

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**AVRUPA'YA ARAP GÖÇÜNÜN NEDENLERİ, SÜRECİ VE GELECEK
PERSPEKTİFİ**

YÜKSEK LİSANS

Aliaa ALBRRI

ARALIK-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**AVRUPA'YA ARAP GÖÇÜNÜN NEDENLERİ, SÜRECİ VE GELECEK
PERSPEKTİFİ**

**THE CAUSES, PROCESS AND FUTURE PERSPECTIVE OF ARAB
MIGRATION TO EUROPE**

YÜKSEK LİSANS

Aliaa ALBRRI

**ARALIK-2025
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**AVRUPA'YA ARAP GÖÇÜNÜN NEDENLERİ, SÜRECİ VE GELECEK
PERSPEKTİFİ**

**THE CAUSES, PROCESS AND FUTURE PERSPECTIVE OF ARAB
MIGRATION TO EUROPE**

YÜKSEK LİSANS

Aliaa ALBRRI

Danışman: Prof. Dr. Metin AKSOY

**ARALIK-2025
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Avrupa’ya Arap Göçünün Nedenleri, Süreci ve Gelecek Perspektifi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

17/12/2025

.....
Aliaa ALBRI

TEŞEKKÜR

“Yüce Allah’a, azametine ve engin lütuflarına yaraşır bir şekilde hamd ederim. Zira başarıya ulaştıran ve yardım eden yalnızca O’dur; her türlü hayırlı iş O’nun inayetiyle kemale erer. Bu ilmî çalışmanın yalnızca O’nun rızasına uygun olmasını ve ilim yolunda fayda sağlamasını temenni ederim.

Bu vesileyle, kıymetli danışmanım Sayın Prof. Dr. Metin AKSOY’a, çalışmam boyunca sunduğu bilimsel rehberlik, titiz değerlendirmeler ve sürekli desteği için en derin şükranlarımı sunarım. Kendisinin katkıları, bu araştırmanın tamamlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Ayrıca, değerli eşim Muhammad AL KHATTEB’e, bu sürecin her aşamasında gösterdiği anlayış, desteği ve sağladığı uygun çalışma ortamı için içten teşekkürlerimi arz ederim. Manevi desteği, bu çalışmanın tamamlanmasında önemli bir güç kaynağı olmuştur.

Bununla birlikte, muhterem babam Ahmad ALBRRI’ye, ilmî ve mesleki hayatım boyunca bana ilham veren, destek olan ve daima cesaretlendiren tutumları için minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Sevgili annem Amal HADDAD’a da, duaları, sevgisi ve şefkatiyle her daim yanımda olduğu; her güçlükte bana destek sağladığı için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, bu akademik yolculuk boyunca bana destek veren, teşvik eden veya bir dua ya da güzel sözle katkıda bulunan kardeşlerime ve tüm yakınlarıma da şükranlarımı ifade ederim.”

Aliaa ALBRRI
GÜMÜŞHANE - 2025

ÖZET

Bu yüksek lisans tezi, Arapların Avrupa'ya göçünü çok katmanlı bir yapı perspektifinden incelemektedir. Çalışma, göç dinamiklerini açıklamak için Orta Doğu'daki sosyal, siyasal ve ekonomik yapıları analiz etmektedir.

Sosyal Yapı bağlamında, keskin sınıfsal eşitsizlikler, kimlik temelli ayrımcılık ve kırsal-kentsel bölünmeler dışlanmışlık hissi yaratmaktadır. İletişim devrimiyle artan görece yoksunluk farkındalığı, özellikle genç nesilleri daha iyi bir yaşam arayışıyla Avrupa'ya yönlendirmektedir.

Siyasal Yapı açısından, demokratik yönetişimin yokluğu, güvenlik elitlerinin egemenliği ve devlet kurumlarının aşınması toplumsal güveni zayıflatmıştır. Suriye iç savaşı ve Irak işgali gibi silahlı çatışmalar kitlesel zorunlu göç olgusunu tetiklemiştir. Bu siyasal kriz, göçü varoluşsal bir eylem haline getirmiştir.

Ekonomik Yapı yüksek işsizlik, zayıf sanayileşme ve rant ekonomisine bağımlılıkla karakterizedir. Göç-havale modeli aracılığıyla Arap iş gücü köken ülkeleri desteklemekte, ancak bu ülkelerin Batı ekonomilerine bağımlılığını pekiştirmektedir. Neoliberal dönüşümler gelir uçurumunu derinleştirerek göçü rasyonel bir ekonomik seçenek yapmıştır.

Tez, Golan Tepeleri örneğini 1967 işgali sonrası sistematik tehcir ve yıkımla birlikte tarihsel bir zorunlu göç vakası olarak incelemektedir. Almanya, Fransa ve İsveç'teki Golanlı diasporaların deneyimleri, entegrasyon ve kimlik inşası açısından analiz edilmiştir. Araştırma, göçü yalnızca bir nüfus krizi değil, modern çağın karmaşık bir olgusunun yansıması olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap göçü, Golan tepeleri, Ötesi aidiyet, Yapısal çokluk, Zorunlu göç

SUMMARY

This master's thesis examines Arab migration to Europe from a multi-layered structural perspective rather than a one-dimensional approach. The study analyzes social, political, and economic structures in the Middle East to explain migration dynamics.

Regarding Social Structure, sharp class inequalities, identity-based discrimination, and rural-urban divisions create a sense of exclusion. Growing awareness of relative deprivation amplified by the communication revolution, particularly among young generations, directs people toward Europe in search of a better life.

From a Political Structure perspective, the absence of democratic governance, the dominance of security elites, and the erosion of state institutions have weakened social trust. Armed conflicts such as the Syrian civil war and the invasion of Iraq have triggered mass forced displacement. This political crisis transforms migration into an existential act rather than merely a security-seeking measure.

The Economic Structure is characterized by high unemployment, weak industrialization, and dependence on a rentier economy. Through the migration-remittances model, Arab labor supports countries of origin while simultaneously reinforcing their dependence on Western economies. Neoliberal transformations have deepened income disparities, making migration a rational economic option.

The thesis examines the Golan Heights as a historical case of forced displacement following the 1967 occupation, marked by systematic expulsion and destruction. The experiences of Golan diaspora communities in Germany, France, and Sweden are analyzed regarding integration and identity construction. The research evaluates migration not merely as a demographic crisis but as a reflection of the complex phenomena of the modern age.

Keywords: Arab migration, Golan heights, Transnational belonging, Structural plurality, Forced displacement

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
1. GİRİŞ	1
1.1. Orta Doğu'daki Sosyal Yapı ve Göç Dinamikleri:	2
1.2. Siyasal Yapı ve Zorunlu Göç Dinamikleri.....	3
1.3. Ekonomik Yapı ve Yaşamı İten Güçler	3
1.4. Golan Vakası: Tarihsel Bir Zorunlu Göç Modeli	3
1.5. Yerinden Edilmeden Yeniden İnşaya: Avrupa'daki Golanic Ve Arap Göçmenler ...	4
2. ORTA DOĞU'DA SOSYO-KÜLTÜREL YAPILAR VE GÖÇÜ ŞEĞİLLENDİREN ETMENLER	5
2.1. Ailevi ve Kabilevi Yapıların Göç Kararlarına Etkisi.....	6
2.2. Dini Otoriteler ve Siyasal Meşruiyet: Göç Süreçlerindeki Rolü:.....	7
2.3. Eğitimde Sınıfsal Ayrışma ve Sosyoekonomik Hareketlilik	9
2.4. Silahlı çatışmalar, devlet çöküşü ve zorunlu göç	10
2.5. Mezhepsel Bölünme ve Kimlik Temelli Ayrışmalar	11
2.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri ve Kadınların Göç Gündemi.....	12
2.7. Genç Nüfusun Marjinalleşmesi ve Umut Göçü	13
2.8. Medya, Sosyal Ağlar ve Dijital Göç Motivatörleri	14
2.9. Küreselleşmenin Kültürel Etkileri ve Göç Arzusu.....	15
3. ORTA DOĞU'DA SİYASAL YAPILAR VE SİYASAL GÖÇ DİNAMİKLERİ.....	17
3.1. Otoriter Yönetişim Modelleri ve Siyasal Katılımın Krizi.....	18
3.2. Ordunun Politikleşmesi ve Devlet-Sivil İlişkileri	19
3.3. Siyasi Partiler, Seçimler ve Temsiliyet Sorunu.....	20
3.4. İfade Özgürlüğü, İnsan Hakları İhlalleri ve Siyasal Kaçış.....	21
3.5. Dini Meşruiyet ve Devlet: Siyasal İslam'ın Göçle İlişkisi	22
3.6. Kimlik Siyaseti, Mezhepçilik ve Etnik Ayrımcılık.....	22
3.7. Toplumsal Hareketler ve Devrimlerin Göç Üzerindeki Etkisi.....	23

3.8. Siyasal Otoriterliğin Alternatif Arayışı Olarak Göç	24
3.9. Uluslararası Müdahaleler, Jeopolitik Etkiler ve Göç	25
3.10. Reform Girişimleri ve Demokratikleşme Süreçlerinin Tıkanması	26
3.11. Siyasal Baskılar Altında Avrupa'ya Yönelen Göç Dalgaları.....	27
4. ORTA DOĞU'DA EKONOMİK YAPILAR VE GÖÇÜN EKONOMİK İTİCİ GÜÇLERİ	29
4.1 .Petrol Rantı ve Ekonomik Merkezileşme Sorunu	30
4.2. Rant Ekonomilerinden Çeşitlendirmeye Geçiş Çabaları	31
4.3. Dijitalleşme ve Teknolojik Dönüşümün Dengesizliği	32
4.4. Kadınların Ekonomik Hayata Katılımı ve Sosyal Engeller	33
4.5. İklim Krizi ve Kaynak Kıtlığının Ekonomik Yansımaları.....	34
4.6. Kayıt Dışı Ekonomi ve Sosyal Korumaya Erişim Sorunu	35
4.7. Yenilenebilir Enerji Politikaları ve Yeni Ekonomik Yönelimler.....	36
4.8. İşsizlik, Yoksulluk ve Ekonomik Göç Baskısı.....	37
4.9. Yolsuzluk, Yaptırımlar ve Kriz Ekonomileri.....	38
4.10. Bölgesel Ekonomik İşbirlikleri ve Entegrasyon Çabaları	39
4.11. Dış Yatırımlara Bağımlılık ve Ekonomik Kırılganlıklar	40
4.12. Ekonomik İtici Güç Olarak Avrupa'ya Göç	42
5. GOLAN TEPELERİ ÖRNEĞİ: TARİHSEL BİR ZORUNLU GÖÇ VAKASININ ANATOMİSİ	44
5.1. 1967 Savaşı ve Golan Tepeleri'nin İşgali	45
5.2. Zorla Yerinden Edilme ve Nüfus Mühendisliği.....	47
5.3. Kalan Nüfusun Hukuki ve Sosyoekonomik Durumu.....	49
5.4. Barışçıl Direniş, Kimlik Koruma ve Medeni Haklar	50
5.5. Uluslararası Hukukta İşgal, İlhak ve Meşruiyet Tartışmaları	52
5.6. ABD ve Avrupa'nın Tutumları ve Çifte Standartlar.....	54
5.7. Golan'ın İşgaliyle Avrupa'ya Yönelen Zorunlu Göç Dalgaları.....	56
6. AVRUPA'DAKİ GOLANLI GÖÇMEN TOPLULUKLARI: ÜÇ ÜLKE VAKA İNCELEMESİ.....	59
6.1. Fransa: Tarihsel Bağ ve Kültürel Aktivizm	59
6.2. Almanya: Siyasal Sığınma ve Mesleki Uyum Süreci	61
6.3. İsveç: İnsani Politika ve Göçmenlerin Siyasi Temsili	64
7.AVRUPA'NIN ARAP GÖÇÜNÜN SEYRİNİ BELİRLEMEDEKİ KRİTİK ROLÜ	67
7.1. Avrupa'nın Tutumunun Siyasal Boyutları:	67
7.2. Güvenlik ve Hukuki Boyut	67

7.3. Ekonomik ve Sosyal Boyutlar.....	68
7.4. Kültürel ve Sembolik Boyut	68
7.5. Ahlaki ve İnsani Boyut	69
8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	70
KAYNAKÇA.....	75
ÖZGEÇMİŞ	92

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNRWA	: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
HRW	: Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)
ICRC	: International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kızılhaç Komitesi)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
FAO	: Food and Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
NGO	: Non-Governmental Organization (Sivil Toplum Kuruluşu)
MENA	: Middle East and North Africa (Orta Doğu ve Kuzey Afrika)
Vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Arapların Avrupa'ya göçü, modern tarihin en karmaşık sosyal, siyasal ve ekonomik olgularından biridir. Bu olguyu tek bir nedene veya boyuta indirgemek mümkün olmadığından, Orta Doğu'daki yapısal bağlamı, savaşların tarihsel koşullarını, uluslararası ilişkileri ve bireyleri kuzeye hareket etmeye iten kültürel ve psikolojik etkenleri kapsayan çok katmanlı bir yaklaşım gerekmektedir. Bu çalışma, söz konusu göç dinamiklerini “çok katmanlı yapı” (Multi-layered Structure) perspektifinden ele alarak, Arap toplumlarındaki sosyal, siyasal ve ekonomik yapılar ile Avrupa'nın kabul politikaları arasındaki karmaşık etkileşimi görünür kılmayı amaçlamaktadır (Castles ve Miller, 2009).

Bu araştırmanın temel amacı, Arap göçünü Avrupa'ya yönelik olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde analiz etmektir. Bu doğrultuda, Orta Doğu'daki yapısal krizlerin göç üzerindeki etkilerini açıklamak, silahlı çatışmaların ve özellikle Golan örneğinin zorunlu göç (forced migration) biçimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak (Castles, 2003), Avrupa'nın kabul politikalarının hukuki tanınma ve entegrasyon süreçlerine etkisini incelemek (Ong, 1999) ve Avrupa'daki Golanlı göçmenlerin saha deneyimlerini değerlendirmek (Portes ve Zhou, 1993) hedeflenmektedir. Bu hedefler aracılığıyla çalışma, Arap göçünü tek boyutlu açıklayan geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek, “yapısal çokluk” (structural plurality) kavramına dayanan yeni bir teorik perspektif geliştirmeyi amaçlamaktadır (de Haas, 2010a).

Araştırmanın kapsamı, 20. yüzyılın başından 21. yüzyılın üçüncü on yılına kadar uzanan geniş bir zaman dilimini ele almakta ve Filistin Nekbesi (1948), Golan Tepeleri'nin işgali (1967) ve 2011 sonrası Arap iç savaşları gibi tarihsel dönüm noktalarına odaklanmaktadır. Çalışma, bir yandan Orta Doğu'daki yapısal faktörleri (iç düzey), diğer yandan Avrupa'nın göçmenleri karşılama biçimi ile entegrasyon ve kimlik süreçlerini (dış düzey) analiz eden çok boyutlu bir yaklaşım benimsemektedir. Bu çerçevede, tarihsel bir zorunlu göç örneği olarak Golan Tepeleri ayrıntılı bir vaka çalışması olarak incelenecek, ardından Almanya, Fransa ve İsveç'teki Golanlı diasporaların durumuna ilişkin saha analizi sunulacaktır. Bu hedeflere ulaşmak için araştırma, tanımlayıcı-analitik yöntem üzerine inşa edilmiş ve karşılaştırmalı yapısal yaklaşımla desteklenmiştir. Golan deneyimini derinlemesine anlamak amacıyla ise vaka çalışması yöntemi kullanılacaktır. Analizin teorik temeli, göç kararlarının ailevi bir

strateji olduğunu savunan Yeni Göç Ekonomisi Teorisi (Stark ve Bloom, 1985), göçü küresel eşitsizliklerin bir sonucu olarak gören Dünya Sistemi Teorisi (Wallerstein, 1974), sosyal ağların rolünü vurgulayan Sosyal Sermaye Teorisi (Portes, 1998) ve göçmenlerin ulus-aşırı kimliklerini inceleyen Esnek Vatandaşlık Teorisi (Ong, 1999) gibi çağdaş göç çalışmalarına dayanmaktadır. Metodolojik olarak analiz; yapısal, tarihsel ve uygulamalı olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilecektir. Bu süreçte uluslararası raporlar (HRW, 2017; UNHCR, 2018), akademik literatür ve Avrupa'nın göç politikaları eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir.

Bu araştırmanın önemi, Arap göçünü derin yapısal analiz ile pratik saha uygulamasını bir araya getirerek kapsamlı bir bakış açısıyla ele almasından kaynaklanmaktadır. Mevcut çalışmaların çoğu göçü dar bir güvenlik veya ekonomik perspektiften incelerken, bu çalışma yapısal boyut ile saha analizini birleştiren bütüncül bir okuma sunarak akademik literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir (Massey vd., 1993). Özellikle Golan vakasının incelenmesi, tarihsel zorunlu göçün kimlik, hafıza ve Avrupa'daki entegrasyon süreçleriyle ilişkisini somut bir şekilde ortaya koyarak araştırmaya nadir bulunan bir belgesel boyut kazandırmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, Arap göçünü yalnızca bir nüfus krizi olarak değil, modern çağın toplumsal, siyasal ve ekonomik krizlerini yansıtan karmaşık bir olgu olarak yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır (Levitt ve Glick Schiller, 2004). Bu metodolojik ve teorik çerçeve, tezin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacak olan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar, Golan örneği ve Avrupa'daki Arap topluluklarının saha deneyimleri için temel oluşturmaktadır.

1.1. Orta Doğu'daki Sosyal Yapı ve Göç Dinamikleri:

Sosyolojik analiz, Arap toplumlarında keskin sınıfsal eşitsizliklerin, kimlik temelli ayrımcılığın ve kırsal-kentsel ile merkez-çevre arasındaki bölünmelerin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu yapısal çelişkiler yalnızca dışlanmışlık hissi yaratmakla kalmaz, aynı zamanda adalet ve onur arayışını sınırların ötesine taşır (Wimmer ve Schiller, 2002). Ayrıca iletişim devrimi ve medya açıklığının yarattığı kültürel dönüşümler, genç nesilleri yerel koşulları ile Avrupa'daki refah düzeyi arasındaki farkın daha fazla farkında hale getirmiştir. Bu karşılaştırmalı farkındalık, sosyolojide “görelî yoksunluk” (relative deprivation) olarak adlandırılan olguyu doğurur ve bu da modern göçün en önemli itici güçlerinden biridir (Vertovec, 2017a). Dolayısıyla göç yalnızca coğrafi bir hareket değil, aynı zamanda yerel gerçekliği reddetme ve daha açık bir kimlik alanında alternatif bir yaşam arayışını temsil eden sembolik ve toplumsal bir

eylemdir. Bu nedenle, Orta Doğu'daki kırılgan sosyal yapı, Arapların Avrupa'ya yönelik göç dalgalarını anlamada temel bir açıklayıcı zemin oluşturur (Portes, 1998).

1.2. Siyasal Yapı ve Zorunlu Göç Dinamikleri

Arap dünyasındaki yapısal siyasal kriz, göç olgusunu anlamada merkezi bir etken oluşturmaktadır. Demokratik yönetişimin yokluğu, güvenlik ve askeri elitlerin egemenliği, modern devlet kurumlarının aşınması, toplumsal güvenin ciddi biçimde zayıflamasına yol açmış ve çok sayıda bireyi daha istikrarlı alanlar aramaya itmiştir (Zolberg, 1981). Buna ek olarak, Suriye iç savaşı, Irak'ın Amerikan işgali, Libya ve Yemen'deki istikrarsızlık gibi silahlı çatışmalar, kitlesel zorunlu göç (forced displacement) olarak adlandırılan olgunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, modern Arap dünyasının karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir (Castles, 2003). Bu siyasal dönüşümler yalnızca güvenlik arayışına dayalı göçler üretmemiş, aynı zamanda tanınma arayışına dayalı göçleri de doğurmuştur. Bu durum, göç sürecine sembolik bir boyut kazandırır; birey için siyasal bir eylem, daha adil bir varoluş alanına doğru yönelen varoluşsal bir göçe dönüşür (Sayad, 1999).

1.3. Ekonomik Yapı ve Yaşamı İten Güçler

Ekonomik düzeyde, Orta Doğu derin yapısal dengesizliklerle karşı karşıyadır. Bu dengesizliklerin başında yüksek işsizlik oranları, zayıf sanayileşme ve petrol gibi rant kaynaklarına dayalı ekonomi gelmektedir. Bu durum, sürdürülebilir büyüme fırsatlarını sınırlamaktadır (Todaro, 1969). "Göç-havale modeli" (migration–remittances model), Avrupa'daki Arap iş gücünün çift yönlü bir ekonomik halka oluşturduğunu göstermektedir. Gönderilen dövizler, köken ülkelerin ekonomilerini desteklerken, aynı zamanda bu ülkelerin Batı ekonomilerine yapısal bağımlılığını da pekiştirmektedir (de Haas, 2010a). Ayrıca, 1990'lardan itibaren uygulanan neoliberal dönüşümler, gelir uçurumunu derinleştirmiş ve sosyal koruma ağlarını aşındırmıştır. Bu durum, özellikle eğitilmiş genç kesimler arasında, göçü rasyonel bir ekonomik kurtuluş seçeneği haline getirmiştir (Massey vd., 1993).

1.4. Golan Vakası: Tarihsel Bir Zorunlu Göç Modeli

Golan Tepeleri, siyasi ve toplumsal boyutları iç içe geçmiş tarihsel bir zorunlu göç örneği olarak öne çıkmaktadır. İsrail'in 1967'de Golan'ı işgal etmesinden bu yana, bölge halkı sistematik tehcir, köylerin yıkımı ve toprakların askeri ve tarımsal yerleşim bölgelerine dönüştürülmesi gibi uygulamalara maruz kalmıştır (HRW, 2017). Bu

deneyim, daha sonra Avrupa'ya yönelen Arap göçlerinin öncülü olan erken bir siyasal göç örneğini oluşturmuştur. Ayrıca bu vaka, jeopolitik egemenlik ile zorunlu göç arasındaki kesişimi açıkça göstermektedir; öyle ki göç, doğrudan işgal ve çatışma politikalarının sonucu haline gelmiştir (UNHCR, 2018).

1.5. Yerinden Edilmeden Yeniden İnşaya: Avrupa'daki Golanic Ve Arap Göçmenler

Avrupa'da göç çalışmaları, Golaniler de dahil olmak üzere Arap topluluklarının ikili zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir: Bir yandan ev sahibi toplumlara entegre olma ihtiyacı, diğer yandan orijinal kimliği ve kolektif hafızayı koruma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Portes ve Zhou, 1993).

Bu topluluklar sadece yeni bir fiziksel mekanda değil, aynı zamanda tanınma ve aidiyet sorunlarının Avrupa ülkelerindeki yasal ve siyasi zorluklarla kesiştiği çoklu kimliklere sahip sembolik bir mekanda yaşamaktadır (Ong, 1999). Dolayısıyla, Golan ve Arap göçmenlerin Avrupa'daki deneyimlerinin, göçün bireysel bir trajediden çoğulculuk ve ulus ötesi aidiyete dayalı yeni bir kimliğin kolektif inşasına dönüşümünü temsil ettiği söylenebilir (Levitt ve Glick Schiller, 2004).

Avrupa'ya Arap göçünün çoklu yapısını anlamak, bunu sadece ekonomik faktörler açısından açıklayan yüzeysel yaklaşımların ötesine geçmeyi ve sosyal, politik, ekonomik ve tarihsel arasındaki karmaşık etkileşimden kaynaklanan bir olgu olarak ele alan bütüncül bir okumayı gerektirir. Bu teorik çerçeve aracılığıyla, Orta Doğu'daki üç yapının (sosyal, politik ve ekonomik) ayrıntılı bir analizine geçebiliriz. Golan ve Avrupa'daki Arap topluluklarının durumu bu araştırmanın ilerleyen bölümlerinde analiz edilecektir.

2. ORTA DOĞU'DA SOSYO-KÜLTÜREL YAPILAR VE GÖÇÜ ŞEKİLLENDİREN ETMENLER

Orta Doğu'nun sosyo-kültürel yapısı, özellikle Avrupa'ya doğru bireysel ve kolektif göç kararlarını etkileyen derin bir yapısal faktördür. Bu bağlamda göç sadece fiziksel bir hareket olarak değil, aynı zamanda eşitsizlikleri yeniden üreten ve bireylerin geldikleri yerde kendilerini gerçekleştirme becerilerini sınırlayan uzun süreli sosyal ve kültürel bağlamlara verilen kümülatif bir yanıt olarak anlaşılmaktadır.

Pek çok Orta Doğu ülkesinde Arap toplumları, kolektivizm ve aile aidiyeti değerlerini güçlendiren, ancak aynı zamanda özellikle inanç özgürlüğü, kişisel yönelim veya bağımsız yaşam tercihleri açısından bireysel farklılaşma fırsatlarını zayıflatan geleneksel yatay yapılara dayanmaktadır.

Ataerkil sistemler, kabile yapıları ve güçlü sosyal kontrol, bireyleri, özellikle de gençleri ve kadınları daha hoşgörülü ve esnek ortamlar aramaya iten bir tür "kolektif baskı" üretmektedir (Chatty, 2010).

Ayrıca, birçok çalışma bir yandan küreselleşme, dijital teknolojiler ve kültürel açıklığın bir sonucu olarak oluşan modern bireysel kimlikler ile diğer yandan Arap toplumlarında bu kimlikleri kısıtlayan geleneksel sosyal kısıtlamalar arasında giderek artan bir çelişki olduğunu göstermektedir.

Bu yapısal gerilim, Avrupa'da kendi toplumlarının sağlayamadığı kültürel özgürlük ve kendini ifade etme alanını gören eğitimli ve yükselen orta sınıf arasında göçün ana itici güçlerinden biri olan kültürel ve psikolojik bir boğulma hissi yaratmaktadır (De Haas, 2010 b).

Bazı Arap ülkelerinde devlet, otorite ve hukuka ilişkin hakim toplumsal algılar, devletin hakların garantörü olarak değil, özel hayata müdahale eden ve mezhep ya da aşiret çizgisinde bağlılıkları yeniden üreten baskıcı bir aygıt olarak görülmesi nedeniyle toplumsal yabancılaşma duygusunu beslemektedir.

Bu devlet anlayışı, yasal eşitlik ve bireysel haklara dayanan Avrupa modeliyle tezat oluşturmakta ve Avrupa'ya göçü hem yasal hem de sosyal bir özgürleşme projesi haline getirmektedir (Khosravi, 2014).

Buna ek olarak, sivil toplum kurumlarının zayıflığı, akademik özgürlüklerin kısıtlanması ve ifade özgürlüğünün bastırılması, birçok Arap ülkesinde kamusal alanı kapalı veya tehlikeli bir alan haline getirmekte ve entelektüel, gazeteci ve aktivist gruplarını kendilerini tanınmış ve saygın hissettikleri alanlara kaçmaya teşvik

etmektedir. Dolayısıyla, göç sadece ekonomik veya siyasi faktörlere bir tepki değil, çoğulculuğun ve farklı ötekinin tanınmasının zayıflığında kendini gösteren yapısal bir kültürel ve sosyal tıkanıklığın sonucudur (Long, 2013).

Bu bağlamda, Avrupa'ya göç sadece zor ekonomik koşullardan değil, aynı zamanda çok boyutlu bir kültürel ve sosyal kısıtlamadan kurtuluş anlamına gelmektedir. Dolayısıyla göç motivasyonları, bireyciliğe, çoğulculuğa ve kültürel hoşgörüye hala direnen bir sosyolojik ortamda, kültürel, sosyal ve siyasi boyutların iç içe geçmesi ışığında anlaşılmalıdır.

2.1. Ailevi ve Kabilevi Yapıların Göç Kararlarına Etkisi

Arap toplumlarında aile ve aşiret yapıları en önemli belirleyicilerden birini oluşturmaktadır. Göç kararlarını sadece destekleme veya reddetme düzeyinde değil, aynı zamanda göç etme arzusunun şekillendirme düzeyinde de etkileyen yapısal faktörler vardır. Bu yapısal etkiyi anlamak için, geleneksel sosyal yapıları bireylerin bağımsız karar verme yetisine bağlayan teorik temelden başlamak gerekir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sosyal eylemin “alan” ve “sosyal sermaye” tarafından yönetildiğini, yani bireysel seçimlerin normlar, değerler ve bağlılıklarla tanımlanan belirli bir sosyal alan içinde ortaya çıktığını belirtmiştir (Bourdieu, 1986). Arap bağlamında, geniş aile ve aşiret, bireyin hareket ettiği “sosyal alanın” oluşumunda iki kilit alandır, çünkü bunlar yalnızca bir ekonomik ve psikolojik destek birimi değil, aynı zamanda kişisel bağımsızlık marjını zayıflatan sosyal kontrol ve davranışlar üzerinde kolektif kontrol aracıdır.

Yemen, Ürdün ve Irak'ta yapılan saha çalışmaları, göç kararlarının nadiren bireysel olarak alındığını, daha ziyade ekonomik kaygıların aile onuru ve topluluk itibarına müdahale ettiği aile veya aşiret içi müzakereler yoluyla şekillendiğini göstermiştir (Chatelard, 2005). Antropolojideki inşacı teori burada kabile yapılarının etkisini anlamak için ön plana çıkmaktadır.

Bu teoriye göre kabile aidiyeti sadece bir kimlik değil, aynı zamanda olası etkileşimleri belirleyen, sosyal hiyerarşileri yeniden üreten ve sivil aidiyetler pahasına birincil sadakatleri yücelten bir sosyal varoluş biçimidir.

Bu nedenle, birçok birey kendilerini önceden belirlenmiş rollerle kısıtlanmış bulmakta, bu da özellikle görüş, yaşam tarzı, cinsel yönelim veya din farklılıkları söz konusu olduğunda, kişisel isteklerini engelleyen bu yapılardan kaçma eğilimi yaratmaktadır (Joseph, 2000).

Bununla birlikte, bazı durumlarda bu kaçış eğilimi bireysel olmaktan çıkar ve toplumsal bir stratejiye dönüşür. Göç, bireysel bir karar olmaktan ziyade topluluk çıkarlarını da amaçlayan kolektif bir strateji haline geldiğinde, bu durum göç sürecinde olumlu bir destek ağı işlevi görmektedir. “Migration Network Theory” olarak bilinen bu göç modeli, akrabalık bağlarının nasıl ikili bir rol oynayabileceğini, bir yandan bireyin özgürlüğünü kısıtlarken diğer yandan da hareketini kolaylaştıran bir araç olarak hizmet edebileceğini göstermektedir (Massey vd., 1993). Ancak yapısal çelişki, aile bağlılığı mantığı Avrupa’daki yasal ve kurumsal mantıkla çarpıştığında ortaya çıkmaktadır.

Sadakat ve dikey hiyerarşiye dayalı bir kabile ortamında yetişmiş bir birey, eşit vatandaşlık, bireysel haklar ve kendine güvene dayalı Avrupa devlet modeline uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu kültürel ve sosyal gerilim, bazı Arap göçmenlerin ev sahibi toplumlara tam olarak entegre olmakta karşılaştıkları zorlukları kısmen açıklamakta ve “aşinalık ve aidiyet” toplumundan sosyal sözleşme ve hukuk toplumuna geçişin sınırları hakkında teorik soruları gündeme getirmektedir.

Yukarıdakilerden hareketle, aile ve aşiret yapılarının sadece bireysel bir olay olarak göç kararını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda kimin, nasıl ve neden göç edebileceğini belirleyen sosyolojik bir ortam oluşturduğu ve bu nedenle Ortadoğu’daki göç olgusunun yapısal bir anlayışından ayrılamayacak temel bir unsur olduğu söylenebilir. Öte yandan, aşiret ve aile bazen, özellikle de göç tüm ailenin statüsünü iyileştirmeyi

2.2. Dini Otoriteler ve Siyasal Meşruiyet: Göç Süreçlerindeki Rolü:

Arap toplumlarında din ve siyaset arasındaki yapısal örtüşme, göç motivasyonlarını ve kararlarını etkileyen kilit faktörlerden biridir. Bölgede modern devletin oluşumundan bu yana, birçok Arap rejimi dinden bağımsız bir siyasi meşruiyet tesis etmeyi başaramamış, bu da geleneksel dini otoritelerin sembolik veya doğrudan desteğine dayanan rejimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ernest Gellner’in “cami ve saray arasında kurumsallaşmış gizli anlaşma” olarak tanımladığı siyasi ve dini olan arasındaki bu karşılıklı ilişki, sosyal gerçeklik üzerinde sembolik ve yorumlayıcı gücün tekelleşmesine yol açmakta ve eleştirel düşünce ve bireysel özerklik alanını azaltmaktadır (Gellner, 1981).

Bu bağlamda din, Al-Azmeh’in (1993) de vurguladığı gibi, yalnızca manevi bir inanç alanı değil, tarihsel olarak siyasal iktidar ilişkileri içinde şekillenen ve mevcut düzenin meşrulaştırılmasında rol oynayan bir yapı olarak değerlendirilebilir. Bu kuramsal çerçeveden hareketle, bazı Orta Doğu bağlamlarında belirli dini aktörlerin

siyasal muhalefeti gayrimeşru veya tehditkâr olarak çerçeveleyen söylemler ürettiği ve bu söylemlerin kolektif uyumu yeniden üretme ile siyasal hegemonyayı sürdürme işlevi gördüğü ileri sürülebilir. Bu tür din ve siyaset etkileşimlerinin sivil devletin özerk meşruiyetini zayıflattığı ve özellikle eleştirel görüşlere sahip bireyleri ya da dini ve mezhepsel azınlıkları, inanç ve aidiyet özgürlüğünün daha güçlü biçimde güvence altına alındığı alternatif siyasal ve hukuki alanlara yönelttiği literatürde tartışılmaktadır (Al-Azmeh, 1993; Habermas, 1996; Khosravi, 2014). Habermas'ın müzakereci demokrasi ve iletişimsel eylem kuramı, siyasal meşruiyetin temelini dini veya mezhepsel otoriteden ziyade kamusal tartışma, siyasal katılım ve hesap verebilirlik süreçlerinde arar (Habermas, 1996). Bu teorik çerçeveden hareketle, birçok Arap ülkesinde dini otoritelerin siyasal alan üzerindeki etkisi, kamusal alanın çoğulculuk ve eleştirel müzakere temelinde gelişmesini sınırlandırmaktadır. Ayrıca hak taleplerinin bastırılması ve siyasal meşruiyetin “kutsal” referanslarla inşa edilmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır.

Bu çerçevede göç, bireysel özgürlükleri kısıtlayan ve farklı olanı dışlayan resmi bir dini anlatının hegemonyasından “sembolik” bir kurtuluş projesi haline gelmektedir. Saha çalışmaları, özellikle entelektüel geçmişe sahip olan veya dinine bağlı olmayan Arap genç gruplarının, din ve hukuk arasındaki sınırların bulanık olduğu kendi ülkelerinde bulamadıkları dini açıdan daha hoşgörülü bir ortamı ve devletin ideolojik tarafsızlığını garanti eden kurumsallaşmış bir laikliği Avrupa’da gördüklerini göstermiştir.

İster toplumsal baskı ister fetva yoluyla olsun, kadınlara veya azınlıklara karşı ayrımcılık yapan dini gruplar, yurt içinde bir yabancılaştırma duygusu üretmekte ve yurttaş ile devlet arasındaki ilişkiyi eşit yurttaşlıktan ziyade dini uygunluk tarafından koşullandırılan bir ilişki olarak yeniden tanımlamaktadır.

Böylece, dini kurumlarla ilişkilendirilen siyasi meşruiyet, egemen inanç sistemine boyun eğmeyi reddedenler için itici bir ortam yaratarak onları sivil ve rasyonel kurallarla yönetildiğine inandıkları alternatif alanlara doğru itmektedir.

Dolayısıyla, dini otoriteler ile siyasi meşruiyet arasındaki ilişki, bazı Arap ülkelerindeki iç gerilimleri açıklayıcı bir faktör olmanın yanı sıra, siyasi iktidar ile dini rehberliğin birbirinden ayrıldığı ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin sembolik itaatten ziyade yasal temellere dayandığı seküler toplumlarda yaşamayı arzulayan kesimler arasındaki göçün de doğrudan katalizörüdür.

2.3. Eğitimde Sınıfsal Ayrışma ve Sosyoekonomik Hareketlilik

Eğitim, sadece sosyal hareketliliği sağlamanın bir aracı değil, modern toplumlarda sınıf eşitsizliğini yeniden üretmenin en önemli araçlarından biridir. Eşit fırsatlar yaratmadaki görünür rolüne rağmen, özellikle ekonomik, kültürel ve siyasi faktörlerin kesiştiği bağlamlarda, genellikle eşitsizliği yeniden üreten bir mekanizma haline gelir. Özellikle düşük sosyo-ekonomik geçmişe sahip göçmenler için kaliteli eğitime erişim, görünmez ayrımcı eğitim yapıları ışığında gerçek bir zorluktur. Teorik olarak, Pierre Bourdieu tarafından geliştirilen Kültürel Sermaye Teorisi, eğitimin sınıf ayrımlarını sürdürmek için nasıl bir araç olarak kullanıldığını anlamak için bir temel sağlar.

Bourdieu, okulların öğrencileri sadece akademik performanslarına göre değil, aynı zamanda hakim sınıfların kültürüne uygun davranış, dil ve kültürel kalıplara sahip olup olmadıklarına göre değerlendirdiğini ve bunun da alt sınıftan insanları -birçok göçmen de dahil olmak üzere -en başından itibaren eşitsiz bir konuma yerleştirdiğini savunmaktadır (Bourdieu , 1986).

Eğitim kurumlarındaki bu kültürel önyargı, eğitim kaynaklarının eşitsiz dağılımı ve okullar arasında dile getirilmeyen ayrımcılıkla karakterize edilen yapısal ayrımcılık olarak bilinen olguya yansımaktadır. Göçmen veya yoksul kökenli insanların düşük kaliteli eğitim kurumlarında yoğunlaşması. Kapalı Tabakalaşma Sistemleri teorisinin açıkladığı gibi, bu tür sistemlerde sosyal hareketlilik, eğitim sisteminin yapısına radikal müdahaleler yapılmadan neredeyse imkansızdır (Collins, 1979).

Ayrıca, Dikey ve Yatay Hareketlilik Teorisi'ne dayanan son çalışmalar, göçmenlerin başarıya ulaştıklarında bile, işgücü piyasası engelleri ve dolaylı eğitim ayrımcılığı nedeniyle, yerli akranlarıyla aynı ekonomik ve sosyal sonuçları elde edemediklerini göstermektedir (Goldthorpe, 2014).

Eğitim yapıları tarafsız değildir; ayrıcalık ve dezavantajı yeniden üreten daha geniş bir sınıf yapısının parçasıdır. Bu durum okul finansmanındaki farklılıklar, müfredatın hâkim kültüre öncelik vermesi ve yönlendirme sistemlerindeki eşitsizliklerle açıkça görülmektedir. Böylece eğitim, sınıf mücadelesinin merkezi bir alanı haline gelir. Avrupa bağlamında birçok araştırma, eğitim sistemlerinin göçmen çocuklarını eşit fırsatlar sağlayacak şekilde entegre etmekte başarısız olduğunu ve bunun da sosyo-ekonomik hareketlilik için zayıf fırsatlara yol açtığını ortaya koymaktadır.

2.4. Silahlı çatışmalar, devlet çöküşü ve zorunlu göç

Silahlı çatışmalar ve devletlerin çöküşü, bireylerin korumasız yaşadığı güvensiz ortamlar, yasal kurumların yokluğu ve toplumsal sözleşmenin erozyona uğraması nedeniyle zorunlu göçün başlıca nedenleri arasındadır.

Arap bağlamında, Suriye, Irak, Libya ve Yemen'deki savaş üçgeni, devletlerin çöküşünün ve toprak kontrolünün kaybedilmesinin canlı örnekleridir ve bu da büyük bir mülteci akınına ve ülke içinde ve dışında yerinden edilmiş kişilere neden olmaktadır. Başarısız devlet teorisi, temel devlet kapasitelerinin azalması ile göçün şiddetlenmesi arasındaki ilişkiyi anlamak için bir çerçeve sunmaktadır.

Robert Rotberg'e göre başarısız bir devlet, güvenlik ve temel hizmetleri sağlayamayan, meşruiyet ve şiddet üzerindeki tekeli yitirmiş, nüfusları koruma arayışı içinde kaçmaya iten bir siyasi ve güvenlik boşluğu yaratan bir devlettir (Rotberg, 2002).

Aynı şekilde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) raporlarında geliştirilen insani güvenlik teorisi de güvenlik tehditlerinin artık sadece askeri olmadığı, ekonomik, sağlık, siyasi ve sosyal boyutları da içerdiği ve bu nedenle zorunlu göçün sadece devletler düzeyinde değil bireyler düzeyinde de çöken güvenlik ortamına bir yanıt haline geldiği anlayışını pekiştirmektedir (UNDP, 1994). Öte yandan, Kalyvas tarafından ele alınan Siyasi Şiddet Teorisi, zorunlu göçü, özellikle iç savaşlarda bir kontrol veya cezalandırma aracı olarak sivillere yöneltilen kasıtlı şiddetin bir sonucu olarak ele almaktadır. Silahlı aktörler -ister hükümet ister hükümet dışı olsun- demografik yapıyı yeniden yapılandırmak veya düşmanın halk desteğini zayıflatmak için sistematik yerinden etme stratejileri benimser (Kalyvas, 2006).

İtme ve Çekme Teorisi, basitliğine rağmen, zorunlu göçün güvensizlik, bombalamalar ve toplu katliamlar gibi güçlü itici faktörlerden kaynaklandığını ve ekonomik göçte olduğu gibi yalnızca yaşam standardını yükseltme arzusuyla açıklanamayacağını öne sürmektedir (Lee, 1966). Bu faktörler, gönüllü göç ile hayatta kalmanın bir ölüm kalım meselesi haline geldiği zorunlu göç arasındaki temel farkı vurgulamaktadır. Bu bağlamda, egemen yapılar parçalandıkça ve sivillerin korunması ulus-devlet içinde ulaşılamaz bir sorumluluk haline geldikçe zorunlu göç bir hayatta kalma stratejisi haline gelmekte ve bireyin devletle olan ilişkisinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır.

2.5. Mezhepsel Bölünme ve Kimlik Temelli Ayrışmalar

Çok mezhepli ve çok bağılıkların olduğu toplumlarda kimlik, yalnızca kültürel veya dini bir mesele değil, fırsatları, tehditleri, aidiyeti ve hatta hayatta kalmayı şekillendirmede belirleyici bir faktör haline gelebilir.

Bu dönüşüm, kimliğin sosyal bir özellik olmaktan çıkıp ayrımcılık veya hedef alma kriteri haline geldiği ve göç veya yerinden edilmenin doğrudan nedeni olduğu siyasi kriz ve çatışma dönemlerinde daha belirgin hale gelir. Bu bağlamı anlamaya yardımcı olan en önemli teorilerden biri, sosyal psikolog Henri Tajfel tarafından geliştirilen Sosyal Kimlik Teorisidir. Bu teori, bireylerin kimliklerini yalnızca bireysel özellikleri ile değil, aynı zamanda mezhep, din veya etnik köken gibi sosyal gruplara üyelikleri ile de tanımladıklarını varsayar.

Bir kişi kendini bir grubun üyesi olarak tanımladığında, otomatik bir sosyal karşılaştırma süreci gerçekleşir ve bu süreçte “iç grup” tercih edilirken “dış grup” değersizleştirilir. Siyasi çatışmanın olduğu bağlamlarda, bu kimlik farklılıkları sadece farklılıklar olmaktan çıkıp çatışmanın temelini oluşturur. Bireyler kendi gruplarını diğerlerinin kurbanı olarak görür ve kutuplaşma katlanarak artar, bu da şiddete, marjinalleşmeye ve hatta bazı durumlarda soykırıma yol açar. Bu bölünmenin gölgesinde, marjinalleştirilmiş veya hedef alınan grupların üyeleri, fiziksel varlıklarının tehdit altında olduğunu ve devlet kurumlarının artık onları korumadığını, hatta tehdidin bir parçası olabileceğini hissederler. Burada göç, sadece ekonomik veya sosyal bir tercih olmaktan ziyade, varoluşsal bir savunma aracı haline gelir (Tajfel ve Turner, 1979). Bu, 2003 sonrası Irak veya 2011 sonrası Suriye gibi durumlarda görüldüğü gibi, mezhepsel kimliklerin dini aidiyetlerden güvenlik kimliklerine dönüştüğü ve bireylerin eşit vatandaşlar olarak değil, potansiyel düşmanlar veya müttefikler olarak görüldüğü durumlarda ortaya çıkar.

Devlet, tüm bileşenlerini adil bir şekilde temsil etme yeteneğini kaybettiğinde ve siyasi söylem mezhepçiliği körüklemek için kullanıldığında, kimlik bir yük haline gelir ve şiddet veya zorla yerinden edilmeyi önlemenin tek yolu kaçmaktır. Bu bağlamda, Buzan, Wæver ve de Wilde tarafından geliştirilen Güvenlikleştirme Teorisi (Securitization Theory), belirli kimliklerin siyasal söylemde nasıl güvenlik tehdidi haline dönüştüğünü anlamak için kavramsal bir araç sunmaktadır (Buzan, Wæver, ve de Wilde, 1998).

Bir mezhep ya da etnik grup, devlet veya rejim için varoluşsal bir tehdit olarak sunulduğunda, bu durum onlara karşı baskı, hapis veya zorunlu göç gibi olağanüstü tedbirleri meşrulaştırır. “Güvenlikleştirme” yalnızca söylemsel bir tanımlama anlamına

gelmez; bunun ötesinde, hedef alınan topluluğun haklarını zayıflatan ve onları göçe zorlayan fiili politikaları da beraberinde getirir.

Bu göç, kimi zaman zorunlu bir seçenek, kimi zaman ise hayatta kalma mekanizması haline gelir. Dolayısıyla, mezhepsel bölünmelerden kaynaklanan göç yalnızca dinsel çatışmaların sonucu değildir; aynı zamanda kimliğin siyasallaştırılması ve güvenlik meselesine dönüştürülmesinin bir sonucudur. Bu süreçte topluluklar hakları temelinde değil, aidiyetleri üzerinden değerlendirilmekte ve buna göre muamele görmektedir. Bu durum, kimliklerin tarafsız olmadığını; aksine baskı aracı olarak kullanılabileceğini ortaya koyar. Böylelikle göç, dışlanma yapılarının siyasal bir sonucu olarak anlaşılır ve yalnızca bireysel ya da ekonomik bir hareketlilik olarak görülemez.

2.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri ve Kadınların Göç Gündemi

Göç, uzun zamandır toplumsal cinsiyet boyutuna yeterince değinilmeden ekonomik, siyasi veya güvenlik dinamiklerine odaklanılarak toplumsal cinsiyetten bağımsız bir bakış açısıyla incelenen bir olgu olmuştur. Ancak feminist göç çalışmaları, kadınların aynı nedenlerle göç etmediğini veya aynı zorluklarla karşılaşmadığını ve göç sırasındaki motivasyonlarının, yasal ve sosyal statülerinin toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ve yapısal eşitsizliklere tabi olduğunu vurgulamıştır.

Ulusötesi Feminist Teori toplumsal cinsiyetin ırk, sınıf, din ve milliyetle nasıl kesişerek göç bağlamında kadınlar için farklı deneyimler ürettiğini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Grewal ve Kaplan (1994) Feminist göç deneyimi tek tip ya da evrensel olmayıp küresel güç ilişkileri, sömürgeci miraslar ve ulusal politikalar tarafından şekillendirilmekte ve bazı kadınları diğerlerinden daha savunmasız hale getirmektedir. Bu durum, bazı kadınları hem kendi ülkeleri içinde hem de sınırları geçerken yerinden edilme, mülksüzleştirme ve şiddete karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Bu bağlamda, kadınlar yalnızca menşe ülkelerindeki zorla evlendirme, aile içi şiddet veya hareket ve çalışma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar gibi toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın değil, aynı zamanda özellikle katı göç politikaları, yasal koruma eksikliği ve kayıt dışı sektörlerde çalışma nedeniyle göç alan ülkelerdeki yeni marjinalleşme ve yapısal şiddet biçimlerinin de mağdurudur.

Crenshaw, Kimberlé (1989) tarafından geliştirilen ve “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine” başlıklı makalesinde ortaya konulan Kesişimsellik Teorisi, göçmen kadınların sadece toplumsal cinsiyetlerinden değil, aynı zamanda ırk, din ve yasal statü gibi kesişen bir dizi kimlikten de etkilendiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, mültecileri veya

göçmenleri genel kriterlere göre kategorize eden politikaların, toplumsal cinsiyetin diğer dışlayıcı faktörlerle kesişerek görünmez ayrımcılığın karmaşık biçimlerini üretmesi nedeniyle en savunmasız grupları, özellikle de kadınları göz ardı ettiğini vurgulamaktadır.

Birçok durumda kadınların göçü, bir yandan menşe ülkedeki ataerkil yapılara, diğer yandan da varış ülkesindeki kırılabilirliği ortadan kaldırmak yerine devam ettiren yasal ve ekonomik sistemlere karşı çifte bir direniş eylemidir. Dolayısıyla, kadınların göçü yalnızca mağduriyet perspektifinden değil, aynı zamanda kadınların tüm risklere rağmen hayatlarını yeniden şekillendirmek için bir strateji olarak göçe başvurmaları nedeniyle faillik perspektifinden de analiz edilebilir.

Göçün toplumsal cinsiyete dayalı analizi sadece kadınların durumunu tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda yerel ve küresel sosyal ve siyasi sistemlerdeki daha derin dengesizlikleri ortaya çıkarır ve göçün sadece ekonomik veya güvenlik amaçlı bir eylem değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel yapılara karşı bir mücadele ifadesi olduğunu vurgular.

2.7. Genç Nüfusun Marjinalleşmesi ve Umut Göçü

Gençler, siyasi, ekonomik ve sosyal kriz ortamlarında nüfusun en savunmasız kesimleri arasındadır. Gençler genellikle değişim için potansiyel bir güç olarak gösterilse de, birçok Arap ülkesi de dahil olmak üzere Küresel Güney'deki birçok ülkede gerçek durum bunun tam tersidir: kronik işsizlik, sınırlı eğitim fırsatları, siyasi temsil eksikliği ve kültürel baskı. Sonuç olarak, göç, ülkede umudun yitirilmesi ve başka bir yerde alternatif bir gelecek arayışını yansıtan bir yaşam stratejisi haline gelir. Teorik olarak, sosyal dışlanma teorisi gençleri göç etmeye iten yapısal nedenleri anlamamıza yardımcı olur. (Silver, 1994), bireylerin, özellikle de gençlerin eğitim, istihdam ve siyasi temsil ağlarından nasıl dışlandığını ve bunun bireysel çabalarla aşılamayacak çok boyutlu bir marjinalleşmeye yol açtığını açıklamaktadır.

Toplumlarında aktif katılımcılar olmak yerine, birçok genç sosyal ve ekonomik yaşamın kenarına itilmekte ve çaresizlik ve boşuna olma duyguları geliştirmektedir. Bu tür bir marjinalleştirme, “Umut Göçü” olarak bilinen ve yalnızca maddi hesaplara değil, aynı zamanda manevi isteklere -kendini gerçekleştirme, saygınlık ve görüldüğünü ve duyulduğunu hissettiği bir topluma ait olma arzusuna- dayanan bir göçü doğurmaktadır.

Carling (2002) tarafından “Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences” başlıklı makalesinde ertelenmiş umut olarak göç kavramına ilişkin analizinde belirttiği gibi, pek çok genç sadece

sefaletten kaçmak için değil, kendi toplumlarında zorla mahrum bırakıldıklarını düşündükleri hayatı aramak için göç etmektedir.

Bu bağlamda, “umudun göçü” kavramı, Ajans Teorisi olarak adlandırdığı kavramla uyumludur. Gençler sadece koşulların kurbanları olarak değil, belirsizlik ve risk koşulları altında bile karar verme ve yaşam yollarını değiştirme yeteneğine sahip bireyler olarak görülmektedir. Bakewell (2010) tarafından “Some Reflections on Structure and Agency in Migration Theory” adlı çalışmasında açıkladığı gibi, göç her zaman bir başarısızlık ifadesi değil, devletin veya piyasanın mantığına uymayan kişisel bir mantığa göre geleceği yeniden şekillendirmenin bir biçimi olabilir.

Gençlik göçü yalnızca işsizlik rakamları veya ekonomik faktörler üzerinden anlaşılamaz; aynı zamanda gençleri karar alma süreçlerinden dışlayan, toplumsal katılım alanlarını daraltan ve geleceğin ufkunu kapatan siyasi ve sosyal bağlamların bir ürünü olarak görülmelidir. Bu koşullar altında göç, gençlerin seslerini duyuramadıkları bir sistemden çıkış yolu olarak ortaya çıkar ve marjinalleşmenin yapısal reddini yansıtan örtük bir siyasi eylem haline gelir.

2.8. Medya, Sosyal Ağlar ve Dijital Göç Motivatörleri

Dijital dönüşümlerin yükselişi ve sosyal medyanın günlük yaşamdaki hakimiyeti ile birlikte, göçün belirleyicilerini, medya ve dijital platformların bireylerin başka yerlerdeki fırsat ve risk algıları üzerindeki artan etkisini dikkate alan yeni bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmek gerekmektedir. Günümüzde göç artık yalnızca fiziksel veya siyasi koşulların yönlendirdiği bir eylem değil, daha ziyade medyanın bireylerin geleceklerine dair arzularını ve vizyonlarını yeniden şekillendirdiği, dijital olarak şekillendirilmiş kolektif bir hayal gücünün sonucudur.

Bu değişimi anlamak için Crawley ve Skleparis (2018 b) tarafından ortaya atılan Hayali Göç Teorisi, göç kararlarının yalnızca göç alan ülkelerle ilgili fiziksel bilgilere değil, aynı zamanda çevrimiçi dolaşımda olan imgeler, hikayeler ve deneyimlerle şekillenen “hayal gücüne” dayandığını vurgulamaktadır.

Bu teoriye göre medya, Avrupa veya Batı’da daha iyi bir yaşam algısının oluşturulmasında merkezi bir rol oynamakta ve göçmenlerin deneyimlerinin gerçekliğinden bağımsız olarak göçün bir kurtuluş yolu gibi görünmesini sağlamaktadır. Bu, gençlerin saflıklarından dolayı göç ettikleri anlamına gelmemekte, aksine hayali de olsa rasyonel bir gelecek vizyonu geliştirdikleri anlamına gelmektedir; göç kararı, boğucu bir yerel bağlama karşı olasılıklarla dolu dijital bir dünyaya verilen rasyonel bir yanıt haline gelmektedir. Burada göç, Madianou’nun ‘sanal birlikte bulunma’ teorisi

olarak adlandırdığı ve bireylerin göçmen ağlarıyla günlük etkileşimleri yoluyla dış dünyayı uzaktan deneyimlediklerini ve göç kararıyla ilişkili psikolojik engelleri azalttıklarını öne süren teoriyle kesişmektedir (Madianou, 2016). Buna ek olarak, ağ sermayesi de Urry'nin (2007) adlı çalışmasında detaylandırıldığı üzere göçü kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır.

Bir birey dijital ağlar aracılığıyla diğer göçmenlerle ne kadar çok bağlantı kurarsa, gerçekten hareket etme olasılığı da o kadar artar. Bu yeni sermaye biçimi para ya da eğitime değil, iletişime, bilgiye ve fiziksel olarak hareket etmeden önce sembolik olarak hareket etme becerisine dayanmaktadır. Dijital medya yalnızca deneyimleri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda göç için olumlu yönlerin güçlendirildiği ve maliyet ve risklerin en aza indirildiği “kurgusal bir ortam” yaratır. Böylece dijital göç, özellikle gençler arasında gerçek göç için psikolojik ve sosyal bir katalizör haline gelmektedir.

2.9. Küreselleşmenin Kültürel Etkileri ve Göç Arzusu

Küreselleşmiş çağda göç etme isteği artık yalnızca doğrudan ekonomik ya da siyasi saiklerden kaynaklanmamakta, aynı zamanda küreselleşmenin yarattığı derin kültürel dönüşümlerle de bağlantılı hale gelmektedir. Medya, internet ve seyahat sayesinde bireyler – özellikle gelişmekte olan toplumlarda – günlük olarak Batılı yaşam tarzlarının çeşitli imgelerine maruz kalmakta; bu durum yerel gerçeklik ile küreselleşmiş tahayyül arasında bir boşluk yaratmakta ve bunun sonucunda, benlik, onur ve anlamın gerçekleştirilebileceği düşünülen başka bir mekâna göç etme isteğini artırmaktadır.

Bu dönüşümü anlamak için, Castles'ın (2000) ortaya koyduğu Cultural Readiness for Migration (Göçe Kültürel Hazırlık) Teorisi, küreselleşmenin kolektif algı çerçevelerini ve mekân ile gelecek tahayyüllerini nasıl yeniden şekillendirdiğini anlamada önemli bir giriş sağlar. Küreselleşme yalnızca mal ve hizmetleri değil, aynı zamanda değerleri, sembolleri ve başarı ile anlam tasavvurlarını da taşımaktadır. Bu anlamda küreselleşme, “hırs gerilimi” olarak adlandırılabilir bir olgu yaratır: bireyler Batı kültürel kalıplarına sürekli maruz kalarak yeni yaşam arzuları ve ölçütleri geliştirirler; ancak yerel yaşam bu ölçütleri karşılamada yetersiz kalır. Bu da onları, bu beklentileri somutlaştırmanın bir yolu olarak göçü düşünmeye yöneltir (Castles, 2000).

Bu bağlamda, göçle ilgili birçok karar, de Haas'ın (2011) geliştirdiği Aspiration-Capability Framework (Arzu-Kapasite Çerçevesi) olarak bilinen teoriye dayanmaktadır. Bu teori, “göç etme arzusu” ile “göç etme kapasitesi” arasında ayrım yapmaktadır. Buna göre, küreselleşme kültürel etkiler aracılığıyla bireylerin göç etme “arzusunu” önemli

ölçüde artırmakta, ancak onların her zaman bu arzuyu gerçekleştirecek “kapasiteye” sahip olmalarını sağlamamaktadır (de Haas, 2011). Bu durum, göç için yeterli kaynağa sahip olmayan fakat küreselleşmiş hayal dünyasının etkisi altında yaşayan geniş genç kitleler arasında “ertelenmiş göç” ya da “potansiyel göç” olgusunu açıklamaktadır. Ayrıca küreselleşme, aktardığı kültürel modellerle birlikte, bazılarınca “kimliksel dengesizlik” olarak adlandırılan bir olguyu da üretmektedir. Geleneksel toplumlarda bireyler, kimliklerinin artık eski kaldığını veya modern dünyaya ayak uyduramadığını hissedebilmektedir. Bu duygu, yerel kültürel çevreye karşı örtük bir reddiyeye ve bundan kaçış aracı olarak göçe yönelmeye yol açabilir. Bu durumda göç, yalnızca yoksulluktan kaçış değil, aynı zamanda medyada tasvir edilen modern “dünya”ya ait olma arayışı olarak da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla göç etme isteği, artık sadece dışsal baskılara verilen bir tepki olarak okunmamakta; bunun yerine birey ile toplumu arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendiren küresel kültürel bir bağlam içinde anlaşılmaktadır. Bu bağlam, bilinmeyene doğru yönelen bir hareket biçiminde kendini gösteren yeni arzular ve beklentiler üretmektedir.

3. ORTA DOĞU'DA SİYASAL YAPILAR VE SİYASAL GÖÇ DİNAMİKLERİ

Siyasi boyut, özellikle zorunlu göç ya da akademik literatürde “siyasi göç” olarak bilinen durumla ilgili olarak, Orta Doğu'daki göç dinamiklerini anlamak için kilit faktörlerden biridir. Bölgedeki siyasi ortam, başta devletin kırılganlığı, zayıf siyasi meşruiyet ve yürütme erkinin diğer devlet kurumlarıyla örtüşmesi olmak üzere, nüfusun geniş kesimlerinin kendi ülkeleri dışında güvenli bir sığınak aramasına yol açan istikrarsız bir ortam yaratan derin yapısal özelliklerle karakterize edilmektedir (Heydemann, 2007)

Teorik olarak bu olgu çeşitli yaklaşımlarla açıklanabilir :

1- Rantçı Devlet Teorisi :

Bazı Arap ülkelerinin başta petrol ve gaz olmak üzere doğal kaynaklara olan bağımlılığı, devlet ve toplum arasında dengeli bir sosyal sözleşme inşa etme ihtiyacını zayıflatmış, bu da iktidarın yönetici elitlerin elinde toplanmasına ve halkın taleplerinin marjinalleşmesine yol açmıştır (Beblawi ve Luciani, 1987) Siyasi katılımın olmadığı durumlarda göç, reddi ifade etmenin veya entegrasyon için alternatif bir alan aramanın araçlarından biri haline gelir.

2- “Otoriter Dayanıklılık”

Otoriter Dayanıklılık yaklaşımı, bölgedeki otoriter rejimlerin baskı, medya kontrolü ve yargı kurumlarının kontrolü gibi mekanizmalar yoluyla kendilerini yeniden üretme kabiliyetlerine atıfta bulunur. Ancak bu hayatta kalma becerisi toplumsal istikrar anlamına gelmemekte, aksine çoğu zaman biriken meşruiyet krizlerine yol açmakta ve bu da nihayetinde iç ve dış göç dalgalarına dönüşmektedir (Brownlee, 2012a).

3- Güvenlikleştirme Teorisi:

Devletin muhalefet ve siyasi kimlik konularını varoluşsal tehditler olarak ele alması, siyasetin militarizasyonuna ve kamusal alanın son derece kontrollü bir alana dönüşmesine kapı açmaktadır. Bu durum giderek artan bir siyasi güvensizlik hissi yaratmakta ve bireyleri varoluşsal bir seçenek olarak göç etmeye itmektedir (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998). Uygulamada bu siyasi yapılar Avrupa'ya yönelik Arap göçü gerçeğine doğrudan yansımıştır. Suriye, Libya ve Yemen'de 2011'den sonra yaşanan krizler, yapısal siyasi faktörlerin ve güvenlik çöküşünün bir araya gelmesinin doruk noktasını temsil etmiş ve göçü bireysel bir tercihten kitlesel bir dalgaya dönüştürmüştür. Burada “kronik siyasi istikrarsızlık” sadece yerel bir bağlam değil,

Orta Doğu ve Avrupa arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendiren sınır ötesi bir itici güç haline gelmektedir (Zolberg , 1981).

Orta Doğu'nun siyasi yapısı sömürgecilik mirasından, yapay devlet sınırlarından ve modern devlet kurumlarının zayıflığından ayrı olarak anlaşılamaz. Bu faktörler, göçün siyasi nedeninin neden ekonomik veya sosyal nedenlerden daha köklü olduğunu açıklamaktadır.

Siyasi göç sadece baskıya karşı bir tepki değil, aynı zamanda iç reform olasılığına duyulan güvensizliğin ve dolayısıyla Avrupa liberal demokrasileri tarafından garanti edilen alternatif bir alan arayışının bir ifadesidir. Bu anlamda, Orta Doğu'dan Avrupa'ya siyasi göçün dinamikleri, anayasal meşruiyet ve demokratik hesap verebilirliğe dayalı Avrupa siyasi sistemlerinin çekiciliğinin aksine, yerel rejimlerin “hukuk devleti” ve “aktif vatandaşlık” inşa etmedeki başarısızlığını yansıtmaktadır (Dahl, 1998).

3.1. Otoriter Yönetişim Modelleri ve Siyasal Katılımın Krizi

Orta Doğu ülkelerinin çoğunda siyasi sistemler ağırlıklı olarak otoriterdir ve güç, sınırlı bir yönetici, parti ya da askeri kurum elitinin elinde toplanmıştır. Bu otoriter model sadece bireysel özgürlükleri bastırmakla kalmaz, aynı zamanda siyasi katılımı zayıflatır ve kamusal alanı daraltır, bu da nihayetinde vatandaş ile devlet arasında derin bir güven krizine yol açar.

Juan Linz teorik olarak otoriter rejimlerin üç ana unsura dayandığına işaret etmektedir: Gerçek siyasi çoğulculuğun yokluğu, halkın katılımına dayalı zayıf meşruiyet ve güvenlik ya da ideoloji yoluyla kontrol mekanizmalarının benimsenmesi (Linz, 2000). Bu unsurlar bir araya geldiğinde siyasi katılımı bir gerçeklikten çok formalite haline getirmekte, seçimler de -eğer varsa- mevcut rejime resmi meşruiyet kazandıran bir araca indirgenmektedir.

Arap bağlamında, siyasi katılım krizinin sadece güvenlik baskısının değil, aynı zamanda partiler ve sendikalar gibi aracı kurumların zayıfladığı, ifade ve medya özgürlüğünün kısıtlandığı bir siyasi yapının sonucu olduğu açıktır. Örneğin, karşılaştırmalı çalışmalar birçok Arap ülkesinde resmi kurumlara güvenin çok düşük olduğunu, bunun da bireyleri taleplerini ifade etmek için sosyal ağlara dahil olmak ve hatta daha özgür bir alan bulmanın bir yolu olarak göçü düşünmek gibi gayri resmi alternatifler aramaya yönelttiğini göstermiştir (Diamond, 2019).

Başka bir açıdan bakıldığında, Larry Diamond otoriter rejimlerdeki siyasi katılım krizinin pasif bir vatandaşlık, yani kamusal kararları etkileyemeyen veya politikaların

oluşturulmasına katılamayan bir vatandaşlık ürettiğini savunmaktadır. Bu da bir siyasi yabancılaşma durumu yaratır (Diamond, 2008).

Bu yabancılaşma, birçok genç Arap'ın göçü neden siyasi güçsüzlükten bir çıkış yolu ve daha fazla ifade ve katılım biçimlerine izin veren toplumlara katılma fırsatı olarak gördüğünü büyük ölçüde açıklamaktadır. Otoriterlik ve göç arasındaki ilişki açısından “siyasi yoksunluk” teorisi, katılım kanallarının yokluğunun bireyleri özgürlüklerini kullanmak için alternatif alanlar aramaya iten iç baskılar yarattığını açıklamaktadır. Bu bağlamda Avrupa, devlet ve vatandaş arasındaki ilişkinin, birçok gencin kendi ülkelerinde sahip olmadığı eşit haklara ve demokratik temsile dayandığı cazip bir model sunmaktadır. Dolayısıyla, Orta Doğu'daki siyasi katılım krizi sadece yerel bir mesele değildir. Göç için yapısal bir katalizördür.

Kısacası, otoriter yönetim modellerinin vatandaşı ortaklıktan ziyade tabiiyet pozisyonuna yerleştirdiği, bunun da derin bir siyasi katılım krizine yol açtığı ve bazıları için göçü daha fazla özgürlük ve kamusal hayata etkin katılımı garanti eden bir alan arayışında stratejik bir tercih haline getirdiği söylenebilir.

3.2. Ordunun Politikleşmesi ve Devlet-Sivil İlişkileri

Ordu ve devlet arasındaki ilişki Orta Doğu'daki en hassas konulardan biridir. Modern demokratik modele göre ordunun devleti dış tehditlerden koruyan bir araç olması ve seçilmiş sivil denetime tabi olması gerekirken, birçok Arap ülkesinde ordu güvenlik rolünün ötesine geçerek bir yönetim kurumu ya da en azından karar alma süreçlerinde kilit bir ortak haline gelen merkezi bir siyasi aktör haline gelmiştir.

Teoride Samuel Huntington, ordunun seçilmiş sivil kurumlara tabi olması ve işlevlerinin net askeri profesyonel sınırlar içinde tanımlanması gereken “objektif sivil kontrol” kavramına atıfta bulunmaktadır (Huntington, 1957). Ancak Orta Doğu'daki gerçeklik bunun tam tersi bir kontrolü, yani ordunun müdahalesinin sınırlarını belirlediği ve siyasi sistem içindeki alanını tanımladığı ‘öznel kontrolü’ göstermektedir.

Örneğin Mısır'da ordu 1952 devriminden bu yana sadece doğrudan yönetimi değil, aynı zamanda ekonomiyi, medyayı ve stratejik etki alanlarını da kontrol ederek çok önemli bir siyasi rol oynamıştır. ‘Devlet’in bu şekilde askerileştirilmesi sivil-asker ilişkisini dengesiz hale getirmiş, sivil toplum ordunun etkisine karşı savunmasız kalmıştır (Cook, 2007).

Suriye’de 1970’lerden bu yana siyasi sistemin askerileştirilmesi, askeri ve güvenlik hizmetlerini rejimin ayakta kalmasının bel kemiği haline getirmiş, sivil ve

siyasi katılımı marjinalleştirmiş ve devleti vatandaşların temsil edildiği bir çerçeveden ziyade bir gözetim ve baskı aygıtına dönüştürmüştür (Hinnebusch, 2001).

Bu dengesiz sivil-asker ilişkisinin göç üzerinde doğrudan etkileri vardır. Askerlerin egemen olduğu bir devltdında yaşayan bir vatandaş genellikle sivil katılım fırsatlarının sınırlı olduğunu ve kamusal alanın haklar mantığından ziyade güvenlik mantığıyla yönetildiğini hisseder. Bu durum, birçok genci devletin sivil hukuk tarafından yönetildiği ve sivil toplumun gerçek bir özerkliğe sahip olduğu alternatif alanlar aramaya iten “itici bir ortam” yaratmaktadır

“Otoriter devlete karşı sivil toplum” teorisi, askeri ve sivil kurumlar arasındaki denge eksikliğinin nasıl kamu özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve vatandaşların devlete olan güveninin zayıflamasına yol açtığını açıklar, (Stepan, 1988). Buna karşılık Avrupa, ordunun tamamen profesyonel bir kurum olduğu ve parlamentonun hesap verebilirliğine tabi olduğu tam tersi bir model sunmakta, bu da devlet fikrini askeri tahakküm mantığından ziyade sivil katılım kurallarıyla yönetilen bir alan arayanlar için daha cazip hale getirmektedir.

Kısacası, Ortadoğu’da siyasetin askerileştirilmesi, orduyu savunma işlevinin ötesine geçerek başlı başına bir güç haline getirmiş, bu da sivil toplumun kısıtlanmasına ve bireylerin özgür bir siyasi alandan mahrum bırakılmasına katkıda bulunmuştur. Devlet ve sivil toplum arasındaki dengesiz ilişki, bölgede artan göç eğilimini açıklayan yapısal faktörlerden biri haline gelmiştir.

3.3. Siyasi Partiler, Seçimler ve Temsiliyet Sorunu

Pek çok Arap ülkesinde siyasi partiler halkın iradesini yansıtan bağımsız kurumlar olmayı başaramamış, aksine genellikle mevcut otoriteye ya da mezhepsel ve aşiretsel bölünmelere bağlı kalmışlardır. Seçimler değişim ya da iktidarın devri için bir araç olmak yerine, çoğu durumda aynı yönetici elitlerin ya da hakim güçlerin yeniden üretilmesinin bir aracı haline gelmiştir.

Araştırmalar, geniş siyasi katılımın ve güçler arasında gerçek rekabetin etkili temsilin sağlanması için önkoşullar olduğunu doğrulamaktadır. Ancak Arap gerçekliği, seçim sonuçları kısıtlayıcı seçim yasaları, siyasi para ya da aşiret ve klan bağlılıkları yoluyla kontrol edildiğinden, bu koşulların yokluğunu göstermektedir; bu da vatandaşlar ile siyasi sistem arasında bir güven krizi yaratmaktadır, çünkü vatandaşlar oylarının değişim yaratmada hiçbir değeri olmadığını düşünmektedir (Dahl, 1971).

Bazı araştırmacılar, demokratik olmayan ülkelerdeki partilerin genellikle siyasi ifade kanalları olarak işlevlerini yitirdiğine ve iktidar rejimlerine sadece biçimsel

meşruiyet sağlayan araçlara dönüştüğüne işaret etmektedir. Bu tanım, partilerin varlığının gerçek rolünün sınırlı olduğunu ve otoriter bir rejime “demokratik” bir karakter kazandırmakla sınırlı kaldığını gördüğümüz birçok Arap ülkesi için geçerlidir (Sartori, 2005). Parti ve seçim yapısındaki bu dengesizlik sadece siyasi alanla sınırlı kalmayıp bireylerin sosyal tercihlerine de yansımaktadır.

Gençlerin büyük bir bölümü, gerçek temsil eksikliğinin ülkelerinin geleceğini etkileyememelerine yol açtığını görmekte, bu da onları katılıma anlam kazandıran alternatif bir siyasi alan arayışına itmekte ve genellikle Avrupa’ya veya diğer demokratik ülkelere göç etme tercihini açıklamaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar Arap gençleri arasında siyasi göçün en önemli nedenlerinden birinin resmi seçimlere katılımdan duyulan hayal kırıklığı olduğunu göstermektedir. Anketler gençlerin büyük bir kısmının ülkelerindeki seçimlerin durumlarında bir iyileşmeye yol açtığına inanmadıklarını göstermekte, bu da onları daha şeffaf siyasi sistemler aramaya itmektedir. (Lust-Okar, 2009).

3.4. İfade Özgürlüğü, İnsan Hakları İhlalleri ve Siyasal Kaçış

ancak ifade özgürlüğü ve insan hakları her demokratik sistemin temel taşlarıdır. Ortadaki siyasi gerçeklik Orta Doğu bunun tam tersidir. Pek çok Arap ülkesinde ifade özgürlüğü ulusal güvenliğe veya rejim istikrarına yönelik bir tehdit olarak görülmekte aktivistlerin tutuklanmasına ve sivil toplumun bu da basın baskı altına alınmasına aynı kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bu ihlaller sadece bir iç kriz oluşturmakla kalmıyor zamanda bireyler görüşlerini ifade etmek için daha güvenli alanlar aradıklarından siyasi fikir özgürlüğünün göç için güçlü teşvikler yaratıyor. Teorik olarak bu durum yokluğunun insan onurunun doğrudan ihlali olduğunu vurgulayan temel özgürlükler (1999) teorisi çerçevesinde anlaşılabilir (Rawls toplumsal sözleşme). Benzer şekilde teorisi de vatandaşlarının temel haklarını koruyamayan bir devletin meşruiyetini kaybederek bireylerin başka alternatifler aramasına yol açacağını savunur (Locke, 1988).

Bazı akademisyenler de Orta Doğu’da siyasi göç dalgalarını ‘baskıdan kaçış’ kavramıyla açıklamakta, bireylerin sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda hapse atılma, tasfiye edilme veya entelektüel zulüm korkusuyla da göç ettiklerini savunmaktadır (Davenport, 2007). Bu durum, ifade özgürlüğüne yönelik yaygın kısıtlamaların akademik, siyasi ve sanatsal elitlerin Avrupa’ya kitlesel göçüne yol açtığı Suriye, Mısır veya İran gibi ülkelerdeki gerçeklikle tutarlıdır.

Kısacası, insan hakları ve ifade özgürlüğü ihlalleri ile siyasi göç arasındaki ilişki doğrudan nedenseldir. Kısıtlamalar ve baskılar arttıkça, temel hak ve özgürlüklere daha saygılı bir ortam sunan Avrupa ülkelerine doğru siyasi göç oranları da artmaktadır.

3.5. Dini Meşruiyet ve Devlet: Siyasal İslam'ın Göçle İlişkisi

Arap ve Müslüman dünyasında din, siyasi meşruiyetin önemli bir kaynağıdır. Max Weber'in meşruiyet biçimlerine ilişkin çerçevesine göre geleneksel meşruiyet, karizmatik meşruiyet ve yasal-rasyonel meşruiyet arasında bir ayrım yapılabilir. Arap bağlamında dini meşruiyet genellikle yöneticinin dinin koruyucusu veya temsilcisi olarak görüldüğü geleneksel meşruiyetin bir uzantısı olarak kullanılır (Weber, 1978). Bu çerçevede siyasal İslam, kendisini Batılı siyasi modellere ve mevcut otoriter rejimlere alternatif olarak sunan entelektüel ve siyasi bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır. Olivier Roy, siyasal İslam'ın artık sadece bir protesto hareketi değil, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi dini çizgiler doğrultusunda yeniden formüle etme projesi olduğuna işaret etmektedir (Roy, 2004). John Esposito, siyasal İslam'ın dini kimliği sosyal ve siyasi taleplerle birleştiren bir söylem sunduğunu ve bunun da onu özellikle Arap toplumları için cazip kıldığını savunuyor. Ancak, bazı İslamcı yönetim deneylerinin başarısızlığa uğramasının ya da bu hareketlerin bastırılmasının yaygın bir hayal kırıklığına yol açtığını ve bireyleri ülkelerinin sınırları dışında siyasi ve sosyal alternatifler aramaya ittiğini de sözlerine eklemektedir (Esposito, 1999).

Meşruiyet krizi -ister dini istismar eden otoriter rejimlerin hakimiyeti ister İslamcı alternatiflerin başarısızlığı nedeniyle olsun- birçok bireyin kendi ülkelerinde eksikliğini hissettikleri adalet, özgürlük ve katılımı sağlayacak bir alan arayışıyla göçü siyasi ve sosyal bir seçenek olarak değerlendirmesine yol açıyor.

3.6. Kimlik Siyaseti, Mezhepçilik ve Etnik Ayrımcılık

Kimlik meseleleri, Orta Doğu'daki siyasi ve sosyal yapının incelenmesindeki ana eksenlerden birini temsil etmektedir. Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisi, bireylerin kendilerini "iç-gruplar" ve "dış-gruplar" olarak bölme eğiliminde olduklarını ve bunun da ayrımcılık, sadakat ve çatışmaya dayalı dinamikler yarattığını açıklamaktadır. Arap bağlamında bu dinamikler, salt sosyal farklılıklardan güç ve kaynak mücadelesi için siyasi araçlara dönüşen mezhepsel veya etnik bölünmelerde gözlemlenebilir (Tajfel ve Turner, 1979). Aynı şekilde Ernest Gellner de mezhepçiliğin salt dini bir yansıma değil, özellikle devletin vatandaşlarına kapsayıcı bir kimlik sağlayamadığı durumlarda yeniden üretilen sosyo-politik bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

Başka bir deyişle, mezhepçilik “bireyler mezhep ya da etnik grupta kimlik ve güvenlikleri için bir sığınak bulduklarından, vatandaşlık yokluğunun ikamesi” haline gelmektedir (Gellner, 1983).

Donald Horowitz, etnik ya da mezhepsel kimliğin güce erişmek ya da ekonomik kaynakları dağıtmak için bir araç haline geldiği durumlarda etnik çatışmaların genellikle şiddetlendiğini vurgulamıştır. Horowitz, etnik ayrımcılığın sadece kültürel bir farklılık olarak değil, aynı zamanda güç rekabetinde kullanılan siyasi bir mekanizma olarak da anlaşıldığını savunmaktadır (Horowitz, 1985). Bu görüş, Orta Doğu’daki bazı rejimlerin iktidarlarını sağlamlaştırmak ve muhalefeti zayıflatmak için mezhepsel ve etnik bölünmeleri nasıl kullandıklarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu teorik çerçevelerin göç üzerindeki etkileri açıktır. Bireyler mezhepleri veya etnik kökenleri nedeniyle eşitlikten mahrum bırakıldıklarında ve kısmi kimlikler bir dışlama aracı olarak kullanıldığında, ulus-devlete entegrasyon neredeyse imkansız hale gelir. Bu noktada göç, ayrımcı bir gerçeklikten daha adil bir alana kaçmanın bir aracı haline gelir. Dolayısıyla, mezhepçilik ve etnik ayrımcılık sadece içselleştirilmiş sorunlar olarak değil, aynı zamanda Avrupa’ya yönelik siyasi ve sosyal göçün güçlü itici güçleri olarak da görülmektedir.

3.7. Toplumsal Hareketler ve Devrimlerin Göç Üzerindeki Etkisi

Toplumsal hareketler ve devrimler, toplumlardaki değişim dinamiklerini yansıtan en önemli olgular arasındadır. Toplumsal hareketler genellikle ekonomik, siyasi veya sosyal şikayetlerin birikmesi sonucu ortaya çıkar ve vatandaş ile devlet arasındaki ilişkinin yeniden şekillenmesinde kilit bir rol oynar. Teorik olarak, çeşitli akademik ekoller bu hareketlerin ortaya çıkışını ve göç ile ilişkisini açıklamıştır. Göreceli yoksunluk teorisi, toplumsal beklentiler ile yaşanan gerçeklik arasında bir uçurum olduğu hissini, Arap bağlamında kitlesel protestoların ortaya çıkmasına neden olan bir hayal kırıklığı durumu yarattığını, birçok gencin kalkınma ve özgürlük vaatlerinin yerine getirilmediğini hissettiğini ve bunun da Arap Baharı devrimlerinde olduğu gibi devrimlerin ve protestoların patlamasına yol açtığını öne sürmektedir” (Gurr 1970).

Bu yoksunluk, siyasi baskıyla birleştğinde sadece protestolara yol açmakla kalmaz, aynı zamanda bireyleri mahrum bırakıldıkları adalet ve fırsatları aramak için göç etmeye de itebilir. Kaynak mobilizasyonu teorisi, toplumsal hareketlerin sadece şikayetlerin varlığı nedeniyle başarılı olamayacağı, hoşnutsuzluğu örgütlü kolektif eyleme dönüştürmek için finansal, örgütsel ve medya kaynaklarına ihtiyaç duydukları fikrine odaklanmıştır. Birçok Orta Doğu ülkesinde protesto hareketleri, hedeflerine

ulaşmada başarısız olmalarına yol açan yetersiz kaynaklar veya rejimler tarafından kontrol edilme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu başarısızlık, yerel siyasi arenayı tıkanmış olarak gören aktivistler ve katılımcılar için göç seçeneğini güçlendirmeye katkıda bulunmuştur (McCarthy ve Zala, 1977).

Siyasi Fırsat Teorisi farklı bir bakış açısı sunmakta ve rejimler, devletin zayıflığı veya protesto hareketlerine uluslararası destek gibi bir siyasi fırsat penceresi açtığında toplumsal hareketlerin geliştiğini vurgulamaktadır. Arap Baharı devrimleri bu teoriyi açıkça yansıtmaktadır, zira vatandaşlar taleplerini dile getirmek için bazı rejimlerin zayıf anlarından yararlanmışlardır. Ancak güvenlik kısılacının geri dönmesiyle birlikte birçok katılımcıya mücadelelerini daha özgür bir ortamda sürdürmek için göç etme seçeneği kalmıştır (Tarrow, 1998).

Bu açıdan bakıldığında, Arap dünyasındaki toplumsal hareketlerin ve devrimlerin sadece rejimleri değiştirme girişimleri değil, aynı zamanda çok sayıda bireyin göçü düşünmesine yol açan istasyonlar olduğu söylenebilir. Siyasi alan iç değişime kapalı olduğunda, yurtdışında alternatif alan arayışı kendini gerçekleştirme ve özgürlük aracı haline gelir. Dolayısıyla, toplumsal hareketler ve göç arasındaki ilişki sadece doğrudan değil, aynı zamanda karmaşıktır ve kaynak yetersizliği, sınırlı siyasi fırsatlar ve devam eden sosyal yoksunlukla bağlantılıdır.

3.8. Siyasal Otoriterliğin Alternatif Arayışı Olarak Göç

Orta Doğu'daki otoriter rejimlerde kamusal alan bireylere kapalıdır; siyasi muhalefet bastırılır, sivil özgürlükler kısıtlanır ve güç sınırlı elitlerin tekelindedir. Bu gerçeklik, birçokları için göçü sadece ekonomik bir tercih değil, aynı zamanda demokratik olmayan bir ortamda yaşamaya devam etmeye karşı siyasi ve kültürel bir alternatif haline getirmektedir. Başka bir deyişle göç, otoriter yönetim biçimine bir “alternatif” arayışını temsil etmektedir. Teorik olarak bu olgu, bireylerin siyasi veya sosyal fırsatlarının arzu ettiklerinden çok daha az olduğunu fark ettiklerinde göç ettiklerini savunan görece yoksunluk teorisi ile açıklanabilir (Gurr, 1970).

Rasyonel seçim teorisi, bireylerin otoriter ve baskıcı yönetim altında kalmanın maliyetini yurtdışında mevcut olan özgürlük ve katılım fırsatlarına karşı tarttıklarını ve daha iyi bir geleceğe yatırım olarak göç etmeyi seçtiklerini açıklamaktadır, (Massey vd., 1993).

Hirschman'ın “siyasi bir tercih olarak çıkış” kavramı bu göçü anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır; baskıcı rejimler karşısında bireylerin muhalefet ve protesto yoluyla “seslerini” duyurabileceklerini, “sadık” kalabileceklerini ya da “çıkışı”

seçebileceklerini savunmaktadır (Hirschman, 1970). Orta Doğu’da “ses “in baskıcı ve riskli hale geldiği pek çok durumda “çıkış” daha güvenli bir alternatif haline gelmektedir. Ağır baskı altında hayatta kalmanın artık mümkün olmadığı Suriye, Mısır ve İran gibi ülkelerden entelektüel ve siyasi elitlerin göçü buna bir örnektir ve bu elitler kendilerine daha geniş bir özgürlük alanı garanti eden siyasi bir alternatif olarak Avrupa’yı seçmişlerdir. Bu da göçün sadece bir nüfus hareketi değil, aynı zamanda otoriter rejimlere karşı barışçıl bir direniş biçimi olduğunu göstermektedir.

3.9. Uluslararası Müdahaleler, Jeopolitik Etkiler ve Göç

Avrupa’ya yönelik Arap göçü, son yıllarda Orta Doğu’yu karakterize eden uluslararası müdahaleler ve jeopolitik çatışmalardan ayrı tutulamaz. Askeri müdahaleler, bölgesel ve uluslararası ittifaklar ve büyük güçler arasındaki rekabet iç istikrarsızlığı arttırmış ve çok sayıda insanın göç etmesine neden olmuştur. Bu müdahaleler genellikle devleti zayıflatan ve toplumların kırılganlığını artıran siyasi ve güvenlik boşlukları yaratarak göçü bireyler için kaçınılmaz bir seçenek haline getirmektedir. Teorik olarak bu olgu, büyük güçlerin Orta Doğu’ya müdahalesinin, bu ülkelerin iç istikrarına dikkat etmeksizin stratejik etkilerini en üst düzeye çıkarmayı ve enerji kaynaklarını güvence altına almayı amaçladığını savunan realist uluslararası ilişkiler yaklaşımı aracılığıyla anlaşılabilir (Mearsheimer, 2001). Bu bakış açısı, Batı’nın Irak (2003) veya Libya’ya (2011) müdahalelerinin siyasi yapıların çöküşüne nasıl katkıda bulunduğunu ve kitlesel göçe nasıl yol açtığını açıklamaktadır. Buna karşılık, sosyolojideki yapısal-işlevselci yaklaşım, uluslararası müdahalelerin genellikle yerel sosyal yapıları parçaladığını ve dayanışma ağlarını zayıflatarak bireyleri yerinden edilme ve göçe karşı daha savunmasız hale getirdiğini savunarak tamamlayıcı bir açıklama sunmaktadır (Wallerstein, 2004). Bu durum, dış müdahalenin çatışmaları uzattığı ve yerel toplulukları parçaladığı Suriye ve Yemen gibi ülkelerin gerçekliğiyle tutarlıdır. (Castles ve Miller, 2009) tarafından tartışılan zorunlu göç kavramı bu dinamiği anlamak için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Orta Doğu’daki pek çok göç gönüllü olmayıp, yaşamı imkansız hale getiren savaş ve askeri müdahaleler tarafından dayatılmıştır. Bu durum, göç kararlarının her zaman ekonomik tercihlerden değil, bireylere dayatılan jeopolitik baskılardan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, jeopolitik müdahalelerin yalnızca geleneksel mülteci dalgalarını değil, aynı zamanda özgürce faaliyet gösterebilecekleri istikrarlı bir ortam arayan bilimsel ve kültürel elitlerin göçünü de yarattığını göstermektedir (De Haas 2021).

Bu durum, doktorların, mühendislerin ve araştırmacıların Suriye ve Irak gibi ülkelerden, askeri müdahaleler ve güvenlik kaosu karşısında faaliyetlerini sürdürmelerinin imkansız hale geldiği Avrupa'ya göç dalgalarını kısmen açıklamaktadır.

Dolayısıyla, uluslararası müdahaleler ile göç arasındaki ilişkinin yapısal olduğu görülmektedir: devletlerin egemenliğini zayıflatan ve yok eden jeopolitik müdahaleler arttıkça, sadece zorunlu bir hareket olarak değil, aynı zamanda güvenli ve istikrarlı bir siyasi alan aramak için alternatif bir seçenek olarak göç dalgaları da artacaktır.

3.10. Reform Girişimleri ve Demokratikleşme Süreçlerinin Tıkanması

Siyasi reform ve demokratikleşme girişimleri konusu Orta Doğu'daki en sorunlu konulardan biridir. Geçtiğimiz on yıllar boyunca pek çok Arap ülkesi siyasi katılımın genişletilmesi, kamusal alanın liberalleştirilmesi ve özgürlüklerin artırılması ile ilgili reform girişimleri başlatmaya çalışmıştır. Ancak bu girişimlerin çoğu, başarısız olmalarına veya gerilemelerine yol açan derin yapısal engellerle karşılaşmış, bu da vatandaşlar ile devlet arasında artan bir güven kaybına katkıda bulunmuş ve sonuç olarak nüfusun büyük kesimlerini göç etmeyi düşünmeye sevk etmiştir. Teorik olarak bu olgu, otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş yapan toplumların, reformların radikal kurumsal değişikliklerle desteklenmemesi halinde önemli risklerle karşı karşıya kalacağını savunan Demokratik Geçiş Teorisi ile açıklanabilir (O'Donnell ve Schmitter, 1986). Orta Doğu örneğinde, reformların çoğu yüzeysel veya kısmi olmuş, iktidarın özüne veya dengelerine dokunmamış, dolayısıyla kalıcı bir toplumsal güven yaratamamıştır.

Otoriter Esneklik modeli, Orta Doğu'daki otoriter rejimlerin, sınırlı seçimler düzenlemek veya zayıf partilerin kurulmasına izin vermek gibi resmi reformlar yaparak, yönetici elitlerin gerçek gücünden ödün vermeden iç ve dış baskıları absorbe edebildiğini öne sürmektedir (Heydemann, 2007). Bu reformlar vatandaşları güçlendirmek yerine rejimin ömrünü uzatmaya yönelik araçlar olmuş ve yaygın bir siyasi hayal kırıklığı yaratmıştır.

Sosyal Sözleşme Teorisi perspektifinden bakıldığında, gerçek reformların yokluğu, vatandaşların sadakat ve vergi karşılığında katılım ve haklar talep ettiği, devlet ile toplum arasındaki dile getirilmemiş sözleşmenin altını oymaktadır. Bu denklem bozulduğunda, göç, kendilerine daha adil haklar ve fırsatlar sağlayan bir alan arayan vatandaşlar için mevcut araçlardan biri haline gelir (Rousseau, 1997: 1762).

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, Orta Doğu'daki siyasi reformların başarısızlığının sadece iç faktörlerden değil, aynı zamanda çelişkili uluslararası

baskılardan da kaynaklandığını göstermektedir. Bazı Batılı güçler demokrasi çağrısında bulunurken, pratikte verdikleri destek, özellikle enerji ve güvenlik alanlarındaki stratejik çıkarlarını korumak için genellikle otoriter rejimlerin istikrarını desteklemektedir (Brownlee, 2012b). Bu çelişki vatandaşların reforma olan güvenini daha da aşındırmış ve daha şeffaf bir siyasi ortam arayışıyla göç etme dürtülerini artırmıştır. Orta Doğu'daki demokratik reformların başarısızlığı “siyasi umut krizi” olarak tanımlanabilecek bir durum yaratmıştır: Vatandaşlar ülke içinde reform yapılabilmesine dair inançlarını yitirmiş ve gerçek katılım ve özgürlüğe giden yolu başta Avrupa olmak üzere daha ileri demokratik alanlara göç etmekte görmektedir.

3.11. Siyasal Baskılar Altında Avrupa'ya Yönelen Göç Dalgaları

Avrupa'ya göç, Orta Doğu'da vatandaşların maruz kaldığı siyasi baskıların en belirgin sonuçlarından biridir. Otoriter rejimler genellikle ifade özgürlüğünü kısıtlayarak, sivil toplumu zayıflatarak ve siyasi muhaliflere zulmederek toplumu kontrol etmeyi amaçlayan baskıcı politikalara dayanır. Bu politikalar, vatandaşların devlet içinde kalmanın kendilerini tutuklanma veya temel haklardan mahrum bırakılma riskiyle karşı karşıya bıraktığını hissettikleri, Avrupa'nın ise yasal koruma ve daha fazla özgürlük sunan alternatif bir alanı temsil ettiği “Siyasi İtme Faktörleri” olarak tanımlanabilecek bir durum yaratmaktadır. Teorik olarak bu olgu, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve siyasi katılım hakkı gibi temel hakların ihlalinin bireyleri bu hakları garanti altına alan alternatif sistemler aramaya yönelttiğini ileri süren İnsan Hakları Teorisi aracılığıyla anlaşılabilir (Donnelly, 2003). Bu bağlamda Avrupa, Orta Doğu'daki otoriter koşullardan radikal biçimde farklı bir yasal ve siyasi alanın sembolü haline gelmektedir.

İnsani Güvenlik Teorisi, kişisel ve siyasi güvensizliğin göçün doğrudan itici gücü olduğuna işaret ederek bu olguyu açıklamaktadır. Güvenlik sadece savaşın olmaması olarak değil, aynı zamanda bireylerin devletten korkmadan yaşama özgürlüğü olarak da anlaşılmaktadır (UNDP, 1994).

Orta Doğu'daki birçok rejim vatandaşlarına daimi şüpheli muamelesi yaptığından, Avrupa'da siyasi güvenlik arayışı mantıklı bir seçim haline gelmektedir. Buna ek olarak, bireylerin menşe ülkelerini sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda keyfi tutuklamalar veya yasal ayrımcılık gibi doğrudan siyasi baskıların bir sonucu olarak terk ettiklerini savunan zorunlu siyasi göç kavramı da kullanılabilir (Castells, 2003). Dolayısıyla, Avrupa'ya göç sadece kişinin ekonomik durumunu iyileştirme arzusu değil, aynı zamanda bir hayatta kalma stratejisidir.

Yakın zamanda yapılan saha alışmaları, Avrupa'daki Arap mültecilerin büyük bir kısmının siyasi olarak aktif olduğunu ya da protesto hareketlerine katıldığını ve bu durumun onları kendi ülkelerinde baskıya karşı daha savunmasız hale getirdiğini göstermiştir (Zolberg vd., 1989).

Bu da Avrupa'nın artık sadece ekonomik bir varış noktası değil, alternatif bir demokratik alan arayan bireyler için bir 'siyasi sığınak' haline geldiği fikrini güçlendirmektedir. Orta Doğu'daki siyasi baskılar -güvenlik baskısı, siyasi çoğulculuğun olmaması ve yasal güvencelerin eksikliği de dahil olmak üzere- sadece iç faktörler değil, aynı zamanda Avrupa'ya yönelik kitlesel göçün doğrudan itici güçleridir. Bu göç sadece bireysel bir kaçış değil, aynı zamanda vatandaşların siyasi kurtuluşun ancak daha istikrarlı bir demokratik ortama geçerek sağlanabileceğini görmeleri nedeniyle devlet ve toplum arasındaki ilişkide yapısal bir krizi yansıtmaktadır.

4. ORTA DOĞU'DA EKONOMİK YAPILAR VE GÖÇÜN EKONOMİK İTİCİ GÜÇLERİ

Bireyler hızlı nüfus artışı, kronik işsizlik ve kaynakların adaletsiz dağılımı arasında işlevsiz bir denge içinde yaşadıkları için Orta Doğu'daki ekonomi, göçün en önemli yapısal itici güçlerinden biridir. Bu ekonomik faktörler sadece fiziksel gerçekler olmayıp, bireylerin daha iyi fırsatlar arayışıyla düşük gelirli bölgelerden yüksek gelirli bölgelere hareket ettiğini savunan klasik ekonomik göç teorisi çerçevesinde ele alınabilir (Lewis, 1954). Ancak Arap bağlamında göçün ekonomik bir perspektiften açıklanması bundan daha derine inmektedir çünkü bu olgu rantçı ekonomik yapılarla bağlantılıdır.

Bölgedeki pek çok ülke petrole ya da dış yardıma bağımlıdır ve bu da devlet ile toplum arasında geniş bir uçurum yaratan ve vatandaşları güçlü ya da üretken bir özel sektör olmaksızın istihdam ve gelir için devlete bağımlı hale getiren bir “Rant Ekonomisi”ne yol açmaktadır (Beblawi ve Luciani, 1987). Adil fırsatların yokluğunda, Avrupa'ya göç ekonomik ve mesleki istikrar kazanmanın bir yolu haline gelmektedir. Bağımlılık Teorisi göçün sürekliliğini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Merkez (Avrupa) ve çevre (Orta Doğu) arasındaki eşitsiz ekonomik bağımlılık, bölgedeki kalkınmanın dış güçlerle olan eşitsiz ilişkiler tarafından koşullandırılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, gençleri işgücü piyasasına dahil edemeyen bağımlı ekonomiler yaratmakta ve onları alternatif arayışı içinde göçe itmektedir (Frank, 1967). Başka bir açıdan bakıldığında, Göç Ağı Teorisi, göçün sadece bireysel bir ekonomik karar olmadığını, yeni gelenlerin entegrasyonunu kolaylaştıran ve iş bulmalarına destek olan önceki göçmen ağları üzerine inşa edildiğini vurgulamaktadır. Bu ağlar, Orta Doğu'dan Avrupa'ya ekonomik göçün kalıcı niteliğini güçlendirmektedir (Massey vd., 1993). Ayrıca, bölge nüfusunun çoğunluğunu gençlerin oluşturması nedeniyle gençlik dalgası gibi demografik faktörler de göz ardı edilemez.

Bu nüfus baskısı, etkili istihdam politikalarının yokluğu ile birleştiğinde, genç üniversite mezunları arasında yüksek işsizliğe yol açmakta ve onları bu yapısal dengesizliği düzeltmek için bir kanal olarak göç etmeye daha meyilli hale getirmektedir. (Courbage ve Todd, 2007) göre bu durum, nüfus artışının ekonomik kapasiteyle orantılı olmaması nedeniyle toplumsal gerilimleri artırmakta ve Avrupa'ya yönelen genç göçünün temel itici güçlerinden birini oluşturmaktadır.

Araştırmalar, bölgedeki bazı ülkelerde genç işsizliğinin yüzde 25'i aştığını, sosyal sınıf farklılıklarının daha belirgin hale geldiğini, eşitsizlik duygularını pekiştirdiğini ve bireyleri fırsatlar ülkesi olarak görülen Avrupa'ya yönelttiğini göstermektedir (World Bank, 2020a).

Orta Doğu'dan Avrupa'ya ekonomik göç sadece geliri arttırmak için bir seçenek değil, aynı zamanda rantiyecilik, bağımlılık ve demografik dengesizlikle karakterize edilen işlevsiz ekonomik yapıların bir yansımasıdır. Radikal ekonomik reformların yokluğunda, Avrupa birçok genç Arap için ekonomik ve sosyal güvenlik cenneti olmaya devam edecektir.

4.1. Petrol Rantı ve Ekonomik Merkezileşme Sorunu

Petrole dayalı rant ekonomisi birçok Orta Doğu ülkesinin belirleyici özelliklerinden biridir. Bu ekonomik model, çeşitlendirilmiş bir üretim tabanı geliştirmek veya inovasyona dayalı bir ekonomiyi teşvik etmek yerine, devlet finansmanının ana kaynağı olarak Petrol Rantlarına dayanmaktadır. Araştırmacılar, devletin dış rantlara dayandığı ve bunun da devlet ile toplum arasında kırılğan bir ilişkiye yol açtığı bu durumu “Rantçı Devlet” olarak adlandırmışlardır (Beblawi ve Luciani, 1987).

Teorik olarak bu model, petrol gelirlerinin varlığının devlet ile vatandaş arasında bir rantiyecilik sözleşmesi yarattığını açıklamaktadır: Vatandaş kamu hizmetlerinden, sübvansiyonlardan ve devlet işlerinden faydalanırken, devlet de halkın katılımına ya da kapsamlı vergilendirmeye ihtiyaç duymadan siyasi sadakat kazanmaktadır.

Bu da demokratikleşme ve siyasi hesap verebilirlik taleplerinin zayıf kalmasına yol açmaktadır (Ross, 2001). Ancak aynı zamanda bu model, petrol kaynakları sadece devlet tarafından yönetildiği ve ekonomik ve mali güç iktidardaki otoritenin elinde toplandığı için güçlü bir ekonomik merkezileşme yaratmaktadır. Servetin bu şekilde tekelleştirilmesi toplumsal eşitsizliği pekiştirmekte ve özel sektörü zayıflatarak istihdam olanaklarını ve toplumsal hareketliliği verimlilik veya üretkenlikten ziyade siyasi sadakate bağlı hale getirmektedir.

Araştırmalar, petrol rantiyeciliğinin “Kaynak Laneti” olarak bilinen duruma yol açtığını, doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerin genellikle zayıf insani ve ekonomik kalkınma, yaygın yolsuzluk ve küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara aşırı bağımlılıktan muzdarip olduğunu göstermiştir (Karl, 1997).

Göç konusuna gelince, bu kapalı ekonomik yapı bireyleri dış alternatifler aramaya itmeye katkıda bulunmaktadır. Petrol zenginliği siyasi ve ekonomik elitler için sınırlı

fırsatlar sunarken, gençliğin büyük bir kesimi bu döngünün dışında kalmaktadır. Bu marjinalleşme ekonomik yabancılaşıma hissi yaratmakta ve Avrupa'ya göçü daha adil ve rekabetçi bir işgücü piyasası arayışında stratejik bir tercih haline getirmektedir. Buradaki göç, bazı çalışmaların “Rant Çıkışı” olarak adlandırdığı durumla da bağlantılıdır; yani rant ekonomisinden faydalanamayan vatandaşlar, ister yasal ister yasadışı göç yoluyla olsun, devlet sınırları dışında alternatif çıkış yolları aramakta ve bu da Orta Doğu'dan Avrupa'ya doğru göç akışını artırmaktadır. (Herb, 2005). Ekonomik kalkınmanın temel direği olması gereken petrol, pek çok durumda servetin ve gücün yoğunlaşmasına, üretken tabanın zayıflamasına ve eşit fırsatlar sunmayan kapalı bir ekonomiden çıkış yolu olarak göçün teşvik edilmesine neden olmuştur.

4.2. Rant Ekonomilerinden Çeşitlendirmeye Geçiş Çabaları

Orta Doğu'daki rant ekonomileri, kalkınma modellerini ve siyasi ve sosyal istikrarı doğrudan etkileyen en belirgin yapısal özelliklerden biridir. Bölgedeki birçok ülke on yıllardır devlet gelirlerinin ana kaynağı olarak petrol ve doğal gaz gelirlerine bel bağlamış, bu da doğal kaynaklara aşırı bağımlılığın sürdürülebilir kalkınmanın önünde bir engel haline geldiği, ekonomik inovasyonu zayıflattığı ve petrol fiyatlarının düşmesi durumunda ekonomik yapının kırılganlığına yol açtığı “Kaynak Laneti” olarak bilinen durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ross, 2012).

Bu bağımlılık bölge ekonomilerini küresel piyasa dalgalanmalarına karşı savunmasız hale getirmiş ve yüksek işsizlik, zayıf petrol dışı üretken sektörler ve gelişmiş imalat sanayilerinin yokluğu gibi yapısal sorunlara yol açmıştır.

Üçüncü milenyumun başında, ekonomik küreselleşme ve uluslararası finans kuruluşlarının artan baskısıyla, bazı ülkeler turizme, akıllı tarıma, teknolojik endüstrilere ve finansal hizmetlere yatırım yapmak gibi gelir kaynaklarını çeşitlendirmeyi amaçlayan politikalar benimsemeye başlamıştır (Hertog, 2010).

Teorik olarak bu değişimler, rantiyeden çeşitlendirilmiş bir ekonomiye geçişin orta sınıfın güçlenmesine ve dolayısıyla daha fazla siyasi ve toplumsal istikrarın inşa edilmesine katkıda bulunduğunu savunan ekonomik modernleşme teorisi açısından anlaşılabilir (Lipset, 1959). Ancak Orta Doğu'daki pratik deneyim bu sürecin kolay olmadığını göstermiştir, zira siyasi sadakati sağlamak için servet dağılımına dayanan rantiyeye rejimlerinin varlığıyla çarpışmış ve ekonomik çeşitlendirmeyi sadece ekonomik bir karar değil aynı zamanda siyasi bir kumar haline getirmiştir.

Göç açısından bakıldığında, çeşitlendirme politikalarının başarısızlığı veya yavaşlığı, özellikle iş fırsatlarının eksikliği ve düşük ücretlerle karşı karşıya kalan

gençler arasında ekonomik göç oranlarının artmasına katkıda bulunmuştur. Araştırmalar, Irak ve Libya gibi rantıye ülkelerdeki yüksek işsizlik oranlarının, artan sayıda gencin Avrupa’da daha iyi bir gelecek aramasına neden olduğunu göstermiştir (Fargues, 2011). Buna karşılık, BAE gibi kısmen başarılı çeşitlendirme politikalarına sahip ülkeler, göç vermek yerine yabancı işgücünü çekebilmiştir; bu da bu politikaların başarısının veya başarısızlığının insan hareketliliği kalıpları üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Rant ekonomisinden çeşitlendirilmiş ekonomiye geçiş sadece ekonomik bir tercih değil, aynı zamanda devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi etkileyen ve bireylerin kalma veya göç etme stratejilerini etkileyen yapısal bir değişimdir. Rantlara bağımlılıktan kaynaklanan ekonomik kriz ne kadar uzun sürerse, yerel çıkmazdan çıkış yolu olarak Avrupa’ya ekonomik göç ihtimali de o kadar artacaktır.

4.3. Dijitalleşme ve Teknolojik Dönüşümün Dengesizliği

Son yıllarda dijitalleşme ve teknolojik dönüşüm, küresel çapta ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel itici güçleri haline gelmiştir. Ancak Orta Doğu, modern teknolojiye yatırım yapma kapasitesine sahip ülkeler ile dijital altyapısı zayıf olan diğer ülkeler arasında dijital bir uçurumla karşı karşıyadır. Bu eşitsizlik, bölgenin dijital dönüşümünü dengesiz hale getirmiş ve Dördüncü Sanayi Devrimi’nden faydalanma kabiliyetinde derin bir uçurumla sonuçlanmıştır (UNDP, 2019).

BAE ve Katar gibi petrol zengini bazı ülkelerde yapay zeka, akıllı şehirler ve dijital hizmetlere yapılan kapsamlı yatırımlar yeni iş alanları yaratılmasına ve yeteneklerin bölgeye çekilmesine yardımcı olmuştur.

Öte yandan, Yemen, Suriye ve Irak gibi diğer ülkeler, savaşlar veya ekonomik krizler nedeniyle dijital altyapının kötüleşmesinden muzdariptir ve bu da onları teknolojik devrimin yolunun dışında bırakmaktadır (World Bank, 2020b). Teorik olarak bu olgu, zayıf ekonomilerin teknoloji ve üretim için bağımsız bir temel oluşturamadan güçlü ekonomilerin çıktılarına bağımlı kaldığını açıklayan Bağımlılık teorisi ile açıklanabilir (Cardoso ve Faletto, 1979). Gelişmiş eğitim politikalarının yokluğu ve bilimsel araştırmalara yapılan zayıf yatırımlar, yerel dijital dönüşümü yönlendirebilecek bilgi tabanlı insan sermayesinin oluşturulmasını engellemektedir. Sosyal düzeyde, teknolojiye eşit olmayan erişim, nüfusun küçük bir kısmı gelişmiş dijital hizmetlerden yararlanırken çoğunluğun dışarıda bırakıldığı yeni dijital marjinalleşme biçimleri yaratmaktadır. Bu durum giderek artan bir eşitsizlik duygusu yaratmakta ve teknik becerilere sahip pek çok genci, becerilerini özümseyebilecekleri bir ekonomik ortam arayışıyla Avrupa’ya doğru göç etmeye itmektedir (Castells 2010b).

İşgücü piyasası açısından bakıldığında, dijital dönüşümü yakalayamayan ekonomiler geleneksel sektörlerin rehinesi olarak kalmış ve bu da yüksek genç işsizlik oranlarına neden olmuştur. Öte yandan, gelişmiş bilgi ekonomisine sahip Avrupa pazarı, dijital becerilerine uygun iş fırsatları arayanlar için cazip bir yer olarak görülmektedir. Bu durum, sadece geçim arayışıyla değil, aynı zamanda daha gelişmiş yenilikçi ve teknolojik ortamlara entegre olma arzusuyla da ilgili olan niteliksel ekonomik göçün bir kısmını açıklamaktadır. Böylece, Orta Doğu'daki dijitalleşme dengesizliği sadece iç kalkınma açığı yaratmakla kalmıyor, aynı zamanda göç için itici bir güce dönüşüyor: Avrupaya teknolojinin daha istikrarlı ve fırsat zengini bir gelecek için umudun sembolü haline geldiği bir yer.

4.4. Kadınların Ekonomik Hayata Katılımı ve Sosyal Engeller

Kadınların ekonomik hayata katılımı konusu, Orta Doğu'daki toplumların yapısının karşı karşıya olduğu en önemli zorluklardan biridir. Bazı ülkelerdeki göreceli ilerlemeye rağmen, kadınlar hala işgücü piyasasına tam katılımlarını sınırlayan yapısal ve kültürel engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller arasında yetersiz istihdam fırsatları, cinsiyet ayrımcılığı, destekleyici mevzuat eksikliği ve kadınları ev içi rollere hapseden geleneksel zihniyetin hakimiyetini sürdürmesi yer almaktadır. Moghadam'a (2003) göre bu durum, patriyarkal yapılar ve dini-kültürel normların kadınların ekonomik özerklik kazanmasını engellediği, böylece toplumsal kalkınmanın önünde önemli bir bariyer oluşturduğu bir döngü yaratmaktadır.

Teorik olarak bu olgu, kaynaklara ve fırsatlara erişimdeki cinsiyet eşitsizliklerinin genel kalkınmayı nasıl engellediğini vurgulayan Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Teorisi aracılığıyla anlaşılabilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece kadınları değil, aynı zamanda ekonomiyi üretken kapasitesinin yarısından mahrum bıraktığı için genel ekonomik büyümeyi de etkiler (Kabeer, 2016). Ekonomik düzeyde, Dünya Bankası raporları Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da kadınların işgücü piyasasına katılımının küresel olarak en düşük oranlardan biri olduğunu, Avrupa'da %60'ı aşan oranlara kıyasla bazı ülkelerde %20'yi geçmediğini göstermektedir (World Bank, 2021).

Bu dengesizlik, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinde önemli bir uçuşumu yansıtmakta ve bölgedeki sürdürülebilir kalkınma potansiyelini sınırlamaktadır.

Toplumsal düzeyde, işgücü piyasasına katılmaya çalışan kadınlar, kreşler veya ücretli doğum izni gibi destekleyici hizmetlerin yokluğunun yanı sıra, aile veya geleneksel toplum tarafından reddedilme gibi ailevi ve toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar, kadınların istikrarlı işlerde çalışma veya

kariyerlerinde ilerleme şanslarını azaltmakta, ekonomik ve sosyal marjinalleşmeye katkıda bulunmaktadır (Kandiyoti, 1988). Bu durumun göç üzerinde doğrudan etkileri vardır. Eğitimli ve mesleki ya da akademik yeterliliklere sahip pek çok kadın, yerel ortamın kendilerine adil bir kendini gerçekleştirme şansı sunmadığını fark etmekte ve daha özgürce çalışabilecekleri ve kendilerine işgücü piyasasında nispeten eşit haklar sunabilecek alternatif bir alan olarak Avrupa'ya yönelmektedir. Bu durum, son yıllarda sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik arayışıyla da artan kadın göçü olgusunun bir kısmını açıklamaktadır (Morokvasic, 1984). Dolayısıyla, kadınların ekonomiye sınırlı katılımı sadece iç gelişimsel bir dengesizlik değil, aynı zamanda Arap kadınlarını, Avrupa işgücü piyasasının daha eşitlikçi ve hırsları için daha uygun bir alan olarak algılandığı Avrupa'ya göç etmeye iten faktörlerden biridir.

4.5. İklim Krizi ve Kaynak Kıtlığının Ekonomik Yansımaları

İklim değişikliği ve kaynak krizinin etkisi, son yıllarda Orta Doğu'nun karşı karşıya kaldığı en önemli ekonomik zorluklardan biridir. Sowers vd. (2011) göre Bölge, su kıtlığı, çölleşme ve küresel ortalamaları aşan artan sıcaklıklardan muzdarip olup, iklimsel açıdan en kırılgan bölgelerden biridir. Bu kırılganlık, tarımsal üretkenliğin azalması, gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar ve suya erişim maliyetlerinin artması yoluyla doğrudan ekonomik istikrarsızlığa neden olmakta, aynı zamanda kır ve kent arasındaki göç dinamiklerini hızlandırmaktadır.

Bu iklim değişiklikleri sadece çevresel değil, aynı zamanda bireylerin göç kararlarına doğrudan yansıyan ekonomik ve sosyal istikrar üzerinde de derin etkilere sahiptir. Teorik olarak bu olgu, modern çatışmaların sadece askeri tehditlerden değil, aynı zamanda çevresel bozulmanın su, gıda ve enerji için yoğun rekabete yol açması nedeniyle kıt doğal kaynaklardan da kaynaklandığını savunan Çevresel Güvenlik Teorisi çerçevesinde anlaşılabilir (Homer-Dixon, 1999). Aynı şekilde, İklim Adaleti teorisi de, Orta Doğu da dahil olmak üzere Küresel Güney'deki bireylerin, iklim değişikliğinin nedenlerine sınırlı katkılarına rağmen, iklim değişikliğinin etkilerinin yükünü nasıl taşıdıklarını vurgulamaktadır (Roberts ve Parks, 2007).

Ekonomik düzeyde, su kıtlığı ve azalan tarım arazileri gıda güvenliğini zayıflatmakta ve ithalata bağımlılığı artırmaktadır. Dünya Bankası raporlarına göre, MENA ülkeleri su stresi ve iklim değişikliğinin bir sonucu olarak 2050 yılına kadar GSYİH'lerinin yüzde 6'sını kaybedebilir (World Bank, 2016). Tarımsal verimlilikteki bu düşüş derin ekonomik uçurumlar yaratmakta ve özellikle kırsal alanlarda yoksulluk ve işsizlik oranlarını artırmaktadır.

Sosyal düzeyde, iklim krizi mevcut eşitsizlikleri daha da kötüleştirmekte, en yoksul ve en marjinal gruplar kaynakların kıtlığından en çok etkilenenler olmaktadır. Bu gruplar genellikle sosyal koruma ağlarının yokluğu nedeniyle yeni koşullara uyum sağlayamamakta ve göçü daha istikrarlı ve güvenli ortamlar aramak için zorunlu bir seçim haline getirmektedir.

Son yıllarda göç ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıya olan ilgi artmış, BM raporları ‘eko-göçmenler’ olarak adlandırılan grupların artmakta olduğunu göstermiştir.

Orta Doğu’da bu bağlantı, bireyler çölleşme, su kıtlığı ve tarım arazilerinin bozulması tehditlerinden uzakta ekonomik fırsatlar ve daha istikrarlı bir yaşam aradıklarından, Avrupa’ya doğru göç dalgalarının itici güçlerinden biridir. (UNHCR, 2020). Dolayısıyla iklim krizi sadece çevresel bir sorun olarak görülemez, aynı zamanda Orta Doğu’dan Avrupa’ya göç modellerini yeniden şekillendiren derin bir sosyo-ekonomik faktör olarak da görülebilir. Kaynak krizi ne kadar şiddetli olursa, göç seçeneği bir başa çıkma mekanizması olarak o kadar zorlayıcı hale gelmektedir.

4.6. Kayıt Dışı Ekonomi ve Sosyal Korumaya Erişim Sorunu

Kayıt dışı ekonomiler (kayıt dışı ekonomi) çoğu Orta Doğu ülkesinin belirgin bir özelliğidir ve milyonlarca insan için bir hayatta kalma aracı olmakla aynı zamanda ekonomik ve sosyal kırılganlığın önemli bir nedeni olmak arasında ikili bir rol oynamaktadır. Araştırmalar, bölgedeki bazı ülkelerde işgücünün %60’ına kadarının kayıt dışı sektörde, küçük ticaret, tarım veya hizmetlerde çalıştığını göstermektedir (ILO, 2018).

Teorik olarak bu olgu, Arthur Lewis’in iki paralel sektörün varlığını açıklayan İkili Ekonomi Teorisi ışığında analiz edilebilir: Yasal tanınma ve sosyal korumaya sahip modern bir kayıtlı sektör ve düşük verimlilik ve koruma eksikliği ile karakterize edilen geleneksel bir kayıt dışı sektör (Lewis, 1954). Bu ikilik, enformel sektördeki çalışanları sosyal güvenlik, sağlık sigortası ve istikrarlı istihdam olanaklarından yoksun oldukları için savunmasız bir konumda bırakmaktadır. Bu olgu, koruma ağlarının yokluğunun bireyleri enflasyon, işsizlik veya siyasi krizler gibi ekonomik şoklara karşı nasıl daha savunmasız hale getirdiğini açıklayan Sosyal Kırılganlık Teorisi merceğinden de anlaşılabilir (Adger, 2006).

Orta Doğu’da bu durum, çatışmalar veya ekonomik krizler kayıtlı ekonominin büyük sektörlerinin çökmesine yol açtığında ve bireyler hayatta kalmak için kayıt dışı çalışmaya başvurmak zorunda kaldıklarında açıkça görülmektedir. Ancak kayıt dışı sektörün bu görünürdeki esnekliğinin yüksek bir maliyeti vardır. Uygulamada bu durum,

sosyal haklar sisteminden dışlanma ve ekonomik yükselme veya daha iyi yaşam koşullarına geçiş fırsatlarının reddedilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, özellikle birçok genç ve kadının, gelecek garantisi olmayan düşük gelirli bir çalışma döngüsüne hapsolmuş hissetmesine neden olmaktadır. Bu kriz ile göç arasındaki bağlantı açıktır. Sosyal ve ekonomik koruma eksikliği, birçok kişiyi sosyal güvenlik ağı, sağlık hizmetleri ve işsizlik sigortasının ekonomik güvenlik duygusu için bir temel sağladığı Avrupa’da daha istikrarlı sistemler aramaya itmektir. Birçok saha çalışması, kayıt dışı ekonomide koruma eksikliğinin, göçün iyi bir yaşam sağlamak için bir seçenek olarak düşünülmesinde doğrudan bir itici güç olduğunu göstermiştir (De Haas, 2010a).

Kayıt dışı ekonomi bireysel bir tercih olarak görülemez, daha ziyade işgücünü kayıtlı sektöre tam olarak dahil edemeyen ekonomi politikalarının bir ürünüdür. Bu yapısal boşluk, sosyal korumaya erişimin başlıca cazibe merkezlerinden biri haline geldiği Orta Doğu’dan Avrupa’ya ekonomik göçü körüklemeye önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

4.7. Yenilenebilir Enerji Politikaları ve Yeni Ekonomik Yönelimler

Son yıllarda yenilenebilir enerji politikaları, petrol ve gazla olan aşırı bağımlılığı azaltmak ve daha sürdürülebilir kalkınma yolları bulmak amacıyla Orta Doğu’daki yeni ekonomik alternatiflerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu politikalar hala yapısal bir paradoksla karşı karşıyadır: bir yandan ekonomiyi enerji çeşitlendirmesi temelinde yeniden şekillendirme fırsatını temsil ederken, diğer yandan ekonomik ve sosyal yapıda etkinliklerini sınırlayan büyük dengesizlikler ortaya çıkarmaktadırlar.

Teorik olarak bu değişimler, geleneksel enerji kaynaklarından (petrol ve gaz) yenilenebilir enerjiye geçişin sadece teknik yatırımlar değil, aynı zamanda üretim ve tüketim kalıplarında derin kurumsal ve yapısal değişiklikler gerektirdiğini savunan Enerji Geçiş Teorisi ile açıklanabilir (Sovacool, 2016).

Orta Doğu’da bu geçiş, petrol gelirlerinin hakim olduğu ekonomik merkezileşme ve yerel inovasyonu teşvik edecek zayıf kurumsal kapasiteler nedeniyle yavaş kalmaktadır. Ekolojik Modernleşme Teorisi, destekleyici piyasa ve çevresel yönetim politikalarının benimsenmesi halinde çevresel zorlukların yeşil inovasyon yoluyla ekonomik büyümenin itici gücü haline gelebileceğini öne sürerek bu dinamiği anlamaya yardımcı olmaktadır (Mol ve Sonnenfeld, 2000). Ancak çoğu Orta Doğu ülkesi, zayıf altyapı, vergi teşviklerinin eksikliği ve yatırımların bölgeler arasında dengesiz dağılımı nedeniyle bu fırsatları henüz kapsayıcı kalkınma itici güçlerine dönüştürememiştir.

Fas'taki Noor projesi veya Suudi Arabistan'daki NEOM gibi güneş enerjisine yapılan büyük yatırımlar, yeni bir enerji paradigmasının benimsenmesine yönelik siyasi iradeye işaret eden örneklerdir. Ancak bu projelerin yerel işgücü piyasası üzerindeki kısa vadeli etkisi sınırlıdır, çünkü faydalar çoğunlukla yüksek teknoloji sektörlerinde veya uluslararası şirketlerde yoğunlaşmakta ve gençlerin büyük kesimlerinin marjinalleşme duygusunu derinleştirmektedir.

Bu konu ile göç arasındaki bağlantı, toplulukları yeni ekonomik dönüşümlere entegre edecek adil politikaların yokluğunun, özellikle de ortaya çıkan yeşil işgücü piyasalarında gerçek fırsatlar bulamayan eğitimli gençler arasında sosyal hayal kırıklığı yaratmasıdır.

Bu gençler Avrupa'yı sadece bir yüksek teknoloji merkezi olarak değil, aynı zamanda istihdam yaratma ve daha iyi sosyal güvencelerle doğrudan bağlantılı olan sürdürülebilir enerji politikalarından faydalanabilecekleri bir alan olarak görmektedirler (IRENA, 2020). Dolayısıyla, Orta Doğu'daki yenilenebilir enerji politikaları bir yandan ekonominin yeniden yapılandırılması için bir fırsat sunarken, diğer yandan da siyasi retorik ile pratik gerçekler arasındaki eşitsizliği vurgulamaktadır. Bu eşitsizlik, bazıları için göçü sadece geleneksel yoksulluktan bir kaçış değil, aynı zamanda teknoloji ve sürdürülebilirliğe dayalı yeni bir küresel ekonomiye dahil olma arayışı haline getirmektedir.

4.8. İşsizlik, Yoksulluk ve Ekonomik Göç Baskısı

İşsizlik ve yoksulluk, Arap toplumlarının istikrarını etkileyen en yaygın sosyo-ekonomik zorluklar arasında yer almakta ve bireyleri daha iyi bir yaşam arayışında göçü stratejik bir seçenek olarak görmeye sevk etmektedir. Özellikle gençler ve kadınlar arasındaki yüksek işsizlik oranları, sürdürülebilir iş fırsatları sağlamaya yönelik zayıf ekonomi politikaları ile birleştiğinde, sosyal koşulları daha da kötüleştirmiş ve yoksulluk oranlarını artırmıştır. Bu olgu sadece ekonomik geri kalmışlığın bir sonucu değil, aynı zamanda kaynak dağılımındaki adalet eksikliğinin ve yerel ekonomilerin artan işgücünü absorbe edecek üretken bir ortam yaratamamasının doğrudan bir yansımasıdır (ILO, 2021).

Göç, sadece işsizlik ve yoksulluk baskılarına verilen bireysel bir tepki değil, aynı zamanda geniş kapsamlı sosyal ve siyasi etkileri olan kolektif bir olgudur. Çok sayıda çalışma, yoksulluğun bireylere zor seçimler sunduğunu, yurtdışına taşınmanın gelecek beklentilerini sınırlayan ekonomik ve sosyal kısıtlamaların üstesinden gelmenin bir yolu haline geldiğini göstermiştir (Castles, de Haas ve Miller, 2014). Zamanla, Arap

toplumlarında Avrupa’da veya diğer ülkelerde çalışmanın sosyal hareketlilik ve ekonomik istikrar için bir araç olarak görüldüğü bir ‘göç kültürü’ oluşmaya başlamıştır. Sosyal korumanın yokluğu, zengin ve yoksul arasındaki uçurumu daha da derinleştirerek göçü tetikleyen baskıları artırmaktadır.

Birçok Arap ülkesinde etkili sosyal refah sistemleri bulunmamakta ya da bu sistemler işsizler veya kayıt dışı sektörde çalışanlar gibi en kırılgan grupların temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır (UNDP, 2020). sosyal güvenlik ağlarının yokluğu yoksulların kırılganlığını artırmakta ve onları yurt dışında alternatifler aramaya itmektedir. Buna ek olarak, işsizlik ve yoksulluk olgusu siyasi kargaşa ve güvenlik istikrarsızlığı ile yakından bağlantılıdır; zira çatışmalar ve savaşlar ekonomik yapının tahrip olmasına yol açmakta, bu da daha yüksek işsizlik ve yoksulluk oranlarına neden olmaktadır. Bu nedenle birçok çalışma, ekonomik göç baskılarının bölgedeki genel siyasi ve sosyal bağlamdan ayıramaz olduğunu vurgulamaktadır (Kapiszewski, 2017). Dolayısıyla, işsizlik ve yoksulluk sadece yerel ekonomik sorunlar değil, Avrupa’nın Arap göçü için önemli bir hedef haline gelmesiyle birlikte, “ekonomik yabancılaşma” olarak adlandırılabilir, daha iyi yaşam olanakları ve insan onuru sunan bir yer arayışının yol açtığı sınır ötesi baskılardır.

4.9. Yolsuzluk, Yaptırımlar ve Kriz Ekonomileri

Yolsuzluk ve uluslararası yaptırımlar, Arap ekonomilerinin krizlerini derinleştiren ve sosyal koşulların kötüleşmesine katkıda bulunan en önemli faktörler arasında yer almakta ve bu durum doğrudan göç modellerine yansımaktadır. Yolsuzluk sadece idari veya mali bir sapma değil, kaynakları adil olmayan bir şekilde yeniden dağıtan ve vatandaşların resmi kurumlara olan güvenini zayıflatan paralel bir sistemdir.

Dünya Bankası raporları, yüksek yolsuzluk oranlarına sahip ülkelerin düşük ekonomik büyüme oranlarından ve yabancı yatırımlardaki düşüşten muzdarip olduğunu, bunun da iş fırsatlarını sınırladığını ve bireyleri dış alternatifler aramaya ittiğini göstermiştir. (World Bank, 2020c).

Buna ek olarak, Suriye ve İran gibi bazı Arap ülkelerine uygulanan ekonomik yaptırımlar, kayıt dışı faaliyetlere bağımlı kırılgan bir ekonomi yaratılmasına katkıda bulunarak “kriz ekonomileri” olarak adlandırılabilir ekonomiklere yol açmaktadır.

Bu ekonomiler yüksek enflasyon, yerel para biriminin çökmesi ve yaşam standartlarının düşmesi ile karakterize olup, göçü bireysel ve ailesel hayatta kalma için mantıklı bir seçenek haline getirmektedir (Portela, 2016). Yaptırımlarla birlikte yolsuzluğun yayılması, karaborsa faaliyetlerinin artması ve organize üretici sektörlerin

dağılmasıyla paralel ekonomik ağların önünü açmaktadır. Bu gerçeklik, devlete olan güven kaybını derinleştirmekte ve orta ve yoksul grupları sosyo-ekonomik çöküşe karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Krizlere uyum sağlayabilecek ekonomi politikalarının yokluğunda göç, ekonomik bir seçenek olmaktan ziyade bir “hayatta kalma stratejisi” haline gelmektedir (Heydemann, 2020a). Öte yandan, yolsuzluk ve şeffaflık eksikliğinin devam etmesinin, toplumların krizlerin yansımalarıyla başa çıkma kabiliyetini sınırladığı da göz ardı edilemez. İyi yönetişimin yokluğu, kaynakların yanlış tahsisini şiddetlendirmekte ve uluslararası yardımın etkin bir şekilde kullanılmasını engelleyerek savunmasız grupları yoksulluk, işsizlik ve açlıkla doğrudan karşı karşıya bırakmaktadır (Johnston, 2014). Böylece göç, sadece ekonomik acil durumların değil, uzun süredir devam eden yapısal başarısızlıkların bir yansıması haline gelmektedir.

Yolsuzluk, yaptırımlar ve ekonomik krizlerin kesişimi, iç değişim umudunun azaldığı ve yoksulluk ve istikrarsızlık döngüsünden kaçmak için bir pencere olarak göçe olan güvenin arttığı baskıcı bir ortam yaratır.

4.10. Bölgesel Ekonomik İşbirlikleri ve Entegrasyon Çabaları

Arap dünyasında bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleri, ülkeler arasındaki işbirliğini artırmayı ve büyük küresel ekonomilere olan bağımlılığı azaltmayı amaçlayan en önemli girişimler arasındadır. Ancak bu çabalar, dengesiz ekonomik yapı, zayıf kurumsal yapı ve ortak siyasi irade eksikliği nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmıştır.

Bölgesel ekonomik entegrasyon teorisine göre (Balassa, 1961), etkili bir ekonomik birliğin serbest ticaret bölgesiyle başlayıp tek pazarla sona eren birbirini takip eden aşamalara ihtiyacı vardır, ancak Arap deneyleri genellikle gerçek bir pazar entegrasyonuna ulaşmadan erken aşamalarında durmuştur.

Bu tür girişimlerin önde gelen örneklerinden biri, iç ticareti teşvik etmede ve sermaye ile işgücünün hareketini kolaylaştırmada nispeten başarılı olan, ancak yine de üyeleri arasında önemli ekonomik eşitsizliklerle ve sürdürülebilir kalkınma için birleşik bir vizyonun yokluğuyla karşı karşıya kalan Körfez İşbirliği Konseyi’dir (KİK) (Fawcett, 2015). Buna karşılık, Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA) gibi diğer deneyimler, Arap ülkelerinin kendi yerli sanayilerini korumak için uyguladıkları gümrük kısıtlamaları ve korumacı politikalar nedeniyle somut sonuçlar elde edememiş, bu da mal ve hizmetlerin sınırlar arasında dolaşımını engellemiştir.

Teorik bir bakış açısıyla Bağımlılık Teorisi, Arap ülkeleri de dahil olmak üzere Güney arasındaki entegrasyonun, teknoloji, finans ve ihracat pazarları açısından büyük sanayileşmiş ülkelere ekonomik olarak bağımlı kalmaları halinde kırılğan kalacağını

ileri sürmektedir (Dos Santos, 1970). Bu durum, birçok Arap ülkesinin bölgesel anlaşmalara katılmalarına rağmen neden gerçek bir ekonomik çeşitlendirme gerçekleştiremeden petrole veya yurt dışından gelen işçi dövizlerine bağımlı kaldığını açıklamaktadır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar da Arap rejimleri arasındaki siyasi güven eksikliğinin ekonomik işbirliği potansiyelini zayıflattığını, çünkü bölgedeki bölgesel ilişkilerin genellikle salt ekonomik çıkarlardan ziyade güvenlik veya ideolojik kaygılarla yönetildiğini göstermektedir (Acharya, 2019). Bu durum, bölgesel grupların yeni iş fırsatları yaratma ya da yoksulluğu azaltma kabiliyetlerini zayıflatarak, Arap gençlerini rahatsız eden ekonomik göç faktörlerini ele alamamalarına neden olmaktadır. Öte yandan bazı analizler, bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesinin, üretken politikalar ve kaynakların adil dağılımı ile bağlantılı olması halinde göçü azaltmada etkili bir araç olabileceğini savunmaktadır.

Ekonomik bir birlik, adil kurumsal temeller üzerinde geliştirilirse, Avrupa'ya göç ihtiyacını azaltan bir iç işgücü ve yatırım ortamı sağlayan “ortak bir ekonomik fırsat bölgesi” yaratılmasına katkıda bulunabilir (Baldwin, 2016). Arap dünyasında bölgesel ekonomik işbirliği, ekonomik ve sosyal istikrara yönelik gerekli ancak yetersiz bir adımdır.

Etkili bir entegrasyonun olmaması, çeyreğe olan bağımlılığın devam etmesi ve ülkeler arasındaki farklı gelişmişlik düzeyleri, daha adil ve eşit bir ekonomik ortam arayanlar için göçü gerçekçi bir seçenek haline getirmektedir.

4.11. Dış Yatırımlara Bağımlılık ve Ekonomik Kırılganlıklar

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), özellikle sınırlı yerel kaynaklar ve zayıf ekonomik çeşitlendirme ışığında, birçok Orta Doğu ülkesinde ekonomik büyümenin ana itici güçlerinden biridir.

Ancak, istihdam yaratma ve altyapıyı geliştirmedeki önemine rağmen, DYY bölge ekonomilerini küresel piyasalardaki dalgalanmalara karşı savunmasız hale getirmiş ve ev sahibi ülkelerin kalkınma bağımsızlığını tehdit eden “dış ekonomik bağımlılık” olarak tanımlanabilecek bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hymer, 1976).

Teorik olarak bu olgu, Arap ekonomileri de dahil olmak üzere gelişmekte olan ekonomilerin, doğal kaynaklarını ve işgücünü gelişmiş ülkelerin ekonomilerini beslemek için kullanarak onları bağımlı bir konumda tutacak şekilde küresel kapitalist sisteme entegre olduklarını savunan Bağımlılık Teorisi ile açıklanmaktadır (Frank, 1969). Bu teoriye göre, yabancı yatırımlara aşırı bağımlılık bağımsız kalkınmaya değil,

“büyüme merkezinin yurtdışına kaymasına” yol açarak yatırımcı ülkelerdeki herhangi bir mali veya siyasi krizin yerel ekonominin istikrarı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Örneğin, araştırmalar birçok Arap petrol ülkesinin, enerji ve altyapı sektörlerinde büyük miktarlarda yabancı yatırım almalarına rağmen, güçlü bir yerel üretim tabanı oluşturmayı başaramadıklarını ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara ve yabancı sermaye eğilimlerine esir kaldıklarını göstermektedir (Hanieh, 2018).

Sonuç olarak, yabancı yatırımcılar ile ev sahibi ülkeler arasındaki ilişki eşitsiz hale gelmiş, yatırımcı yatırımların niteliğini ve yönünü kontrol ederken, devletin bu akışları uzun vadeli çıkarlarına hizmet edecek şekilde yönlendirme kabiliyeti sınırlı kalmıştır.

Yabancı Sermaye Bağımlılığı Teorisi, büyümelerini yabancı sermaye akışına dayandıran ekonomilerin finansal krizlere karşı daha savunmasız olduğunu, çünkü güvende herhangi bir düşüş veya küresel faiz oranlarındaki değişimin yatırımların hızla geri çekilmesine yol açarak para biriminde çöküşe ve işsizlik oranlarında artışa neden olduğunu vurgulamaktadır (Cardoso ve Faletto, 1979). Bu durum, 2011’den sonra yaşanan siyasi istikrarsızlık dalgalarının ardından yabancı yatırımların geri çekilmesi sonucunda ciddi ekonomik çalkantılara tanık olan bazı Arap ülkelerinde açıkça görülmüştür.

Yabancı yatırıma bağımlılık sadece ekonomik kırılganlığa katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda siyasi egemenliği de kısıtlar. ÇUŞ’lar genellikle vergi, çevre veya işletme politikalarında ulusal kalkınma önceliklerine ters düşen koşullar dayatırlar (Sklair, 2001). Bu anlamda yerel ekonomi, vatandaşların ihtiyaçlarını yansıtmaktan ziyade ulusötesi sermayenin çıkarları tarafından yönlendirilir hale gelmektedir.

Yatırımların geri çekilmesi ya da büyük projelerin küçültülmesinden kaynaklanan krizler iş kayıplarına ve gelirlerin azalmasına yol açarak nüfusun geniş kesimlerini ülkeleri dışında geçim alternatifleri aramaya sevk ettiğinden, bu ekonomik kırılganlık göç modellerine de yansımaktadır. Dolayısıyla göç sadece yoksulluk veya işsizliğin bir sonucu değil, aynı zamanda büyümenin ana kaynağı olarak yabancı yatırıma dayanan ekonomik yapıların istikrarsızlığının da doğrudan bir sonucudur (UNCTAD, 2022). Bu nedenle, yabancı yatırıma bağımlılığın ele alınması, yurtiçi üretken kapasitelerin güçlendirilmesini ve ekonomilerin dış şoklara karşı kırılganlığını azaltan ekonomi politikalarının benimsenmesini gerektirir.

Üretken yerli yatırımların teşvik edilmesi ve yabancı yatırımların teknoloji transferi ve ulusal işgücü eğitimi ile ilişkilendirilmesi, bağımlılığın azaltılması ve daha sürdürülebilir ve istikrarlı bir ekonomi inşa edilmesi için önemli bir adımdır.

4.12. Ekonomik İtici Güç Olarak Avrupa'ya Göç

Avrupa'ya göç, Arap ekonomilerindeki yapısal dengesizlikleri yansıtan en önemli olgulardan biridir; çünkü kalkınma eşitsizlikleri, işsizlik, sosyal adalet eksikliği ve zayıf ekonomik korumanın sonuçlarını bünyesinde barındırmaktadır. Ekonomik göç sadece coğrafi bir hareket değil, yerel ekonomik sistemlerin sosyal entegrasyonu sağlayamaması ve vatandaşlara iyi bir yaşam sunamamasının mantıksal bir sonucudur (Castles, de Haas ve Miller, 2014a).

Teorik olarak bu olgu, (Lee , 1966) tarafından geliştirilen ve göçü itici faktörler (işsizlik ve yoksulluk gibi) ile çekici faktörlerin (Avrupa'daki yüksek ücretler ve ekonomik istikrar gibi) etkileşimine bir yanıt olarak açıklayan İtme ve Çekme Teorisi ışığında anlaşılabilir.

Arap bağlamında, yapısal işsizlik, yüksek hayat pahalılığı ve azalan büyüme fırsatları bireyleri yurtdışına iterken, Avrupa daha istikrarlı bir ekonomik model sunarak ekonomik göç için önemli bir mıknatıs haline gelmektedir.

Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Teorisi (Wallerstein, 1974), küresel üretim 'merkezleri' (örneğin Batı Avrupa) ile 'çeperler' (örneğin Orta Doğu) arasındaki eşitsiz ilişkiye odaklanarak bu dinamiğin açıklanmasına katkıda bulunur ve "çevre" (Orta Doğu gibi) olarak ikiye ayrılır. Bu teoriye göre göç bireysel bir eylem değil, gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ekonomileri besleyen ucuz işgücü kaynağı haline getiren küresel ekonomik yapının bir yansımasıdır.

Araştırmalar, Avrupa'nın her yıl Arap bölgesinden gelen göçmen işgücünün büyük bir kısmını emdiğini ve böylece iki taraf arasında bir tür eşitsiz karşılıklı bağımlılık kurulduğunu göstermektedir (Massey vd., 1993).Öte yandan, Yeni İşgücü Göçü Ekonomisi teorisi, göç kararının sadece birey düzeyinde değil, aynı zamanda göçü yerel sosyal güvenlik ağlarının zayıflığından kaynaklanan ekonomik riskleri azaltmanın bir yolu olarak gören aile düzeyinde de verildiğini göstermektedir (Stark ve Bloom, 1985)

Arap ülkelerindeki aileler genellikle gurbetçi dövizlerini önemli bir finansal istikrar kaynağı olarak görmektedir, çünkü Mısır, Fas ve Tunus gibi bazı ülkelerde işçi dövizleri GSYİH'nin önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır (World Bank, 2022). Bu işçi dövizleri önemli olmakla birlikte, yerel üretimin geliştirilmesinden ziyade ekonomik

bağımlılığın sürdürülmesine katkıda bulundukları için meselenin başka bir yönünü göstermektedir.

Birçok durumda Arap ekonomileri, sürdürülebilir üretken sektörlerin geliştirilmesinden ziyade göçmenlerin parasına bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, Avrupa'ya göçü bireyler için geçici bir çözüm haline getirse de, istihdam yaratma kapasitesine sahip yerel bir ekonomi inşa etme konusundaki kalıcı yapısal yetersizliği yansıtmaktadır gerçek işler (De Haas, 2010b). Dahası, Avrupa'nın ekonomik göçe yönelik politikaları ikili bir rol oynamaktadır: bir yandan kapılarını yüksek vasıflı ve mevsimlik işgücüne açarken, diğer yandan yoksul göçmenlere kapatarak, adalet veya ortak kalkınma ilkelerinden ziyade Avrupa pazarının ihtiyaçlarına dayalı seçici bir göç sistemi yaratmaktadırlar (Favell ve Hansen, 2002).

Bu seçicilik, Avrupa ile Orta Doğu arasındaki ekonomik ilişkiyi daha da bozmakta ve göçü, işgücü ve zenginliğin uluslararası alanda yeniden dağıtılması için bir araca dönüştürmektedir; böylece Avrupa ekonomileri, kendilerini evlerinde dayatmayan insan potansiyelinden faydalanmaktadır. Bu bağlamda, Orta Doğu'dan Avrupa'ya ekonomik göç sadece demografik bir olgu değil, küresel ekonomik sistemdeki adalet eksikliğinin Güney'den Kuzey'e doğru sürekli bir işgücü akışına yol açtığı uluslararası ekonomik ilişkilerdeki yapısal dengesizliğin bir yansımasıdır. Böylece göç, yoksulluk ve fırsat arasında, yerel ekonomik tıkanıklık ve Avrupa pazarlarının göreceli açıklığı arasında dolaylı bir müzakere biçimi haline gelmektedir. Bu nedenle Avrupa sadece ekonomik göç için bir varış noktası değil, aynı zamanda “kalkınma vaadi” olarak adlandırılabilir şeyin de bir sembolüdür: yerel sistemlerin garanti edemediği ekonomik ve mesleki saygınlığı sağlayan bir alan arayışı.

Arap bölgesinde radikal ekonomik reformların yokluğunda, Avrupa göç için en cazip seçenek olmaya devam edecektir; bunun nedeni Avrupa rüyası değil, çıkmaza girmiş ve kapalı bir ekonomik yapıdan gerçekçi bir çıkış yolu olmasıdır.

5. GOLAN TEPELERİ ÖRNEĞİ: TARİHSEL BİR ZORUNLU GÖÇ VAKASININ ANATOMİSİ

Golan meselesi, Orta Doğu'daki zorunlu göçün en belirgin tarihsel örneklerinden biridir. İsrail'in 1967 yılında Golan Tepeleri'ni işgal etmesi, Arap-İsrail çatışmasının seyrinde köklü bir dönüm noktası oluşturmuş ve binlerce Suriyeli Arap'ın topraklarından zorla göç etmesine yol açmıştır. Bu olayı, o döneme eşlik eden siyasi, ekonomik ve toplumsal bağlamdan bağımsız olarak anlamak mümkün değildir. Zira Golan, bölgesel ve uluslararası güçlerin jeopolitik çıkarlarının kesiştiği bir alan hâline gelmiş ve sakinleri doğrudan sömürgeci ve yayılmacı politikaların kurbanı olmuştur (Seale, 1988).

İşgalin başlangıcından itibaren İsrail, bölgedeki demografik yapıyı değiştirmeyi amaçlayan politikalar uygulamıştır. Arap asıllı yerli halkın zorla göç ettirilmesi ve Yahudi yerleşimcilerin bölgeye yerleştirilmesi bu politikaların merkezinde yer almıştır. Birleşmiş Milletler raporlarına göre, 1967 yılında yaklaşık 130.000 Suriyeli Golan'dan zorla çıkarılmış ve büyük bir kısmının evlerine veya el konulan tarım arazilerine geri dönmelerine izin verilmemiştir (UNRWA, 2020). Bunun yanı sıra, köyler, okullar ve camiler dâhil olmak üzere yerel altyapının sistematik biçimde yıkılması, uzun vadede geri dönüşü neredeyse imkânsız hâle getirmiştir.

Tarihsel olarak, Golan sakinlerinin zorla yerinden edilmesi yalnızca savaşın yan ürünü değil, topraklar, su kaynakları ve doğal zenginlikler üzerinde tam hâkimiyet kurmayı hedefleyen stratejik bir planın parçasıydı. Bölge, Suriye'nin su kaynakları ve verimli meraları bakımından en zengin alanlarından biri olması nedeniyle İsrail için büyük stratejik öneme sahiptir. İsrail, bu stratejik önemi gerekçe göstererek 1981 yılında "Golan Yasası" aracılığıyla bölgeyi resmen ilhak etmiştir. Ancak bu adım, uluslararası toplum tarafından reddedilmiş ve uluslararası hukuka aykırı ilan edilmiştir (UN Security Council, 1981). İşgalden sonra topraklarında ,İnsani açıdan bakıldığında kalmaya devam eden Golan sakinleri karmaşık bir gerçeklikle karşı karşıya kalmıştır. istihdam ve sağlık hizmetlerine erişim konularında ayrımcılığa maruz ,Eğitim nin farklı bölgelerine dağılmış ve 'kalmışlardır.Göç etmek zorunda kalanlar ise Suriye hâlen adil bir siyasi çözümün yokluğu nedeniyle geri dönüş ve tazminat haklarını altına alan bir düzenin bulunmaması yüzünden zor yaşam koşullarıyla garanti .(2017 ,mücadele etmektedirler (Amnesty International

yapısal nitelikli zorunlu “ sosyal ve siyasal çalışmalarda ,daki zorunlu göç’Golan olarak adlandırılan olgunun klasik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu tür ”göç askeri işgal veya silahlı ,göçlebireylerin yer değiştirme kararı kendi iradelerinden değil İşgalin .(1994 ,çatışmalar gibi zorlayıcı faktörlerden kaynaklanmaktadır (Richmond durumunu da beraberinde ”ulusal yabancılaşma“ göçmenler arasında ,devam etmesi aidiyet ve mekân arasında sürekli bir çelişki içinde ,kimlik ,getirmiştir. Bu insanlar coğrafi sınırların ötesine geçerek Arap ,yaşamaktadır. Böylece Golan meselesi .kamuoyunda yoksunluk ve köksüzlüğün bir sembolü hâline gelmiştir

Buna ek olarak, ekonomik faktörler ikincil ancak tamamlayıcı bir rol oynayarak zorunlu göçün artmasına katkıda bulunmuştur. Tarım arazilerinin kaybedilmesi, binlerce ailenin temel geçim kaynağından mahrum kalmasına yol açmış, bu durum yaşam standartlarının düşmesine ve insani yardımlara olan bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Zamanla bu tablo, Golanlı mülteciler arasında yoksulluğun derinleşmesine ve gıda güvencesizliğinin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (FAO, 2019).

Siyasi açıdan bakıldığında, Golan örneği ekonomik ve askerî kontrolün, uluslararası insancıl hukukun temel ilkelerini açıkça ihlal ederek, demografik yapının yeniden şekillendirilmesi için bir araca nasıl dönüşebileceğini göstermektedir. Bu deneyim aynı zamanda uluslararası toplumun kendi kararlarını uygulamadaki başarısızlığını da ortaya koymaktadır. Zira İsrail’i geri çekilmeye zorlamak veya yerli halkın haklarını güvence altına almak için etkili önlemler alınmamıştır (Pappe, 2006).

Golan vakasının zorunlu göç perspektifinden analizi, bu olgunun geçici bir olay değil, işgalin sürmesi ve uluslararası adaletin yokluğu ile birlikte devam eden bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, siyasi ve ekonomik tahakkümün nasıl sürekli bir göç hareketi yaratarak toplumları yeniden şekillendirdiğini ve adaletsizlik ile dışlanmışlık duygusunu derinleştirdiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, Golan meselesinin sadece geçmişe ait bir dosya değil, bölgenin kolektif bilincinde hâlen canlı bir olgu olduğu söylenebilir.

Bu mesele, topraklarından ve haklarından mahrum bırakılmış bir halkın ortak trajedisini ve siyaset ile ekonominin kesişiminde, zorunlu göçün ve mültecilik olgusunun Orta Doğu’da kalıcı bir gerçekliğe nasıl dönüştüğünü simgelemektedir.

5.1. 1967 Savaşı ve Golan Tepeleri’nin İşgali

Altı Gün Savaşı olarak bilinen 1967 savaşı, Orta Doğu’nun modern tarihindeki en etkili olaylardan biridir ve bölgenin jeopolitik haritasını kökten değiştirmiştir. Bu savaş sırasında İsrail, Sina Yarımadası, Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Suriye’ye ait Golan

Tepeleri de dahil olmak üzere Arap topraklarının büyük bir bölümünü işgal etti. Özellikle Golan Tepeleri'nin işgali, bölgenin hem Suriye hem de İsrail için coğrafi, askeri ve ekonomik önemi nedeniyle derin stratejik boyutları olan bir olaydı. (Morris, 2001) Savaş 5 Haziran 1967'de İsrail'in Mısır, Suriye ve Ürdün'e sürpriz bir saldırı başlatmasıyla başladı. Birkaç gün içinde İsrail kuvvetleri Arap ordularını ezici bir yenilgiye uğratmayı başardı ve 10 Haziran'da Golan Tepeleri'nin işgal edilmesine yol açtı. İsrail, düzinelerce köy ve şehir de dahil olmak üzere Suriye topraklarının yaklaşık 1.200 kilometrekaresini kontrol etmeyi başardı ve yaklaşık 130.000 Suriyeliyi topraklarından göç etmeye zorladı (Gelber, 2008).

Golan Tepeleri, kuzey İsrail ve güney Suriye'ye doğrudan bakan coğrafi yüksekliği nedeniyle büyük stratejik öneme sahipti ve bu da onu son derece hassas bir askeri konum haline getiriyordu. Bölge aynı zamanda Ürdün Nehri'nin en önemli kollarından birini barındırdığı için verimli toprakları ve bol su kaynaklarıyla da öne çıkmaktadır ki bu da bölgenin kontrolünü kuruluşundan bu yana İsrail'in ana hedeflerinden biri haline getirmiştir (Bickerton ve Klausner, 2018). O dönemde İsrailli liderler, Golan'ı kontrol edenin İsrail'in gelecek on yıllar boyunca su ve askeri güvenliğini garanti altına alacağına inandıklarını ifade etmişlerdir. Suriye tarafında ise Golan'ın kaybı ulusal egemenliğe ve ulusal güvenliğe ağır bir darbe oldu çünkü bölge Şam ile İsrail sınırı arasında doğal bir bariyer oluştuyordu.

Nüfusun kitlesel olarak yerinden edilmesi, binlerce ailenin yerinden edilmesi ve yüzlerce köyün tahrip edilmesi nedeniyle gerçek bir insani krize yol açmış ve bu kişilerin geri dönme haklarını teyit eden BM kararlarına rağmen (UN General Assembly, 1967) geri dönmelerine izin verilmemiştir. Uluslararası kuruluşlar, insanların geri dönmesini engellemek için Suriye köylerinin kasıtlı olarak yıkıldığı vakaları belgelemiştir ki bu uluslararası hukukun açık bir ihlalidir (Human Rights Watch, 2017). İşgal yalnızca askeri bir savaşın sonucu değil, İsrail'in sahada yeni bir gerçeklik dayatmaya çalıştığı uzun vadeli bir yerleşim projesinin parçasıydı. Savaştan hemen sonra İsrailli yetkililer, demografik yapıyı değiştirmek ve bölge üzerinde fiili egemenlik kurmak amacıyla Golan'da yerleşim yerleri inşa etmeye başladı.

1981 yılında "Golan Yasası" kabul edildi ve İsrail, bu kararın yaygın uluslararası reddine rağmen platoyu resmen ilhak etti (Shlaim, 2014). Uluslararası düzeyde, 1967 Savaşı'nın sonuçları bölgedeki güç dengelerinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. İsrail askeri açıdan baskın bir güç olarak öne çıkarken, Arap rejimlerinin siyasi ve ekonomik konumu zayıflamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1967 yılında kabul ettiği 242 sayılı kararda "toprakların güç kullanılarak elde edilmesinin kabul edilemez

olduğunu” vurgulamış ve İsrail’den işgal ettiği topraklardan çekilmesini talep etmiştir. Ancak bu karar günümüze kadar uygulanmamıştır. (UN Security Council, 1967).

İnsani açıdan bakıldığında, işgal Golan’ı kapalı bir askeri bölgeye dönüştürmüştür; şu anda 20, 000 civarında olduğu tahmin edilen kalan Suriyeli nüfus İsrail yönetimi altında yaşamakta ve hareket, eğitim ve sivil haklar konusunda ciddi kısıtlamalara maruz kalmaktadır. Bu arada, on binlerce Golan’lı mülteci Suriye’nin farklı bölgelerinde yaşıyor ve eski evlerine dönme ihtimalleri yok (Amnesty International, 2017). Golan’ın işgali sadece geçici bir askeri olay değil, bölgedeki zorunlu yerinden edilme ve göçün ana nedenlerinden biri olan uzun süredir devam eden bir çatışmanın başlangıç noktasıdır. Bu durum, insanlar için itici bir ortam yaratan ve onları güvenlik ve haysiyet arayışıyla sığınma aramaya iten coğrafi, siyasi ve ekonomik faktörlerin bir araya gelmesinin bir örneğidir.

5.2. Zorla Yerinden Edilme ve Nüfus Mühendisliği

Golan Tepeleri’nde zorla yerinden edilme ve demografik yapının yeniden şekillendirilmesi meselesi, İsrail işgalinin en derin ve tartışmalı yönlerinden biridir. 1967 savaşıdan sonra İsrail, bölgenin askeri kontrolüyle yetinmeyip Golan Tepeleri’nin demografik yapısını kendi stratejik ve güvenlik çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırmayı amaçlayan sistematik bir politika uygulamaya başlamıştır. Bu tür bir politika siyasi literatürde Nüfus Mühendisliği olarak bilinmektedir ve bir bölgenin demografik kimliğini hakim devletin hedefleri doğrultusunda yeniden şekillendirmek için siyasi, ekonomik ve demografik araçların kullanılması anlamına gelmektedir (Weiner, 1997). Savaşın hemen ardından 130.000’den fazla Suriyeli Golan’dan Suriye içlerine göç ettirilmiş ve uluslararası çağrılara rağmen geri dönmelerine izin verilmemiştir. Buna karşılık İsrail, sayıları 6.000 kişiyi geçmeyen Majdal Shams, Baqatha, Masada, Ein Qunya ve Ghajar olmak üzere sadece beş köyde sınırlı bir Dürzi nüfus varlığını sürdürmüştür (Feldman, 2008).

Bu köyler sıkı bir kontrole ve askeri yönetime tabi tutulurken, İsrail 1968’de Golan’da ilk Yahudi yerleşimlerini inşa etmeye başladı ve daha sonra yaklaşık 25.000 yerleşimciyle 30’dan fazla yerleşime ulaştı (Benvenisti, 2000). ”Demografik mühendislik” fikri ikili bir ilkeye dayanmaktadır: Gelecekte değiştirilmesi zor yeni bir demografik gerçeklik yaratmak için toprağı asıl sakinlerinden boşaltmak ve yerlerine başka bir grup yerleştirmek.

İsrail’in Golan’da benimsediğı bu politika, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’ne (ICRC, 1949) göre işgal altındaki topraklardan zorla nüfus transferini yasaklayan

uluslararası insancıl hukukun açık bir ihlalidir. Bu nedenle Golan, bazı akademisyenlerin “Yerleşimci Sömürgeciliği” olarak adlandırdığı, yerleşimcinin toprağı kontrol ederek ve coğrafi kimliğı yeniden tanımlayarak ötekinin varlığını ortadan kaldırmaya çalıştığı klasik bir örnek haline gelmiştir (Veracini, 2010).

İsrail, bu politikayı uygularken bir dizi araçtan yararlanmıştır:

1. Sistematik köy yıkımı: İsrail, Golan’daki Suriye köylerini sistematik olarak yıkmıştır. 300’den fazla Suriye köyü ve kasabası yıkılarak, yerlerinden edilen halkın geri dönmesi engellenmiş; bu topraklar askeri veya yerleşimci tarım bölgelerine dönüştürülmüştür (HRW, 2017).

2. Yeni mülkiyet yasalarının dayatılması: İsrail, Suriye topraklarını “gaip malları” (Absentee Property) olarak tanımlayıp el koymuştur. Bu sayede toprakların hukuken meşruymuş gibi gösterilerek ilhak edilmesi sağlanmıştır (B’tselem, 2019).

3. Kültürel ve ekonomik izolasyon: Bölgede kalan Dürzi nüfus, ne tam anlamıyla İsrail sistemine entegre edilmiş ne de Suriye kimliğini koruyabilmiştir. Ayrıca kendilerine tam İsrail vatandaşlığı verilmemiştir. Bu durum, onların “askıda bir kimlik” içinde tutulmasını amaçlamıştır. Teorik açıdan bakıldığında, birçok araştırmacı bu politikayı Yapısal Kontrol Teorisi (Structural Control Theory) çerçevesinde açıklamaktadır. Bu teoriye göre, işgalci devlet, siyasi ve ekonomik istikrarını sağlamak ve yerel direnişini önlemek amacıyla nüfusu yeniden dağıtır (Gordon, 2008). Bu bağlamda “nüfus mühendisliğı” sadece askeri şiddet yoluyla değil, aynı zamanda bürokratik, yasal ve ekonomik araçlarla da uygulanmakta; böylece toplumsal mekân, uzun vadeli yerleşimci hedeflerle uyumlu hale getirilmektedir.

Bu politikaların etkisi yalnızca Golan ile sınırlı kalmamış, Suriye toplumunun genel yapısını da etkilemiştir. Zorunlu göç, komşu bölgelerdeki sosyal dokuyu ve ekonomik dengeleri değiştirmiş; toprak ve kimlik kaybı, mülteciler arasında “geri dönüş” fikrini ulusal kimliğin temel unsurlarından biri haline getiren yeni bir siyasi bilincin doğmasına yol açmıştır. Aynı zamanda İsrail, Golan dosyasını bölgesel ve uluslararası müzakerelerde bir siyasi baskı aracı olarak kullanmıştır. Yaratılan yeni demografik gerçeklikten yararlanarak, bölge üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir. Zamanla Golan’daki İsrail yerleşimleri, gelişmiş tarım ve turizm merkezlerine dönüşmüş; böylece bölgenin İsrail kimliğı güçlenirken, özgün Suriye kimliğı silikleşmiştir (Golan ve Greenwood, 2019).

Dolayısıyla Golan meselesinin, askeri, siyasi ve demografik boyutların uzun vadeli bir yerleşim gerçekliğı üretmek için iç içe geçtiğı tipik bir modern demografik mühendislik vakasını temsil ettiğı söylenebilir. Zorla yerinden etme sadece savaşın bir

yan ürünü değil, İsrail'in Orta Doğu'daki daha geniş projesine hizmet etmek üzere bölgenin demografik ve coğrafi haritasını yeniden çizmek için bilinçli bir araçtı.

5.3. Kalan Nüfusun Hukuki ve Sosyoekonomik Durumu

1967'den sonra Golan Tepeleri'nde kalan Arap nüfusun yasal ve sosyo-ekonomik statüsü, İsrail işgali bağlamındaki en karmaşık konulardan biridir, çünkü Suriye ulusal aidiyeti ile İsrail tarafından dayatılan yasal gerçeklik arasında “askıya alınmış varoluş” gibi benzersiz bir durumu temsil etmektedirler. İşgalden sonra, beş Dürzi köyünün sakinlerinin ezici çoğunluğu İsrail vatandaşlığını kabul etmeyi reddetmiş, sürekli siyasi ve idari baskılara rağmen Suriyeli kimliklerine bağlı kalmışlardır (Firro, 2001). O zamandan beri, İsrail'de daimi ikamet hakkı veren ancak onları tam vatandaş olarak tanımayan ve çeşitli alanlarda kurumsallaşmış ayrımcılığa maruz bırakan ‘melez’ bir yasal sistem altında yaşıyorlar.

Yasal olarak, İsrail yasalarına göre daimi ikamet edenler olarak kabul ediliyorlar, bu da eğitim, sağlık ve hareket özgürlüğü gibi bazı temel medeni haklara sahip oldukları, ancak ulusal seçimlerde oy kullanma veya siyasi karar alma sürecine katılma gibi önemli siyasi haklardan mahrum bırakıldıkları anlamına geliyor (B'tselem, 2020).

Bu ikamet statüsü, bölgeden uzun süre uzak kalınması durumunda İsrail İçişleri Bakanlığı tarafından herhangi bir zamanda iptal edilebilir ve bu önlem bazen yetkililerle işbirliği yapmadığı düşünülen kişilere karşı siyasi baskı aracı olarak kullanılır (Haaretz, 2017).

Ekonomik ve sosyal statü açısından, Golan'daki Dürzi toplumu farklı düzeylerde ekonomik marjinalleşme ile karşı karşıyadır. Bazı bireyler tarım ve bölgenin meşhur elma ticareti sayesinde nispeten istikrarlı bir yaşam sürerken, diğerleri özellikle yatırım ve altyapı üzerindeki kısıtlamalar ışığında sınırlı istihdam olanaklarından muzdarip. İsrail yerleşimleri ile Dürzi nüfus arasındaki ekonomik uçurum, ayrımcılığın en belirgin tezahürlerinden biridir; yerleşimciler tarım, konut, eğitim ve altyapı alanlarında kapsamlı devlet desteği alırken, komşu Arap köyleri sistematik olarak ihmal edilmektedir.

Teorik düzeyde bu gerçeklik, araştırmacı Aihwa Ong tarafından geliştirilen ve modern devletlerin vatandaşlık haklarını eşit olarak vermediğini, bunun yerine siyasi ve güvenlik mülahazalarına göre farklı grupları farklı hak ve imtiyaz sistemlerine tabi tuttuğunu savunan Dereceli Vatandaşlık Teorisi ile anlaşılabilir (Ong, 1999). Golan vakası, yasal kimliğin bir adalet ve eşitlik ilkesinden ziyade siyasi sadakati düzenlemek için bir araç olarak kullanıldığı bu tür bir ‘koşullu vatandaşlık’ örneğidir. Geriye kalan

nüfusun sosyo-ekonomik dinamikleri, merkez (egemen güç) ile çevre (tabi topluluk) arasındaki ekonomik ilişkilerin, daha zayıf topluluğu merkezi güce sürekli bir bağımlılık durumunda tutan yapısal bir bağımlılık ürettiğini öne süren Bağımlılık teorisi çerçevesinde de açıklanabilir (Frank, 1969). Bu bağlamda İsrail, malların dolaşımına, inşaat izinlerine ve tarım arazilerinin kullanımına kısıtlamalar getirerek Golan sakinlerini bağımlı bir ekonomi içinde tutmaya çalışmakta ve ekonomik özerkliklerini sınırlandırmaktadır.

Sosyal olarak, Golan'daki Dürzi nüfus karmaşık bir kimlik ikilemiyle karşı karşıyadır; yerli Suriye kültürleri ile reddettikleri bir siyasi sistem içinde günlük yaşamın talepleri arasında yaşamaktadırlar. Saha çalışmaları, yeni nesil Dürzilerin bu kimlikle önceki nesle göre daha pragmatik bir şekilde başa çıktığını, Suriye ulusal bağlılığını sürdürmek ile İsrail içinde eğitim ve ekonomik fırsatlar aramak arasında denge kurmaya çalıştıklarını göstermiştir. Ancak kolektif bilinç, 'ertelenmiş aidiyet' fikrine, yani uzun coğrafi ve siyasi ayrılığa rağmen Suriye'ye bir kimlik sembolü olarak bağlılıklarına bağlı kalmaya devam etmektedir.

Buna ek olarak, saha verileri İsrail'in Golan'a yönelik politikalarının siyasi entegrasyon olmaksızın sınırlı ekonomik entegrasyonu hedeflediğini göstermektedir; bu politika siyasi çalışmalarda "İşlevsel Entegrasyon" olarak bilinir ve yerel halkın mevcut rejime hizmet eden ekonomik faaliyetlere katılmasına izin verirken, karar alma ve egemenlik çevrelerinden dışlanması anlamına gelir (Yiftachel, 2006). Bu şekilde nüfus, kendilerini yöneten otoritenin niteliği üzerinde gerçek bir etkiye sahip olmadan ekonomik sistemin bir parçası haline gelir.

Özetle, Golan'da kalan nüfusun yasal ve sosyo-ekonomik durumu, bireylere güvenlik istikrarını sağlamak için asgari haklar verilirken, siyasi ve ekonomik güçlenme için temel araçların esirgendiği "eksik vatandaşlık" ikilemini somutlaştırmaktadır. Bu durum, bölge sakinlerinin yasal olarak reddedilen bir ulusal aidiyet ile zorla dayatılan bir siyasi gerçeklik arasında yaşaması nedeniyle bir iç yabancılaşma durumuna yol açmaktadır.

5.4. Barışçıl Direniş, Kimlik Koruma ve Medeni Haklar

İsrail işgali altında kalan Golan'ın Arap sakinlerinin deneyimi, silaha sarılmadıkları veya doğrudan askeri çatışmaya girmedikleri, ancak kimliği korumaya ve İsrailleştirme ve zorla entegrasyon girişimlerine direnmeye dayalı uzun vadeli bir sivil ve kültürel kararlılık yöntemini seçtikleri için barışçıl direniş kavramının benzersiz bir örneğidir. Teorik olarak bu model, Amerikalı araştırmacı Gene Sharp (1973)'in

Şiddetsiz Eylem üzerine sunduğu kavramsal çerçevede anlaşılabilir. Sharp, gücün fiziksel şiddetle sınırlı olmadığını, otoriteyle işbirliği yapmayı kolektif olarak reddetme veya baskı karşısında kolektif benliği olumlayan kültürel ve siyasi pratiklere bağlılık yoluyla uygulanabileceğini savunmaktadır.

1-Bir Direniş Aracı Olarak Kimlik:

Golan bağlamında kimlik, sadece ulusal veya kültürel bir aidiyet değil, aynı zamanda siyasi bir direniş aracıdır. Stuart Hall’a göre, kimlik sabit bir öz değil, güç ve anlam bağlamları içinde sürekli yeniden şekillenen bir süreçtir. Bu perspektiften bakıldığında, İsrail’in yasal ve siyasi baskılarına rağmen Suriye kimliklerini koruyan Golan sakinleri, kimliklerini silme girişimlerine karşı “özünü yeniden üretme” yoluyla direnişi fiilen uygulamışlardır (Hall, 1996). Bu anlayış, Golan’ın İsrail tarafından resmen ilhak edilmesinin ardından 1981 yılında İsrail vatandaşlığı almayı kategorik olarak reddetmelerinde ve ulusal aidiyetlerinden vazgeçmek yerine güvencesiz bir yasal statüde kalmayı tercih etmelerinde açıkça görülmektedir. Bu uygulama teorik olarak ‘sembolik direniş’ olarak bilinen şeyle açıklanmaktadır: sembollerin, geleneklerin, dilin ve gündelik ritüellerin kolektif kendini koruma aracı olarak kullanılması (Bourdieu, 1986). Böylece kültürün kendisi bir siyasi mücadele alanı haline gelirken, Arap dilinin ve Suriye eğitiminin korunması da bir direniş eylemine dönüşüyor.

2- Foucault’nun Perspektifinden Barışçıl Direniş:

Fransız düşünür Michel Foucault iktidar ve direniş arasındaki ilişkiye farklı bir anlayış getirmiştir. Ona göre iktidar sadece baskı yoluyla uygulanmaz, aynı zamanda boyun eğdirmek istediği yapılar içinde yeni direniş biçimleri de üretir. Bu anlayışa göre, İsrail’in nüfusu kendi idari ve yasal sistemine entegre etmeyi amaçlayan politikaları, dolaylı olarak sosyal uyumları ve Suriyeli kimliklerini koruma konusundaki ısrarları şeklinde bir karşı tepki üretti (Foucault, 1978).

Bu anlamda, Golanilerin direnişinin sadece işgale karşı pasif bir tepki değil, kontrol sisteminin kendi içinden doğan bir sosyal ve siyasi yaratıcılık süreci olduğu söylenebilir. Vatandaşlığı reddetmek, Suriye bayramlarını kutlamak ya da İsrail bayrağını göndere çekmekten kaçınmak gibi her günlük eylem, silah gerektirmeyen, aksine köklü bir kolektif bilinç gerektiren bir direniş pratiğinin parçası haline geliyor.

3-Medeni Haklardan Mağduriyet Hukuku ve Boyut:

1981 yılında Golan Tepeleri’nin ilhakından sonra, İsrail Arap nüfusuna “daimi ikamet eden” statüsü uygulayarak onları tam vatandaşlık çerçevesinin dışında bırakmıştır. Bu bağlamda, Hannah Arendt’in “The Right to Have Rights” (Arendt, 1951) teorisi yol gösterici olabilir. Arendt’e göre, bir insan siyasi olarak tanınan bir varlığa

aidiyetinden yoksun bırakıldığında, teorik insan haklarına sahip olsa bile yasal korumadan mahrum kalır. Bu durum, Golan'da yaşayan ve hukuki boşluk içinde ayrımcılık ve tacizlere maruz kalan nüfus için birebir geçerlidir.

kültürel veya sembolik bir duruş daki barışçıl direniş sadece 'Golan', Bu nedenle aynı zamanda sömürgeci hukuki yapıya karşı hak ve medeni talebin bir ifadesidir. ,değil adalet talebi ve ,İsrail vatandaşlığını reddetmeleri yalnızca ideolojik bir duruş değil kendi kaderlerini tayin etme haklarının tanınmasını isteyen bir hak mücadelesi olarak da .(1951 ,görölmektedir (Arendt.

4- Kimliğin Korunmasında Kadınlar ve Gençler Aktör Olarak:

Golan deneyiminde dikkat çekici yönlerden biri, kadınların ve gençlerin kolektif hafızayı koruma ve kimliği gelecek nesillere aktarma konusundaki belirleyici rolleridir. Kadınlar, dil, gelenek ve ev içi eğitim yoluyla bir tür kültürel kuluçka işlevi görürken, gençler modern iletişim araçlarını kullanarak Arap dünyasıyla dijital dayanışma ağları kurmuşlardır. Bu olgu, Nancy Fraser'ın (Fraser, 2000) "tanınma siyaseti" (Politics of Recognition) kavramı ile açıklanabilir. Fraser'a göre adalet, yalnızca kaynakların yeniden dağıtımıyla değil, aynı zamanda kültürel kimliğin tanınması ve saygı görmesiyle de mümkündür. Bu bağlamda, kadınların kamusal alana katılımı ve yerel değerleri koruma çabası sadece toplumsal bir mesele değil, aynı zamanda kolektif varoluşu teyit eden ve İsrail baskısı altında toplumsal dokunun çözülmesini engelleyen politik bir direniş biçimi olarak değerlendirilmelidir.

5- Uluslararası Direnişin Sembolik Boyutu:

Kaynakların sınırlı olmasına ve askeri gücün bulunmamasına rağmen, Golan halkı barışçıl direnişlerini işgale karşı bir dayanıklılık sembolüne dönüştürmeyi başarmıştır. "Direniş Günü" kutlamaları veya genel grevler gibi yıllık etkinlikler, onların yaşadıkları acıları uluslararası düzeyde görünür kılmak için araçları olmuştur. Bu boyut, Pierre Bourdieu'nün Sembolik Sermaye (Symbolic Capital) kavramı (Bourdieu, 1986) ile açıklanabilir. Bourdieu'ye göre güç, yalnızca maddi kontrolle sınırlı değildir; aynı zamanda ahlaki meşruiyet ve toplumsal tanınma yoluyla da uygulanabilir. Bu bağlamda, askeri açıdan zayıf olmalarına rağmen Golanlılar, uluslararası düzeyde seslerini duyurabilen manevi bir güç kazanmışlardır.

5.5. Uluslararası Hukukta İşgal, İlhak ve Meşruiyet Tartışmaları

İsrail'in 1967'de Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgal etmesi ve 1981'de resmen ilhak etmesi, değişen güç dengeleri ışığında uluslararası meşruiyet kavramı hakkında geniş bir hukuki ve siyasi tartışmaya yol açan en önemli örnekler arasındadır. Bu vaka,

devletlerin uluslararası hukuk ilkelerine, özellikle de güç kullanarak toprak edinmenin kabul edilemezliği ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ile ilgili ilkelere ne ölçüde bağlı kaldıklarının gerçek bir testini temsil etmektedir (Bull, 1977). Teorik olarak bu vaka, Thomas Franck (1990) tarafından ortaya atılan ve uluslararası sistemin istikrarının devletlerin eylemlerine hukuki ve siyasi meşruiyet kazandıran ortak kurallara bağlılıklarına bağlı olduğunu öne süren uluslararası sistemde meşruiyet teorisi çerçevesinde analiz edilebilir. Bu teoriye göre, İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını -örneğin 1967 tarihli ve güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemezliği ilkesini teyit eden 242 sayılı karar ile Golan'ın ilhakının geçersiz olduğunu ilan eden 1981 tarihli ve 497 sayılı karar- hiçe sayması, uluslararası hukukun dayandığı meşruiyet sisteminin açık bir ihlalini temsil etmektedir.

Hedley Bull (1977) tarafından tartışıldığı üzere egemenlik teorisi açısından egemenlik sadece bir toprak parçası üzerinde yasal bir otorite değil, uluslararası sistem içinde devletler arasında karşılıklı tanınma ilişkisidir. Dolayısıyla, İsrail'in uluslararası tanınma olmaksızın Golan'ı ilhak etmesi kendisine meşru egemenlik sağlamamakta, ancak uluslararası insancıl hukuk hükümleri uyarınca kendisini "işgalci güç" konumuna yerleştirmektedir. Bu durum, işgali yabancı bir gücün egemenlik devri olmaksızın kendisine ait olmayan bir toprak üzerinde etkin kontrolü olarak tanımlayan 1907 Lahey Sözleşmesi ve 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi tarafından da teyit edilmektedir (Roberts, 1984).

Bu bağlamda, uluslararası hukuk akademisyenleri işgalin işgalci devlete herhangi bir egemenlik hakkı vermediğini, bunun yerine yerel halka insani ve idari yükümlülükler yüklediğini belirtmektedir.

Ancak İsrail, yerleşimlerini genişleterek ve medeni kanunlarını Golan'a uygulayarak bu yükümlülüklerini aşmış ve işgali bir tür fiili ilhaka dönüştürmüştür (de facto ilhak), uluslararası hukukun ruhuna aykırıdır (Cassese, 2005). Daha derin bir teorik düzeyde, Golan vakası, meşruiyetin sadece yasal kurallara değil, aynı zamanda kolektif algılara ve uluslararası tanınırlığa da dayandığını savunan Uluslararası İlişkilere Konstrüktivist Yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir.

Eylemleri uluslararası toplum tarafından tanınmayan bir devlet, fiziksel kontrol uygulasa bile sembolik meşruiyetini kaybeder. Dolayısıyla, BM ve uluslararası toplumun Golan'ın ilhakını tanımayı reddetmesi, bu eylemi hukuki ve siyasi meşruiyet çemberinin dışında tutmuştur (Klabbers, 2013). Bu vakanın analizi aynı zamanda maddi gücün normatif güçle nasıl kesiştiğini de göstermektedir. İsrail askeri ve idari kontrol araçlarına sahip olsa da, uluslararası kabul görmesini sağlayacak normatif meşruiyetten

yoksundur. Bu çelişki Franck (1990)'ın “uluslararası sistemdeki meşruiyet krizi” olarak tanımladığı durumu, yani fiili güç ile yasal hak arasındaki uçurumu yansıtmaktadır.

Buna göre, Golan'ın ilhakı, uluslararası hukuk araçlarının adalet ilkelerini ihlal eden siyasi uygulamaları meşrulaştırmak için seçici bir şekilde kullanıldığı güç bağlamlarında hukukun dolanılmasının açık bir örneğidir. Bu vaka aynı zamanda güçlü devletler karşısında uluslararası hukukun etkinliğinin sınırlarını da göstermektedir, zira BM kararları gerçek bir uygulama mekanizmasından yoksun kalmakta, bu da bazı akademisyenlerin “Askıya Alınmış Meşruiyet” olarak adlandırdıkları duruma yol açmaktadır, yani hukuki bir ihlalin düzeltilmesi mümkün olmaksızın tanınması (Krasner, 1999). Golan vakası uluslararası sistemde hukuk ile gerçeklik, meşruiyet ile hegemonya arasındaki yapısal çelişkiyi vurgulamaktadır. Etkili bir uluslararası caydırıcılığın yokluğunda işgalin nasıl kalıcı ilhaka dönüşebileceğini ortaya koymakta ve çağdaş uluslararası ilişkilerde egemenlik, meşruiyet ve hesap verebilirlik kavramlarının yeniden tanımlanması gerektiği tartışmasını yeniden açmaktadır.

5.6. ABD ve Avrupa'nın Tutumları ve Çifte Standartlar

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'nın Orta Doğu meselelerine yönelik tutumları, uluslararası ilişkilerde “çifte standart” olgusunun en açık örneklerinden birini oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk ve insan hakları ilkeleri, çoğu zaman jeopolitik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda seçici bir şekilde uygulanmakta; Batılı güçler demokrasi ve özgürlük söylemlerini öne çıkarırken, bu değerleri yalnızca kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece desteklemektedir (Brown, 2019).

Teorik düzeyde ABD ve Avrupa, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına bağlı olduklarını sıkça vurgulasa da, uygulamada bu ilkelerin tutarsız biçimde hayata geçirildiği görülmektedir. Örneğin, ABD bazı ülkelere insan hakları ihlalleri gerekçesiyle siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygularken; benzer hatta daha ağır ihlallerde bulunan müttefik ülkelerin, özellikle Suudi Arabistan ve Mısır gibi rejimlerin, bu eleştirilerin dışında tutulduğu gözlemlenmektedir (Hinnebusch, 2020). Bu seçicilik, Batı söylemlerine duyulan güveni zayıflatmakta ve Arap dünyasında adaletin çifte standartlarla uygulandığı algısını güçlendirmektedir. Sonuç olarak, birçok genç ve entelektüel, adalet ve eşitlik ideallerinin gerçek anlamda yaşanabileceğini düşündükleri Avrupa'ya yönelmektedir.

Tarihsel olarak Batılı güçler, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Orta Doğu'nun siyasi yapısının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Skyes-Picot Anlaşması gibi düzenlemeler, günümüze kadar süren etnik, mezhepsel ve toplumsal

bölünmelere yol açan yapay sınırlar yaratmıştır (Fromkin, 2009). Zamanla bu bölünmeler, darbeler, ekonomik yaptırımlar, kriz yönetimleri ve hatta doğrudan askeri müdahaleler aracılığıyla daha da derinleşmiştir — örneğin 2003 Irak işgali ya da 2011 Libya müdahalesi (Gause, 2014). Bu politikalar yalnızca bölgedeki ekonomik ve kurumsal yapıları zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa’ya doğru artan göç dalgalarının da en önemli nedenlerinden biri haline gelmiştir. İronik bir biçimde, Avrupa bu istikrarsızlıktan kaçan bireyler için bir sığınak hâline gelmiştir; oysa bu istikrarsızlıkların çoğu, Batı’nın bizzat katkıda bulunduğu süreçlerin sonucudur. Avrupa cephesinde ise benzer bir çifte standart, daha kurumsal bir çerçevede görülmektedir. Avrupa Birliği dış politikasında genellikle “istikrar karşılığında işbirliği” ilkesine dayanmakta; yani göç akınlarını sınırlandırmak ve ekonomik çıkarları korumak adına otoriter rejimlerle işbirliği yapmaktadır.

Ancak Avrupa Komisyonu raporları, insan hakları ilkelerinin çoğu zaman hukuki veya ahlaki bir zorunluluktan ziyade siyasi ve güvenlik önceliklerine tabi tutulduğunu göstermektedir (European Commission, 2021a). Örneğin AB, Suriye veya Yemen gibi ülkelerde insan hakları ihlallerini eleştirirken; aynı anda Libya veya Tunus gibi otoriter rejimlerle göçü durdurmak amacıyla güvenlik anlaşmaları imzalamaktadır (Fargues, 2020). Bu durum, Batı-Arap ilişkilerinin ortak değerlere değil, çıkar temelli bir pragmatizme dayandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu gerçeklik, Arap toplumlarında adalete ve uluslararası kurumlara duyulan güveni zedelemekte, bireylerde “sistemin hem yerel hem küresel ölçekte adil olmadığı” düşüncesini pekiştirmektedir. Özellikle Filistin meselesi veya İsrail’in Golan Tepeleri’ni işgali gibi örneklerde görüldüğü üzere, Batılı güçlerin uluslararası hukuku seçici biçimde uygulaması çifte standardın en belirgin göstergelerindendir (Khalidi, 2020). Buna ek olarak, Batı yaptırımlarının Arap ekonomilerini zayıflatmasına rağmen rejimlerin davranışlarında kalıcı bir değişim yaratmadığı görülmektedir. Aksine, bu yaptırımlar genellikle iktidardaki elitleri güçlendirirken, orta sınıfa ve yoksul kesimleri daha da yoksullaştırmakta ve bu da göçü artırmaktadır (Portela, 2016). Aynı zamanda Batı, “insani yardım” söylemini kullanarak bölgesel krizlere müdahalesini meşrulaştırmakta, ancak bu müdahalelerin ardındaki asıl motivasyonlar ekonomik ve jeopolitik hegemonya ile ilgilidir (Chomsky, 2017). Bu çifte standartlı yaklaşım sonucunda, Arap kamuoyunda Batı’nın gerçek amacının demokrasi ya da kalkınma değil, bölgesel nüfuzunu sürdürmek olduğuna dair bir inanç oluşmuştur. Bu inanç, uluslararası adalet kavramına olan güveni zayıflatmakta ve birçok insan için “Avrupa’ya göç”ü adaletsiz bir sistemin reddi anlamına gelen sembolik bir

eylem olarak, -yalnızca ekonomik değil- aynı zamanda siyasi bir kaçış biçimine dönüştürmektedir.

ABD ve Avrupa'nın Orta Doğu'ya yönelik politikaları göstermektedir ki, "insan hakları söylemi" ve "uluslararası hukuk" çoğu zaman evrensel değerlerden ziyade jeopolitik araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu durum yalnızca Arap toplumları ile Batı arasındaki güven krizini derinleştirmekle kalmaz; aynı zamanda çatışma, bağımlılık ve göç döngüsünü yeniden üretir. Böylece, uluslararası adalet kavramı çıkarların gölgesinde göreceli bir olgu haline gelir (Said, 2004).

5.7. Golan'ın İşgaliyle Avrupa'ya Yönelen Zorunlu Göç Dalgaları

İsrail'in 1967 yılında Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgal etmesi, zorunlu göç dalgalarının oluşmasına katkıda bulunan ve Arap Maşırık'ından yurtdışına, özellikle de Avrupa'ya doğru göç modellerini yeniden şekillendiren en önemli olaylardan biridir. Bu işgal sadece geçici bir askeri olay olmayıp, kitlesel yerinden edilme ve bölgedeki Suriye köylerinin ve altyapısının sistematik olarak tahrip edilmesinin eşlik ettiği uzun vadeli bir yerleşimci sömürgeciliğine dönüşmüştür (Matar, 2021).

O tarihten bu yana, on binlerce Suriyeli topraklarını ve evlerini kaybedip Suriye içinde veya komşu ülkelerde mülteci olarak yaşamaya zorlanırken, bazıları daha sonra Avrupa'ya yöneldiğinden, Golan'dan göç, siyasi ve insani boyutu birleştiren özel bir zorunlu göç türünün sembolü haline geldi. Demografik düzeyde, BM raporları İsrail işgalinin savaştan sonraki birkaç hafta içinde yaklaşık 130.000 Suriyelinin Golan'dan göç etmesine yol açtığını ve aradan geçen zamana rağmen geri dönmelerine izin verilmediğini göstermektedir (United Nations, 2018).

Demografik yapıyı değiştirmeyi ve bölgeyi İsrail yerleşim projesine hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırmayı amaçlayan bir politikanın parçası olarak 300'den fazla köy ve kasaba yok edilirken, yerlerine düzinelerce İsrail yerleşimi inşa edildi (HRW, 2017). Bu politikalar coğrafi boyutla sınırlı kalmamış, ekonomik ve sosyal boyuta da uzanmıştır; çünkü Golan'da kalan Arap nüfusun medeni haklarının çoğu ellerinden alınmış, toprak sahibi olma veya hayati sektörlerde çalışma hakları ellerinden alınmış ve bölgede yaşam neredeyse imkansız hale gelmiştir.

Bu gerçeklik "çok aşamalı zorunlu göç" olarak adlandırılabilcek bir duruma yol açmıştır. İşgalin başlangıcında ülke içinde yerinden edilen Suriyeliler daha sonra, özellikle 2011'de Suriye savaşının patlak vermesinden sonra, kendilerini yeniden yurt dışına göç etmeye iten ekonomik ve güvenlik koşullarıyla karşı karşıya bulmuşlardır. Dolayısıyla Golan trajedisinin, son on yıllarda Avrupa'yı nihai varış noktası olarak alan

uzun bir dizi modern Suriyeli göç dalgasının ilk yapı taşı olduğu söylenebilir (Chatty, 2018). Uluslararası toplum, Güvenlik Konseyi kararlarına, özellikle de İsrail'in platoyu ilhakını reddeden ve İsrail'in buradaki tüm eylemlerinin hükümsüz ve geçersiz olduğunu teyit eden 1981 tarihli 497 sayılı karara göre, İsrail'in Golan'ı işgalini hukuken yasadışı kabul etmektedir (UN Security Council, 1981).

Ancak bu kararların etkili bir şekilde uygulanmaması, işgal gerçeğinin devam etmesine katkıda bulunarak halkın uluslararası adalete olan umudunu yitirmesine yol açmış ve bu da yerinden edilme yerlerine doğru artan göç eğiliminin dolaylı nedenlerinden biri olmuştur. Avrupa gibi daha güvenli ve istikrarlı olarak algılanan ülkelere (Khalidi, 2020). Golan'ın işgali ile zorunlu göç dalgaları arasındaki ilişki, birbiriyle bağlantılı üç düzeyde ortaya çıkmaktadır

1- Siyasi düzey: Arap nüfusu ile adaleti tesis edemeyen ya da haklarını garanti altına alamayan uluslararası sistem arasındaki güvenin çökmesi, dolayısıyla güçsüzlük ve siyasi yabancılaşma duygusunun pekişmesi.

2- Ekonomik düzey: Golan ekonomisinin bel kemiğini oluşturan geçim kaynaklarının ve tarım arazilerinin kaybı, yaygın işsizlik ve yoksulluğa yol açmış ve birçok kişiyi yurtdışında daha iyi bir yaşam aramaya itmiştir (Heydemann, 2020b).

3- Sosyo-psikolojik düzey: İşgal, bir ötekileştirme ve anavatandan ayrılma durumu yaratmış ve sonraki nesiller Suriye topraklarında bile “daimi mülteci” hissini miras alarak göç fikrini onlarca yıl önce başlayan zorunlu bir sürecin doğal bir devamı haline getirmiştir (Chatty, 2018).

Tarihsel olarak Avrupa bu olguda ikili bir rol oynamıştır. Bir yandan bazı Avrupa ülkeleri, diplomatik veya askeri destek yoluyla ya da işgali kınayan BM kararlarını görmezden gelerek İsrail'in en önde gelen siyasi destekçileri arasında yer aldı.

Öte yandan, Avrupa daha sonra, aralarında Golan kökenlilerin de bulunduğu, savaş ve zulümden kaçan Suriyeli mültecilerin ilk varış noktası olmuştur (Said, 2004).

İşgalciye verilen siyasi destek ile mağdurların insani bir şekilde karşılanması arasındaki bu çelişki, siyasi çalışmalarda “Avrupa'nın Orta Doğu meselelerindeki kararsızlığı” olarak bilinen durumu açıkça ortaya koymaktadır (Fargues, 2020). Avrupa yüz binlerce Suriyeli mülteciyi kabul etmiş olmasına rağmen, onlara yönelik politikalarında bir bütünlük ya da tutarlılık sağlanamamıştır.

Almanya ve İsveç daha açık bir yaklaşım benimserken, Macaristan ve Avusturya gibi diğer ülkeler daha kısıtlayıcı tutumlar benimsemiş, bu da mülteci deneyimini istikrarsız ve iç siyasi hesaplara tabi hale getirmiştir (European Commission, 2021b).

Araştırmalar, Avrupa'daki Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmının Golan'dan veya işgalden etkilenen sınır bölgelerinden göç eden ailelere mensup olduğunu göstermekte, bu da Golan'ın işgalini modern Suriye göçünün tarihsel anlatısının önemli bir parçası haline getirmektedir (Matar, 2021). Başka bir açıdan bakıldığında, Golan'ın Arap ve Suriyeli bilincindeki sembolik boyutu göz ardı edilemez. Golan'dan göç, güvenlik ya da ekonomi arayışına indirgenemez, aksine zorla dayatılan bir siyasi gerçeğin zorlayıcı bir şekilde reddini ifade eder.

İşgal ve ardından gelen savaşlardan kaynaklanan göç dalgalarının, “mülteciliği” nesiller boyunca kalıcı ve kalıtsal bir durum haline getiren bir dizi sürekli yerinden edilme olayını temsil ettiği söylenebilir. Bu zorla yerinden edilme örüntüsü Avrupa'yı “paradoksal bir sığınak” haline getirmiş, bir yandan özgürlük umudunu temsil ederken diğer yandan uluslararası sistemin adaleti sağlamadaki yetersizliğinin bir aynası olmuştur (Chomsky, 2017).

Golan'ın işgaliyle bağlantılı göç dalgalarının analizi, bu olgunun sadece 1967 savaşının bir sonucu olmadığını, daha ziyade işgal, ötekileştirme, uluslararası adalet eksikliği ve insan onuru arayışının kesişiminin kümülatif bir ürünü olduğunu göstermektedir. Golan'ın, siyasi tahakküm, işgal ve modern sömürgeciliğin demografik haritayı nasıl yeniden şekillendirdiğini anlamak için bir mikrokozmosu temsil ettiği ve bireyleri ekonomik veya sosyal bir tercihten ziyade hayatta kalma aracı olarak göçe zorladığı söylenebilir (Said, 2004).

6. AVRUPA'DAKİ GOLANLI GÖÇMEN TOPLULUKLARI: ÜÇ ÜLKE VAKA İNCELEMESİ

6.1. Fransa: Tarihsel Bağ ve Kültürel Aktivizm

Fransa, Orta Doğu ile olan karmaşık tarihsel ilişkisi ve sürekli siyasi ve insani etkileşim köprüleri kuran sömürge ve kültürel bağlamı göz önüne alındığında, Avrupa'daki Golan ve Suriyeli toplulukların oluşumunu ve gelişimini anlamak için eşsiz bir örnektir. Fransa ve Suriye arasındaki ilişki - Golan da dahil olmak üzere - sadece bir göçmen-ev sahibi ilişkisi değil, Fransız Mandası döneminde başlayan kültürel ve siyasi etki tarihinin bir uzantısıdır (Thobie, 2002). Bu tarihsel arka plan, Fransa imgesinin Suriyeli ve Golanlı kolektif bilinçte eğitim, düşünce ve kültürel özgürlüğün ülkesi olarak ilişkilendirilmesi nedeniyle karşılıklı bir çekim örüntüsünün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

1-Suriye-Fransa İlişkilerinin Tarihsel Çerçevesi :

Fransa, 1920'den bu yana Suriye ve Lübnan'da Fransız dilinin ve Batı kültürüne açıklığın tohumlarını yerel elitlere eken eğitim ve kültür kurumları kurmuştur. Fransa, 1967 savaşıdan sonra gelen göç dalgaları ve bunu takip eden Suriyeli göçüyle birlikte, kendisini önceden var olan Frankofon kültürel bilince sahip göçmenleri kabul ederken bulmuştur (Bozarslan, 2012). Bu arka plan, kültürel entegrasyon sürecini diğer Avrupa ülkelerine göre daha sorunsuz hale getirmiş, ancak aynı zamanda tarihsel bağımlılık ve siyasi yabancılaşma duygusunu da pekiştirmiştir. Dolayısıyla, Golan'dan Fransa'ya göçün sömürgeci hafıza ile modernist özlemler arasında bir etkileşimi temsil ettiği söylenebilir, zira yabancılaşma motifleri Fransa'nın bölgede kurduğu tarihsel ilişkilerin yapısından ayrı tutulamaz (Thobie, 2002; Bozarslan, 2012).

2- Kimliği Yeniden Üreten Bir Mekanizma Olarak Kültürel Faaliyet:

Fransa'daki Golan toplulukları, sanat sergileri, festivaller, insan hakları forumları ve Suriyeli hafızasını belgelemekle ilgilenen kuruluşlar da dahil olmak üzere geniş bir yelpazede kültürel faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetler sadece kültürel bir lüks değil, aynı zamanda sembolik bir direniş ve varoluş stratejisidir; çünkü kültür, göçmen kimliklerini entegrasyon mantığına tabi tutan bir Avrupa alanında kolektif hafızayı korumanın ve Golan kimliğini ifade etmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır (Khalaf, 2019).

Buradaki kültürel faaliyet, bireylerin ve grupların yabancılaşmada anlam ve sembolizmi koruyan kültürel pratikler aracılığıyla kendilerini yeniden tanımladıklarını savunan kolektif kimlik teorisi ışığında anlaşılabilir (Castells, 2010a). Golan kimliği sadece kayıp bir coğrafi aidiyetle değil, aynı zamanda hafıza, dil ve sembolizmle de tanımlanır ve bu unsurlar sürgündeki kültürel ve sanatsal faaliyetlerle korunur.

3- Sürgün Mekânında Siyasi Bir Araç Olarak Kültür :

Fransız sürgününde kültür, siyasi ifade ve unutulmaya meydan okumanın bir aracı haline gelmiştir. Birçok Suriyeli ve Golanlı dernek, sergileri ve belgesel filmleri İsrail'in Golan'la ilgili resmi anlatılarına karşı çıkmak ve Fransız kamuoyundan kimlik ve aidiyetle ilgili haklı davaları desteklemesini istemek için bir araç olarak kullanıyor (Longuenesse, 2018). Bu açıdan bakıldığında kültürel aktivizm, alternatif bir ev ve sürgün anlatısı üretmeyip amaçlayan sembolik bir siyasi performans olarak anlaşılabilir.

Bu, Homi Bhabha'nın göçmen kimliğinin iki kültür arasındaki doğrudan bir çatışmadan değil, Doğu ve Batı arasında yeni bir melez kültür üreten devam eden bir müzakere sürecinden ortaya çıktığı “kültürel melezlik alanı” olarak adlandırdığı şeyle uyumludur (Bhabha, 1994). O halde, Fransa'daki Golan topluluğu yalnızca hafızayı korumaya değil, aynı zamanda onu ikili aidiyete izin veren yeni bir çerçeve içinde yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.

4-Entegrasyon Politikaları ve Yapısal Zorluklar:

Resmi Fransız desteğine rağmen, genel olarak Arap toplulukları ve özel olarak Golanlı topluluklar, temsil, finansman ve medya marjinalleşmesi ile ilgili engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Fransa'daki Suriye dernekleri üzerine yapılan çalışmalar, çoğunun resmi tanınma veya kurumsal destek elde etmekte zorluk yaşadığını göstermektedir; bu durum, onları sivil toplum ile göçmen toplumu arasında kırılğan bir konuma sokmaktadır (Mourad, 2021). Bu durum, Nina Glick Schiller'in “eşit entegrasyonun sınırlılığı” üzerine geliştirdiği tezle uyumludur; entegrasyon çoğu zaman politik ve kültürel gerekçelerle şartlı olarak sağlanmakta ve göçmenleri eksik vatandaşlık durumuna düşürmektedir (Schiller, 2019).

5-Direnış ve Tanınma Arasında Kültürel Faaliyetler:

Kültürel faaliyetlerin sembolik niteliğinin yanı sıra, Fransa'daki Golanlı topluluklar sanat, eğitim ve akademik katılım aracılığıyla sosyal ve politik tanınma elde etmeyi hedeflemektedir. “Sürgünde Güçlendirme Aracı Olarak Kültür” üzerine yapılan araştırmalar, sanatsal ve eğitsel uygulamaların yerel aidiyet duygusunu güçlendirdiğini, aynı zamanda orijinal kimliğin korunmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir (Kaya, 2020).

“Göçmenler için Suriye Sineması Festivali” veya “Golan Miras Haftası” gibi etkinlikler, Fransız toplumu ile göçmen toplumu arasında köprüler kurmakta ve insani söylemi dengeli bir politik söyleme dönüştürmektedir. Kapsamlı bir teorik perspektiften bakıldığında, Fransa’daki Golanlı topluluk deneyimi, zorunlu göçün kültürel bir etkinliğe dönüştüğünü göstermektedir; hafıza, tarihî bir yük olmaktan çıkarak etkide bulunma ve tanınma aracı haline gelmektedir.

Fransa ile diğer Avrupa ülkeleri arasındaki karşılaştırmalı analizler, Fransız politik kültür modelinin sembolik katılım için daha geniş bir alan tanıdığını, ancak fiilen eşit bir entegrasyon sağlamadığını göstermektedir (Kastoryano, 2018). Bu nedenle, Golanlı kültürel faaliyetleri, göçmenlerin melez ve direnişçi kimliklerini ifade etme biçimi olarak değerlendirilebilir; bu kimlikler sınırları aşan ve Avrupa’daki sürgün alanında şekillenen, sömürgecilik ile çağdaş kültür arasındaki tarihî sürekliliğin bir yüzünü temsil etmektedir.

6.2. Almanya: Siyasal Sığınma ve Mesleki Uyum Süreci

Almanya, 2011’den sonra Orta Doğu’dan, özellikle de Suriye ve işgal altındaki Golan Tepeleri’nden gelen mülteci ve göçmenlerin Avrupa’daki en önemli varış noktalarından biri olmuştur. Bu durum, başta Almanya’nın mülteci kabul politikası, işgücü piyasasındaki görece esnekliği ve Avrupa Birliği’nde gelişmiş bir ekonomik merkez olma statüsü olmak üzere siyasi, ekonomik ve sosyal faktörlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, teorik derinlik açısından Almanya örneği, modern devlet sistemi içinde siyasi sığınma ve mesleki entegrasyon arasındaki ilişkiyi incelemek için merkezi bir örnek teşkil etmektedir.

1- Almanya’da Siyasi Sığınma Kavramsallaştırması:

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden bu yana Almanya, insan hakları ilkelerine bağlılığını yansıtan bir hukuk sistemi inşa etmeye çalışmıştır otoriter rejimlerle olan tarihsel deneyiminden sonra. Alman Anayasası (Grundgesetz) on altıncı maddesinde “siyasi zulüm gören her kişinin sığınma talebinde bulunma hakkı” nı düzenleyerek Almanya’yı sığınma hakkını “anayasal bir hak” olarak tanıyan az sayıdaki ülkeden biri haline getirmiştir (Joppke, 1999).

Bu yasal arka plan, özellikle Orta Doğu’daki baskıcı koşullar ışığında, Golan ve Suriye’den gelen göçmen ve mültecilere kurumsallaşmış bir güvenlik hissi vermiştir. Ancak “Koşullu Vatandaşlık” teorisi, Avrupa bağlamında sığınmanın yasal bir hak olmasına rağmen kültürel disiplin ve yerel değerlere uygunluk koşuluna bağlı olduğunu açıklamaktadır (Bloemraad, 2017).

Başka bir deyişle, devlet koruma sağlamakta ancak kendi sosyo-ekonomik sistemine tam entegrasyon talep etmektedir; bu da bazen mültecinin orijinal kimliği ile ev sahibi toplumun gereklilikleri arasında bir çatışma yaratmaktadır.

2-Entegrasyonun Bir Yolu Olarak-İşgücü Piyasası Ve Mesleki Uyum:

Golanlı ve Suriyeli göçmenlerin toplumsal ,daki mesleki entegrasyon'Almanya uyum sürecinin temel taşıını oluşturmaktadır.Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma mültecilerin mesleki uyum ,raporlarına göre Almanya ,(2022 ,nün (OECD'Örgütü hem ,programlarına en fazla yatırım yapan Avrupa ülkelerinden biridir. Bu yatırımlar mesleki eğitim (Ausbildung) hem de dil ve beceri geliştirme amaçlı özel kurslar yoluyla .gerçekleşmektedir

(Functional Integration) "işlevsel entegrasyon" bu ilgi ,Ancak kuramsal çerçevede bir mültecinin iş bulma başarısı ,kavramı üzerinden açıklanabilir. Bu yaklaşıma göreı araçsal " onun kültürel veya toplumsal olarak entegre olduğu anlamına gelmez; daha çok un bir biçimidir ve bireyin kimliğinden ziyade ekonomik sistemin "entegrasyon .(2006 ,dengesine hizmet eder (Esser

da'birçok araştırma Golanlı ve Suriyeli mültecilerin Almanya ,Bu bağlamda kurumsal engellerle karşılaştığını göstermektedir. Bu engeller arasında diploma denkliği sorunları, dil bariyerleri ve Orta Doğu'dan gelenlere yönelik toplumsal önyargılar yer almaktadır (Brücker vd., 2019). Bu zorluklar, mesleki entegrasyon sürecini yalnızca ekonomik bir geçiş değil, aynı zamanda siyaset, kültür ve ekonominin iç içe geçtiği karmaşık bir kimlik süreci haline getirmektedir.

3-Mültecilere Yönelik Alman Politikalarının Kuramsal Yapısı:

Almanya'nın iltica yönetimindeki yaklaşımı üç temel kuram üzerinden açıklanabilir:

1. Liberal Refah Devleti Kuramı (Liberal Welfare State)

Bu kurama göre, mültecileri kabul etmek yalnızca ahlaki bir sorumluluk değil, aynı zamanda uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek bir insan sermayesi yatırımıdır (Esping-Andersen, 1990). Bu bakış açısından hareketle Almanya, göçmenleri hedefe yönelik eğitim programları aracılığıyla topluma entegre etmeye çalışmakta, ancak iş gücü piyasasına fiilen katılmayanlara yönelik sosyal desteklerde belirgin kısıtlamalar getirmektedir.

2. Çok Düzeyli Yönetişim Kuramı (Multi-level Governance)

Bu teoriye göre, entegrasyon politikaları yalnızca federal düzeyde değil, aynı zamanda eyaletler ve şehirler düzeyinde de yürütülmektedir. Bu durum, mültecilerin

fırsatlarında farklılıklara yol açmakta; örneğin Bavyera ile Berlin arasında belirgin eşitsizlikler görülmektedir (Hepburn ve Zapata-Barrero, 2014).

3. Sınırlı Kültürel Çoğulculuk Kuramı (Constrained Multiculturalism)

Bu kuram, Almanya'nın kimlik konusundaki genel tutumunu ifade eder. Devlet, göçmenlerin kültürel uygulamalarına izin verir, ancak bu uygulamaların anayasal değerlerle çelişmemesi şartını koşar. Bu yaklaşım, Almanya'nın göçmenlerin kültürel etkinliklerini teşvik etmesinin nedenini açıklar; ancak bu etkinlikler, kurumsal denetime tabi olan resmî çerçeveler içinde desteklenmektedir (Koopmans, 2013).

4-Golan Sığınması – Hafıza ile Siyaset Arasında

Almanya'daki Golanlı mülteciler, kimliklerinin karmaşık siyasal yapısı nedeniyle diğer Suriyeli göçmenlerden farklılık göstermektedir. Bu kişiler, genellikle resmi Suriye belgelerine sahip değildir ve bir kısmı işgal altındaki topraklara aidiyetlerinden kaynaklanan karmaşık bir yasal statü içinde yaşamaktadır. Postkolonyal kimlik teorileri üzerine yapılan araştırmalara göre, işgal altındaki bölgelerden gelen mülteciler iki yönlü bir zorlukla karşı karşıyadır: yasal temsil ve sembolik tanınma (Said, 2000).

Almanya'da bu kişiler, kendi tarihsel anlatılarını, köklerinden ziyade insani boyutları öne çıkaran Avrupa kamu söylemine aktarmakta zorlanmaktadır. Bu durum, Almanya'daki Golanlı toplulukların siyasal faaliyetlerinin doğrudan partisel katılımdan ziyade, daha çok hak savunuculuğu ve kolektif hafıza temelli bir yönelim göstermesini açıklamaktadır (Fiddian-Qasmiyeh, 2016).

5- Eğitim – Sığınma ile İş Arasında Bir Köprü

Eğitim, Almanya'nın entegrasyon politikalarının omurgasını oluşturmaktadır. Devlet, “entegrasyon için nitelik kazanımı” (Qualification for Integration) ilkesine dayanmaktadır. Mesleki ve akademik eğitim, “güçlendirici entegrasyon” (Empowerment Integration) olarak adlandırılan yaklaşımın temel aracı olarak görülür. Bu anlayış, mültecinin geçici yardımlara bağımlı kalmak yerine, kendi bağımsız üretim kapasitesini geliştirmesine olanak tanır (Koehler vd., 2019). Araştırmalar, Almanya'da eğitim fırsatı elde eden mültecilerin daha istikrarlı mesleki kariyerler kurabildiğini ve diğer ülkelere yönelik ikincil göç eğilimlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir.

6- Çifte Kimlik ve Toplumsal Tanınma

Almanya'daki Golanlı mülteciler, Charles Taylor'ın “Tanınma Politikaları” (Politics of Recognition) olarak adlandırdığı olguyu yaşamaktadırlar; yani kültürel ve siyasal kimliklerinin Alman vatandaşlığı alanı içinde tanınması için verdikleri mücadeleyi (Taylor, 1994). Devlet yasal haklar tanısa da, sembolik düzeyde kimliğin tanınması sınırlı kalmaktadır.

Golan toplulukları, kültürel ve eğitimsel faaliyetler aracılığıyla, kolektif hafıza ile sivil yaşama aktif katılımı birleştiren kendilerine özgü bir anlatı oluşturmayı hedeflemektedirler. Bu çaba, “çok katmanlı vatandaşlık” modeline uygun bir şekilde ilerlemektedir (Faist, 2018). Golanlıların Almanya’daki deneyimi, sığınma hakkının hukuki bir statü olarak ve entegrasyonun ise ekonomik bir araç olarak nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Devlet, insani kriterlere dayalı koruma sağlasa da, mültecilerin başarılı bir entegrasyon süreci geçirmeleri, becerilerini Alman iş piyasasında sosyal ve ekonomik sermayeye dönüştürme kapasitelerine bağlıdır. Bu deneyim, Almanya’daki sığınmanın yalnızca coğrafi bir yer değişikliği olmadığını; aynı zamanda yeni bir siyasi ve ekonomik sistem içinde kimliğin ve toplumsal statünün yeniden inşa süreci olduğunu ortaya koymaktadır (Brücker vd., 2019; Koehler vd., 2019). Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Alman örneği, zorunlu sürgünün çalışma, eğitim ve karşılıklı tanınma yoluyla benliğin yeniden şekillendirildiği bir alana dönüşebileceğini göstermektedir.

6.3. İsveç: İnsani Politika ve Göçmenlerin Siyasi Temsili

İsveç, mültecilere ve göçmenlere yönelik politikalarında en açık ve hoşgörülü Avrupa ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. On yıllardır sosyal adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan insani bir yaklaşımı benimsemiştir.

Orta Doğu’daki krizlerin, özellikle de Golan’ın işgalinin artmasıyla birlikte, İsveç Suriye’den gelen mülteciler için başlıca hedef ülkelerden biri hâline gelmiştir. Bu mülteciler arasında, yasal koruma ve temel haklarının tanınmasını güvence altına alan bir ortam arayan Golanlılar da bulunmaktadır.

Kuramsal açıdan bu İsveç yaklaşımı, kozmopolit liberalizm çerçevesinde anlaşılabilir. Bu yaklaşım, insan haklarının ulusal vatandaşlıkla sınırlı olmaması gerektiğini; demokratik devletin, köken veya ulusal aidiyet fark etmeksizin bu hakları koruma yükümlülüğü bulunduğunu savunur (Held, 2010).

Bu anlayış, İsveç’in Suriyeli mültecileri büyük sayılarda kabul etmesi, onlara kalıcı oturma izni vermesi ve eğitim, sağlık ile istihdam alanlarında vatandaşlarla neredeyse eşit haklar tanınmasıyla açıkça görülmektedir. Ancak İsveç’in insani politikası yalnızca idari bir uygulama değil, aynı zamanda kurumsal bir ahlaki perspektifin yansımasıdır. Bu perspektife göre, sosyal ve siyasal entegrasyon iki yönlü bir süreçtir: göçmenlerin demokratik değerlere uyum sağlaması beklenirken, devlet de onların topluma etkin katılımını engelleyen yapısal engelleri ortadan kaldırmayı taahhüt eder

(Borevi, 2014). Bu anlayış, mültecilerin yerel iş piyasasına entegrasyonunu hedefleyen istihdam ve mesleki eğitim programları dizisinde somutlaşmıştır. Bu nedenle İsveç, Avrupa’da “kapsayıcı entegrasyon” literatüründe örnek gösterilen bir model hâline gelmiştir.

Siyasal düzeyde ise İsveç, göçmenlerin kamusal yaşama katılımını güçlendirmeye yönelik politikalar benimsemiştir. Kalıcı oturma iznine sahip kişilere yerel ve belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanınmıştır.

Bu durum, Arap ve Suriyeli kökenli, aralarında Golanlı mültecilerin de bulunduğu yeni siyasal aktörlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu aktörler, mülteci hakları ve sosyal adaletle ilgilenen sivil derneklerin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır. Lund Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, İsveç’te mültecilerin sivil ve siyasal yaşama katılım oranı diğer İskandinav ülkelerine kıyasla en yüksek düzeydedir. Bu durum, kamu kurumlarına duyulan yüksek güven ve şeffaflık ilkesiyle yakından ilişkilidir (Lund University, 2020). Ancak bu model zorluklardan tamamen arınmış değildir; son yıllarda özellikle 2015’teki büyük mülteci krizinden sonra, İsveç’in açık kapı politikasının sınırları üzerine siyasi tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bazı insani uygulamalarda gerileme yaşanmasına rağmen, İsveç küresel dayanışmaya dayalı değer söyleminden vazgeçmemiştir. Bununla birlikte, Golan ve genel olarak Suriye’den gelen mülteciler, akademik ve mesleki niteliklerinin tanınmasının yavaş ilerlemesi nedeniyle ekonomik entegrasyon sürecinde ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır (Schierup vd., 2019).

Kuramsal bağlamda, İsveç deneyimi, filozof John Rawls tarafından geliştirilen dağıtıcı adalet teorisi (distributive justice theory) ışığında değerlendirilebilir. Bu teoriye göre adil toplumlar, bireylere eşit fırsatlar sunan ve daha az şanslı gruplara özel bir ilgi gösteren toplumlardır (Rawls, 1971). Bu ilke Golanlı mültecilerin İsveç’teki durumuna uygulandığında, İsveç politikalarının siyasi ve güvenlik kısıtlamalarına rağmen, göçmenler ile yerel halk arasında eğitim ve sivil katılım yoluyla bir denge kurmayı hedefleyen telafi edici adalet biçimini gerçekleştirmeye çalıştığı söylenebilir.

Toplumsal düzeyde ise, İsveç’teki Suriyeli ve Golanlı dernekler, Golan üzerine kolektif hafızayı yeniden canlandırmaya ve işgal nedeniyle yitirilen kimliği öne çıkaran kültürel ve insani etkinlikler düzenlemeye katkıda bulunmuşlardır. Bu kültürel ve siyasal faaliyetler, siyaset sosyolojisinde sembolik temsil olarak bilinen olguyu yansıtmaktadır; yani, dışlanmış grupların demokratik bir kamusal alan içinde kendi anlatılarını yeniden inşa etme kapasitesini (Pitkin, 1967).

İsveç'in Golanlı mültecilerle olan deneyimi, yalnızca sığınma hakkı sağlamanın ötesine geçen kurumsal bir insaniyet modelini temsil etmektedir. Bu model, bireyleri siyasal, ekonomik ve kültürel olarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır. İsveç örneği, ahlaki değerler ile siyasi zorunluluklar arasında hassas bir dengeyi yansıtarak, gelişmiş demokrasilerin sığınmayı idari bir yük olmaktan çıkarıp değişen küresel bağlamda adalet ve vatandaşlığın yeniden üretimi için bir fırsata dönüştürebileceğini göstermektedir.

7. AVRUPA’NIN ARAP GÖÇÜNÜN SEYRİNİ BELİRLEMEDEKİ KRİTİK ROLÜ

Arap göçünün Avrupa’ya yönelik ardışık dalgalarının incelenmesi -Golanlılar örneği de dâhil olmak üzere- Avrupa kıtasının tutumunun Orta Doğu’daki krizlere salt insani bir tepki olmadığını, aksine bu olgunun siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan şekillenmesinde etkin bir unsur olduğunu göstermektedir. Göç artık “yoksul güneyden zengin kuzeye” tek yönlü bir hareket değil; güvenlik, kimlik, siyasi ve ekonomik çıkarların kesiştiği, iktidar ve kaynakların eşitsiz dağıldığı küresel bir yapının içinde gerçekleşen çok katmanlı bir olgudur.

7.1. Avrupa’nın Tutumunun Siyasal Boyutları:

Avrupa ülkelerinin Arap göçmenlere yönelik politikaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Almanya ve İsveç gibi bazı ülkeler, sığınma hakkı ve insan hakları değerlerine dayanan insancıl bir söylem benimserken; Fransa ve Macaristan gibi diğerleri, sınır güvenliği ve ulusal kimliğin korunması odaklı daha güvenlikçi ve kapalı politikaları tercih etmiştir. Siyasal literatürde bu katı yaklaşım, “Kale Avrupa” (Fortress Europe) kavramıyla tanımlanır; yani Avrupa, sınırlarını yabancılara karşı sıkı biçimde kapatır ve Akdeniz’i dış savunma hattına dönüştürür (Şahin ve Baran, 2025). Avrupa Birliği içindeki siyasi dönüşümler ve popülist sağın yükselişi, göçmen karşıtı söylemleri daha da güçlendirmiştir. Göç olgusu; terör, güvenlik tehdidi ve ekonomik yük kavramlarıyla ilişkilendirilmiş, bu da göç politikalarını derin ideolojik çatışmaların aynası hâline getirmiştir. Bu bağlamda göç politikaları, “Avrupalı” ve “öteki” kimliklerinin nasıl tanımlandığına dair içsel bir mücadeleyi yansıtmış; Arap göçmeni, Avrupa’nın değerler ve çoğulculuk krizinin sembolü hâline getirmiştir.

7.2. Güvenlik ve Hukuki Boyut

2015 yılındaki büyük mülteci krizinden bu yana Avrupa Birliği, göçü insani bir mesele olmaktan çok ulusal güvenlik sorunu olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda, Avrupa’nın sınırları yapay zekâ ve biyometrik tanıma gibi modern gözetim teknolojileriyle güçlendirilmiştir. Ancak bu uygulamalar, mahremiyetin ve insan haklarının ihlali açısından ciddi eleştirilere yol açmıştır (Arxiv, 2024). Bu önlemler “düzensiz göçle mücadele” gerekçesiyle savunulsa da, Akdeniz’in militarizasyonuna

katkıda bulunmuş ve bölgeyi adeta bir “insani eleme hattına” dönüştürmüştür; burada kimin kurtulacağına, kimin ise belirsizliğe terk edileceğine karar verilmektedir.

Buna ek olarak, Avrupa göç yönetimini güney ülkelerine ihraç etmeye çalışmıştır. Mısır, Libya ve Türkiye gibi ülkelerle imzalanan geri kabul anlaşmaları ve sınır muhafızlarının finansmanı bu politikanın örnekleridir. Bu tür anlaşmalar, göçmenleri Avrupa topraklarından uzak tutmanın dolaylı bir yolu olarak görülmekte; ancak aynı zamanda Avrupa’nın uluslararası hukuk ve iltica hakkı konusundaki yükümlülüklerini zayıflatmaktadır.

7.3. Ekonomik ve Sosyal Boyutlar

Son dönem araştırmalar, Arap göçmenlerin Avrupa işgücü piyasalarına entegrasyonda yapısal zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Çoğu zaman düşük ücretli işlerle sınırlı kalmakta, diplomalarının tanınmaması, dil engelleri ve kurumsal ayrımcılık gibi sorunlarla mücadele etmektedirler. Avrupa Parlamentosu’nun 2024 tarihli raporuna göre, göçmenler ile yerel halk arasındaki ekonomik uçurum hâlâ geniştir. Bu durum, göçün bazen göçmenin kendi ülkesinde kaçamadığı eşitsizlik biçimlerinin Avrupa’da da devamı hâline gelmesine yol açmaktadır (European Parliament, 2024).

Birçok Avrupa ülkesi, göçmenleri yaşlanan nüfusu dengelemek için ekonomik bir kaynak olarak görse de, siyasi ve sembolik kaygılar çoğu zaman ekonomik hesapların önüne geçmekte; bu da entegrasyon politikalarının kabul ile reddetme arasında kararsız ve dalgalı bir şekilde sürmesine neden olmaktadır.

7.4. Kültürel ve Sembolik Boyut

Kültürel düzeyde, Avrupa toplumlarının Arap göçmenlere yönelik tutumu, “koşullu bir hoş karşılama” ile “sessiz bir reddedişin” karışımıdır. Sosyolojik araştırmalar, sıradan bir Avrupalı vatandaşın göçmeni iş piyasasında veya üniversitede kabul edebileceğini, ancak onu ulusal kimliğin ve genel kültürün temsil alanında reddettiğini göstermektedir.

Bu ikilik, aslında göçmenin değil, Avrupa’nın kendi kimlik krizinin bir yansımasıdır. Arap “öteki”, Avrupa’ya sömürgeci geçmişini ve özgürlük ile eşitlik söylemleri arasındaki çelişkisini hatırlatan bir ayna işlevi görmektedir. Göçmen Arap genç kuşaklar açısından Avrupa ise çifte bir mekân hâline gelmiştir: Bir yandan özgürlük ve fırsatlar sunmakta, diğer yandan sürekli sadakat ve aidiyet testleri dayatmaktadır. Bu bağlamda entegrasyon, kültürel kimliği koruma ile yeni bir değerler

ve davranışlar sistemine uyum sağlama arasında süregelen günlük bir müzakere sürecine dönüşmektedir.

7.5. Ahlaki ve İnsani Boyut

Avrupa politikalarının analizi, değer söylemi ile gerçek uygulama arasındaki uçurumun hâlâ var olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa kurumları “insan hakları” ve “mülteci onuru” gibi sloganlar yükseltirken, pratikte sınır kapatmaları, yasal kısıtlamalar ve gözaltı merkezleriyle karşılaşmaktadır. Bu çelişki, göç olgusunu Avrupa’nın liberal ilkelerine ne kadar gerçekten bağlı olduğunun bir aynası hâline getirmektedir (IEMed, 2024). Bu perspektiften bakıldığında, Avrupa’nın Arap göçüne yönelik tutumu, aslında Avrupa Birliği’nin geleceğine dair daha geniş bir krizi yansıtmaktadır. Birlik, insani değerleri ile güvenlik ve siyasi çıkarlarını uzlaştırma konusunda ciddi bir sınavdan geçmektedir. Avrupa’nın özellikle Golan, Suriye ve Yemen gibi çatışma bölgelerinden gelen Arap göçmenlerle kurduğu ilişki, küresel adalet sorusunu yeniden gündeme getirmektedir: Gücü elinde bulunduran, kimlerin geçiş ve kurtuluş hakkına sahip olduğuna karar verebilir mi?

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Golaniler örneği de dahil olmak üzere Avrupa'ya Arap göçünün incelenmesi, bu olgunun tek bir boyut üzerinden anlaşılamayacağını, aksine siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler arasındaki karmaşık bir etkileşimin sonucunu temsil ettiğini göstermektedir. Göç sadece coğrafi bir hareket değil, birey, devlet ve toplum arasındaki ilişkide bir krizi ve yerel yapıların asgari düzeyde haysiyet, adalet ve fırsat sağlamadaki başarısızlığını ifade eden kapsamlı bir sosyal süreçtir (Castles, de Haas ve Miller, 2014a). Bu anlamda, Orta Doğu'dan Avrupa'ya zorunlu göçün sadece savaşların veya zulmün doğrudan bir sonucu değil, aynı zamanda bazı akademisyenlerin "Arap devletinin yapısal başarısızlığı" olarak adlandırdığı, vatandaşların hayatta kalmak veya ilerlemek için mümkün olan tek seçenek olarak ayrılmayı görmelerine neden olan sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimi başaramamasının bir sonucu olduğu söylenebilir (Heydemann, 2020a).

Bu olgu, siyaset teorisinde "bozulan toplumsal sözleşme" olarak bilinen, yolsuzluk, ayrımcılık ve şeffaflık eksikliğinin bir sonucu olarak devlet ve toplum arasındaki güvenin aşıldığı, ulusal sadakatin dağılmasına ve yeni bağlılık kalıplarının ortaya çıkmasına yol açan durumu yansıtmaktadır ve yeni ulusötesi bağlılık örüntülerinin ortaya çıkması (Migdal, 2001).

Ekonomik açıdan bakıldığında, son dönemdeki literatür, ekonomik istikrarsızlık, servet dağılımında adalet eksikliği ve yüksek genç işsizlik oranlarının, sadece güvenlik arayışıyla değil aynı zamanda sosyal adalet arayışıyla da göçü tetikleyen en önemli faktörler arasında olduğunu doğrulamaktadır (Todaro ve Smith, 2015). Dünya Bankası raporları, zayıf yönetişime ve yozlaşmış kurumlara sahip ülkelerin, yerel fırsatlara olan güvenin çökmesiyle birlikte daha yüksek oranda dışarıya göç verdiğini göstermiştir (World Bank, 2020b). Bu bağlamda göç kararı, bireylerin mevcut siyasi ve sosyal gerçekliği reddettiklerini ifade ettikleri, mevcut sistemlere karşı dile getirilmeyen bir protesto biçimi haline gelmektedir (Richmond, 1994).

Sosyokültürel bir perspektiften bakıldığında göç, kimlik ve aidiyet sorunuyla da bağlantılıdır. Küreselleşme ve buna eşlik eden kültürel ve medya akışları, genç Arapların kendilerini biri geleneksel yerel, diğeri modern küresel olmak üzere iki kültüre ait hissetmeleri nedeniyle "çifte aidiyet krizi" olarak bilinen durumu yaşamalarına neden olmuştur (Appadurai, 1996). Bu kimlik çatışması, daha açık ve özgür olarak algılanan toplumlara göç etme arzusuna katkıda bulunmakta ve Avrupa'yı

Arap kolektif tahayyülünde krizlerden kaçmak için bir sığınaktan ziyade “kendini gerçekleştirme” alanı haline getirmektedir.

Teorik olarak bu olgu, Emanuel Wallerstein tarafından ortaya atılan ve göçün bireylerin rastgele hareketi değil, merkez ülkelerin zenginlik, çevre ülkelerin ise işgücü ürettiği küresel ekonomik sistemin eşitsiz yapısının doğal bir sonucu olduğunu savunan küresel sistem teorisi çerçevesinde açıklanmaktadır (Wallerstein, 2004). Dolayısıyla çağdaş Arap göçü, Güney’den Kuzey’e ekonomik ve siyasi bağımlılığı yeniden üreten daha geniş bir tarihsel döngünün parçası olarak anlaşılabilir. İsveç ve Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri insancıl, hak temelli entegrasyon politikaları önerirken, Macaristan ve Fransa gibi diğerleri daha güvenlikçi bir yaklaşımı tercih ederek göçmenlerin deneyimlerinde ve ‘Avrupa adaleti’ algılarında keskin bir zıtlık yaratmıştır (Geddes, 2016). Bu anlamda Avrupa, göçmenlere yönelik politikalarında tek bir bütün değil, daha ziyade kesişen çıkarların, kimliklerin ve ‘öteki’ ve onun haklarına ilişkin rekabet halindeki söylemlerin bir arenasıdır. Öte yandan, jeopolitik faktör Arap göç dalgalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Levant’tan Mağrip’e kadar uzanan Arap bölgesi, iç çatışmalar ve dış müdahalelerin bir kombinasyonu ile karşı karşıyadır ve bu da onu “kronik istikrarsızlık” bölgesi haline getirmektedir (Lustick, 1997). Bu gerçeklik, özellikle uzun vadeli siyasi çözümlerin yokluğunda, göçü bireyler için sosyo-ekonomik yeniden dengelenmenin mantıklı bir yolu haline getirmektedir. İnsani bir perspektiften bakıldığında, Avrupa’daki Golan göçmenlerinin durumunun incelenmesi, göçün sadece “bireysel bir kurtuluş” olmadığını, zorla yerinden edilmeye karşı sessiz bir direnişi ve sürgünde kimliği koruma girişimini ifade eden kolektif bir anlatı olduğunu ortaya koymaktadır. Golanilerin diasporada devam eden kültürel ve siyasi faaliyetleri, katılım ve temsili destekleyen demokratik bir ortam ve kurumlar olduğu sürece göçün bir trajediden güçlenme ve kendini yeniden inşa etme aracına dönüştürülebileceğini doğrulamaktadır (Albahari, 2015).

Bu çalışma, Avrupa’ya yönelik Arap göçünün, otoriterlik, yolsuzluk, adalet eksikliği ve kalkınmadaki başarısızlık gibi tüm çelişkileriyle birlikte Arap bölgesel sisteminin krizini yansıtan bir ayna olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, insanoğlunun umudu sınırların ötesinde arama isteğini de ifade etmektedir. Göçü çok boyutlu bir olgu olarak anlamak, dar güvenlik okumalarının ötesine geçmek ve onu yerel ve küresel güçlerin örtüştüğü, çağdaş dünyada aidiyet ve vatandaşlık haritasını yeniden çizen sosyal, siyasi ve ekonomik bir süreç olarak görmek anlamına gelir. Arap dünyasından Avrupa’ya doğru gerçekleşen güncel göç hareketlerinin karşılaştırmalı analizleri, bu olgunun acil bir insani krizden ziyade, göç veren ülkelerdeki geniş

kapsamlı yapısal krizin derin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Göç sadece çatışma ya da yoksulluğun sonucu değildir, özünde gerçek bir siyasi, sosyal ve ekonomik reformun yokluğunu ve vatandaş ile devlet arasındaki güven kaybını yansıtır. Bu yapısal kökler ele alınmadıkça, göçü engellemeye yönelik her türlü güvenlik ya da siyasi önlem yüzeysel ve etkisiz kalacaktır (Collyer, 2016). Siyasi açıdan bakıldığında, otoriter yönetim biçimlerinden ve zayıf katılım ve hesap verebilirlik kurumlarından muzdarip ülkeler, doğaları gereği baskıcı ortamlar haline gelmektedir. Temel özgürlüklerin ve insan haklarının olmadığı rejimlerde, vatandaşlar içeriden değişim beklentilerinin çok sınırlı olduğunu fark ederek, onları yurtdışında daha açık alanlar aramaya sevk eder. Bu durum, siyaset teorisinde “otoriterlikten kaçış modeli” olarak bilinen ve göçün siyasi kapanmadan kaçmak için bir mekanizma olduğu model ile açıklanmaktadır (Carling ve Talleraas, 2016). Siyasi reformun yokluğu, “yapısal tıkanıklık” olarak bilinen, vatandaşın devlet aygıtı karşısında, özellikle de iktidar dar ve tekeldi çıkarlarla bağlantılı olduğunda, kendini tamamen güçsüz hissettiği bir durum yaratmaktadır. Bu ortam çoğulcu bir siyasi yaşama, yargı adaletine veya şeffaflığa izin vermemekte, göç kararını sadece maddi hayatta kalma değil, insani eylemliliği yeniden kazanma arzusuyla bağlantılı hale getirmektedir (Hinnebusch, 2015). Ekonomik açıdan bakıldığında, Arap dünyasındaki kalkınma başarısızlığı kaynak eksikliğinden ziyade kötü yönetim ve elit hakimiyetinden kaynaklanmaktadır. Pek çok Arap ülkesinde zenginlik dar bir grubun elinde toplanırken, çoğunluk yüksek işsizlik ve ekonomik marjinalleşme ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu dinamik, ekonomi politigin “dışlayıcı ekonomiler” olarak adlandırdığı, herkesin üretken sürece katılmasına ya da büyümeden faydalanmasına izin vermeyen bir durum yaratmaktadır (Acemoglu ve Robinson, 2012).

Uluslararası kalkınma raporlarına göre, ekonomiyi çeşitlendirmek, yurt içi yatırım ortamını iyileştirmek ve gençleri güçlendirmek gibi derin ekonomik reformlar yapmayan ülkeler, kapsayıcı kalkınma modellerini benimseyen ülkelere kıyasla çok daha yüksek göç oranlarına sahiptir (OECD, 2020). Sorun sadece yoksulluk değil, aynı zamanda insanların göçü bir seçenek olarak değil, bir zorunluluk olarak algılamalarına yol açan, kendi ülkelerinde adil bir ekonomik geleceğe dair umutlarının olmamasıdır. Sosyal boyutta, Arap bölgesinde meydana gelen keskin demografik değişimler - özellikle de gençlik dalgası ve fırsat eksikliği- siyasi rejimler üzerinde çifte baskı oluşturmaktadır. Eğitim, çalışma ve yaratıcılık için adil fırsatlar sunmayan genç nüfus piramidine sahip toplumlar, göç için verimli bir ortam haline gelmektedir (Kabbani ve Kamel, 2020). Buna ek olarak, sosyal ve bölgesel eşitsizlikler eşitsizlik duygusunu pekiştirmekte ve özellikle devletin kendileri için adaleti sağlayamadığını düşünen

marjinal gruplar arasında ulusal aidiyeti zayıflatmakta, böylece yurtdışını bir adalet ve haysiyet sembolüne dönüştürmektedir (Sirkeci, 2012).

Teorik bir perspektiften bakıldığında bu dinamik, siyasi ve ekonomik reformların yokluğunun sürekli göç baskısı yaratan itici bir ortam yarattığını, gerçek reformların ise göçü bir zorunluluktan bir tercihe dönüştürdüğünü öne süren yapısal dönüşüm teorisi aracılığıyla anlaşılabilir (Skeldon, 2018). Göç, siyasi ve sosyal yapıdan bağımsız bir olgu değil, aksine onun doğrudan bir yansımasıdır.

Öte yandan, göçü güvenlik önlemleriyle ya da Avrupa ile Arap ülkeleri arasında yapılan zorla geri gönderme anlaşmalarıyla durdurma girişimlerinin, sorunun kök nedenlerini çözmede başarılı olamadığı, aksine bazen bunları daha da derinleştirdiği görülmektedir. Bu tür politikalar, vatandaş ile devlet arasındaki uçurumu kapatmak yerine, dışlanmışlık duygusunu artırmakta ve düzensiz göç ağlarını besleyen “kaçakçılık ekonomilerini” güçlendirmektedir (Crawley ve Skleparis, 2018a). Göçü yalnızca bir “güvenlik sorunu” olarak ele almak, olgunun derin ve karmaşık doğasını görmezden gelmek anlamına gelir.

Bu bağlamda, gerçek siyasal reform, göç olgusunu kökünden ele almanın temel taşıdır. Hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, siyasi katılımın genişletilmesi ve yolsuzlukla mücadelenin desteklenmesi gibi kademeli demokratikleşme süreçleri yaşayan ülkelerde, vatandaşların içeriden değişim olasılığına inandıkları için göç etme niyetlerinde belirgin bir azalma görülmektedir (Toshkov ve de Haan, 2013). Ayrıca, şeffaf ve adil kurumların inşa edilmesi, güveni yeniden tesis eder ve vatandaşa siyasi, ekonomik ve toplumsal güven hissi kazandırır. Ekonomik reform ise yalnızca makroekonomik göstergelerin iyileştirilmesi anlamına gelmez; aynı zamanda kaynakların daha adil dağılımını ve sürdürülebilir istihdam olanaklarının yaratılmasını garanti altına alan yapısal bir dönüşüm gerektirir. Bazı ülkelerin göç oranlarını azaltmada başarılı olan deneyimleri, sosyal adalet ve dengeli kalkınma politikalarının, göç etme isteğini doğrudan azalttığını göstermektedir (Dustmann ve Frattini, 2014). Gençlerin güçlendirilmesi ve ulusal iş gücü piyasasına entegrasyonu, bu sürecin temel unsurlarından biridir. Ayrıca, toplumsal ve kültürel reformlar da en az ekonomik ve siyasi reformlar kadar önemlidir. Vatandaşın çaresizlik, aidiyetsizlik veya kimlik, sınıf ya da cinsiyet temelli ayrımcılık hissettiği toplumlarda göç dalgalarını durdurmak mümkün değildir. Vatandaşlık, adalet ve eşit fırsat değerlerine dayalı toplumlar inşa etmek, bireyi yeniden vatanına bağlamanın zorunlu bir koşuludur (Joppke, 2005).

Bunun yanı sıra, kolektif bilincin değişimi de belirleyici bir rol oynamaktadır. Günümüz Arap gençliği, medya ve kültür açısından açık bir dünyada yaşamaktadır ve

kendi günlük koşullarını dış dünyada gördükleriyle karşılaştırmaktadır. Bu küreselleşmiş bilinç, adaletsizlik ve göreceli yoksunluk duygusunu artırmakta, somut reformlarla karşılanmadığı sürece göç etme arzusunun pekiştirmektedir (Vertovec, 2017). Bu bilinci bastırma veya daraltma yoluyla değil, kamusal alanı genişleterek ve yerel değişim olasılığına duyulan güveni güçlendirerek ele almak gerekir.

Karşılaştırmalı bir perspektiften bakıldığında, göç araştırmaları, kapsamlı ve kademeli reformlar gerçekleştiren ülkelerde düzensiz göç dalgalarının azaldığını göstermektedir. Çünkü vatandaş, kendi ülkesinde bir geleceği olduğuna inandığında, hayatını yasa dışı yollarla riske atma eğilimi azalmaktadır (Castagna, 2021). Buna karşılık, dışlama ve otoriterlik politikalarını sürdüren ülkeler, ne kadar sınır kısıtlamaları veya dış anlaşmalar uygulasalar da itici bir ortam üretmeye devam etmektedirler. Göç, duvarlar ve güvenlik anlaşmalarıyla kazanılabilecek bir mücadele değildir; adil ve işlevsel devletler inşa edilerek kazanılabilir. Vatandaş, onurunun korunduğunu, siyasi katılım hakkına sahip olduğunu ve ekonomik-sosyal geleceğinin ülkesinde güvence altında bulunduğunu hissettiğinde, göç etme motivasyonu kendiliğinden azalır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik reformlar bir lüks ya da elit bir talep değil, Avrupa'ya yönelen Arap göç dalgalarının temsil ettiği insan kaybını durdurmanın temel koşuludur. Bu reformlar olmadan sınırlar açık kalacak ve göç, ülke içindeki umutsuzluğun bir ifadesi olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.
- Acemoglu, D., ve Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
- Acharya, A. (2019). *Regionalism and Economic Integration in the Global South*. Cambridge University Press.
- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 268–281.
- Al-Azmeh, A. (1993). *Islams and Modernities*. Verso.
- Albahari, M. (2015). *Crimes of Peace: Mediterranean Migrations at the World's Deadliest Border*. University of Pennsylvania Press.
- Amnesty International. (2017). *Syria: The Displaced of the Golan Heights*. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/MDE2473092017ENGLISH.pdf> adresinden erişildi.
- Arendt, H. (1951). *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace.
- arXiv. (2024). *Automated Decision-Making and Artificial Intelligence at European Borders and Their Risks for Human Rights*. Kasım 9, 2025 tarihinde <https://arxiv.org/abs/2410.17278> adresinden erişildi.
- B'Tselem. (2019). *Dispossession and Exploitation: Israel's Policy in the Syrian Golan Heights*. Kasım 9, 2025 tarihinde https://www.btselem.org/download/201105_dispossession_and_exploitation_eng.pdf adresinden erişildi.
- B'Tselem. (2020). *The Status of Golan Heights Residents Under Israeli Law*. Kasım 9, 2025 tarihinde <https://www.btselem.org/> adresinden erişildi.
- Bakewell, O. (2010). Some reflections on structure and agency in migration theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1689–1708.
- Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Routledge.
- Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Harvard University Press.
- Beblawi, H., ve Luciani, G. (1987). *The Rentier State*. Croom Helm.
- Benvenisti, M. (2000). *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948*. University of California Press.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. Routledge.

- Bickerton, I. J., ve Klausner, C. L. (2018). *A History of the Arab-Israeli Conflict*. Routledge.
- Bloemraad, I. (2017). Understanding membership in a world of global migration: (How) does citizenship matter? *International Migration Review*, 51(4), 823–867.
- Borevi, K. (2014). *Multiculturalism and Welfare State Integration in Sweden*. Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (ss. 241–258). Greenwood.
- Bozarslan, H. (2012). *Histoire de la Turquie Contemporaine et du Proche-Orient*. La Découverte.
- Brown, N. J. (2019). *Resilient Authoritarianism in the Middle East*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Brownlee, J. (2012a). *Authoritarianism in an Age of Democratization*. Cambridge University Press.
- Brownlee, J. (2012b). *Democracy Prevention: The Politics of the U.S.-Egyptian Alliance*. Cambridge University Press.
- Brücker, H., Rother, N., ve Schuss, J. (2019). *IAB-BAMF-SOEP Survey of Refugees in Germany*. Springer.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Macmillan.
- Buzan, B., Wæver, O., ve de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cardoso, F. H., ve Faletto, E. (1979). *Dependency and Development in Latin America*. University of California Press.
- Carling, J. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), 5–42.
- Carling, J., ve Talleraas, C. (2016). *Root Causes and Drivers of Migration*. Peace Research Institute Oslo.
- Cassese, A. (2005). *International Law*. Oxford University Press.
- Castagna, M. (2021). *Migration and Governance: Understanding the Nexus*. Routledge.
- Castells, M. (2010a). *The Power of Identity*. Wiley-Blackwell.
- Castells, M. (2010b). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
- Castles, S. (2000). International migration at the beginning of the twenty-first century: Global trends and issues. *International Social Science Journal*, 52(165), 269–281.

- Castles, S. (2003). Towards a sociology of forced migration and social transformation. *Sociology*, 37(1), 13–34.
- Castles, S. (2010). Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1565–1586.
- Castles, S., de Haas, H., ve Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4. baskı). Guilford Press.
- Castles, S., de Haas, H., ve Miller, M. J. (2014a). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press.
- Castles, S., de Haas, H., ve Miller, M. J. (2014b). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan.
- Chatelard, G. (2005). Iraqi forced migrants in Jordan: Conditions, religious networks, and the smuggling industry. *Refugee Survey Quarterly*, 24(3), 1–28.
- Chatty, D. (2010). *Displacement and Dispossession in the Modern Middle East*. Cambridge University Press.
- Chatty, D. (2018). *Syria: The Making and Unmaking of a Refugee State*. Oxford University Press.
- Chomsky, N. (2017). *Who Rules the World?* Penguin Books.
- Collins, R. (1979). *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. Academic Press.
- Collyer, M. (2016). *Migration, Borders and Global Justice: Transnational Perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Cook, S. A. (2007). *Ruling but Not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria, and Turkey*. Johns Hopkins University Press.
- Courbage, Y., ve Todd, E. (2007). *A Convergence of Civilizations: The Transformation of Muslim Societies Around the World*. Columbia University Press.
- Crawley, H., ve Skleparis, D. (2018a). Refugee migration and global governance. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(12), 1971–1988.
- Crawley, H., ve Skleparis, D. (2018b). Refugees, migrants, neither, both: Categorical fetishism and the politics of bounding in Europe’s “migration crisis”. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48–64.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press.

- Davenport, C. (2007). *State Repression and the Domestic Democratic Peace*. Cambridge University Press.
- de Haas, H. (2007). Migration, remittances, and development: A review of global evidence. *Journal of African Economies*, 16(1), 245–294.
- de Haas, H. (2010a). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264.
- de Haas, H. (2010b). *Migration Transitions: A Theoretical and Empirical Inquiry into the Developmental Drivers of International Migration*. IMI Working Paper Series. Kasım 10, 2025 tarihinde <https://ipc2009.popconf.org/papers/93198> adresinden erişildi.
- de Haas, H. (2011). *The Determinants of International Migration: Conceptualizing Policy, Origin and Destination Effects*. IMI Working Paper Series, University of Oxford. Kasım 10, 2025 tarihinde <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:0b10d9e8-810e-4f49-b76f-ba4d6b1faa86> adresinden erişildi.
- de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations–capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(1), 1–35.
- Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World*. Times Books.
- Diamond, L. (2019). *Ill Winds: Saving Democracy, Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency*. Penguin Press.
- Donnelly, J. (2003). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Cornell University Press.
- Dos Santos, T. (1970). The structure of dependence. *American Economic Review*, 60(2), 231–236.
- Dustmann, C., ve Frattini, T. (2014). The fiscal effects of immigration to the UK. *The Economic Journal*, 124(580), F593–F643.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
- Esposito, J. L. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality?* Oxford University Press.
- Esser, H. (2006). *Migration, Language and Integration*. AKI Research Review. Kasım 10, 2025 tarihinde <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2006/iv06-akibilanz4b.pdf> adresinden erişildi.
- European Commission. (2021a). *Annual Report on Human Rights and Democracy in the World*. Kasım 11, 2025 tarihinde <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/>

- files/documents/2021%20EU%20Annual%20Human%20Rights%20and%20Democracy%20Country%20Reports.pdf adresinden erişildi.
- European Commission. (2021b). *Annual Report on Migration and Asylum*. Kasım 14, 2025 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/ks-01-22-123> adresinden erişildi.
- European Parliament. (2024). *New Approaches to Labour Market Integration of Migrants and Refugees*. Kasım 11, 2025 tarihinde [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2024\)754232](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2024)754232) adresinden erişildi.
- Faist, T. (2018). *The Transnationalized Social Question*. Princeton University Press.
- FAO. (2019). *Food Security and Livelihoods in Displacement Contexts*. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://openknowledge.fao.org/items/6fc3593e-f422-41cd-b7d6-840c83a347dc> adresinden erişildi.
- Fargues, P. (2011). International migration and the demographic transition: A two-way interaction. *International Migration Review*, 45(3).
- Fargues, P. (2020). *Migration and Refugee Policies in the Mediterranean Basin*. European University Institute.
- Favell, A., ve Hansen, R. (2002). Markets against politics: Migration, EU enlargement and the idea of Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(4), 581–601.
- Fawcett, L. (2015). *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*. Oxford University Press.
- Feldman, I. (2008). *Governing Gaza: Bureaucracy, Authority, and the Work of Rule, 1917–1967*. Duke University Press.
- Fiddian-Qasmiyeh, E. (2016). *Refuge in a Moving World: New Challenges in Refugee Studies*. Routledge.
- Firro, K. (2001). *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. Brill.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality (Vol. 1, An Introduction)*. Pantheon Books.
- Franck, T. (1990). *The Power of Legitimacy Among Nations*. Oxford University Press.
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. Monthly Review Press.
- Frank, A. G. (1969). *Latin America: Underdevelopment or Revolution*. Monthly Review Press.
- Fraser, N. (2000). Rethinking recognition. *New Left Review*, 3, 107–120.

- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Gause, F. G. (2014). *The International Relations of the Persian Gulf*. Cambridge University Press.
- Geddes, A. (2016). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage.
- Gelber, Y. (2008). *The Six-Day War: The Breaking of the Middle East*. Yale University Press.
- Gellner, E. (1981). *Muslim Society*. Cambridge University Press.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Cornell University Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
- Glick Schiller, N., Basch, L., ve Blanc-Szanton, C. (1992). Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645, 1–24.
- Golan, A., ve Greenwood, N. (2019). *The Golan Heights: Political, Demographic and Environmental Perspectives*. Routledge.
- Goldthorpe, J. H. (2014). The role of education in intergenerational social mobility: Problems of empirical research in sociology and some theoretical pointers in economics. *European Journal of Education*, 49(2), 120–132.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. Oxford University Press.
- Gordon, N. (2008). *Israel's Occupation*. University of California Press.
- Grewal, I., ve Kaplan, C. (1994). *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*. University of Minnesota Press.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press.
- Haaretz. (2017). Israel revokes residency of Golan Druze activist. Kasım 9, 2025 tarihinde <https://www.haaretz.com/israel-news/2017-12-19/ty-article-magazine/2017-in-photos-stunning-images-from-israel-that-made-the-year/0000017f-f433-d887-a7ff-fcf734ee0000> adresinden erişildi.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action (Vol. 1, Reason and the rationalization of society)*. Beacon Press.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. MIT Press.
- Haddad, E. (2008). *Refugees and forced migration: International perspectives*. Routledge.

- Hall, S. (1996). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, culture, difference* (ss. 222–237). Lawrence & Wishart.
- Hampshire, J., ve Simpson, L. (2009). *Belonging and migration: Identities, citizenships, and communities*. Palgrave Macmillan.
- Hanieh, A. (2018). *Money, markets, and monarchies: The Gulf Cooperation Council and the political economy of the contemporary Middle East*. Cambridge University Press.
- Hansen, R., ve Weil, P. (2002). *Towards a European nationality: Citizenship, immigration and national identity in the EU*. Palgrave Macmillan.
- Hardt, M., ve Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Held, D. (2010). *Cosmopolitanism: Ideals and realities*. Polity Press.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., ve Perraton, J. (1999). *Global transformations: Politics, economics, and culture*. Stanford University Press.
- Hepburn, E., ve Zapata-Barrero, R. (2014). *The politics of immigration in multi-level states*. Palgrave Macmillan.
- Herb, M. (2005). No representation without taxation? Rents, development, and democracy. *Comparative Politics*, 37(3), 297–316.
- Hertog, S. (2010). *Princes, brokers, and bureaucrats: Oil and the state in Saudi Arabia*. Cornell University Press.
- Heydemann, S. (2007). *Upgrading authoritarianism in the Arab world*. Brookings Institution.
- Heydemann, S. (2020a). *Authoritarianism in Syria: Institutions and social conflict, 1946–1970*. Cornell University Press.
- Heydemann, S. (2020b). *Beyond fragility: Syrian society, state, and the war economy*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Hinnebusch, R. (2001). *Syria: Revolution from above*. Routledge.
- Hinnebusch, R. (2015). *Syria: Revolution from above*. Routledge.
- Hinnebusch, R. (2020). *The international politics of the Middle East*. Manchester University Press.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press.
- Homer-Dixon, T. (1999). *Environment, scarcity, and violence*. Princeton University Press.

- Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic groups in conflict*. University of California Press.
- Human Rights Watch. (2017). *Israel: Golan Heights policy discriminates against Syrians*. Kasım 9, 2025 tarihinde <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria> adresinden erişildi.
- Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Harvard University Press.
- Hymer, S. (1976). *The international operations of national firms: A study of direct foreign investment*. MIT Press.
- ICRC. (1949). *Geneva Convention (IV) relative to the protection of civilian persons in time of war*. Kasım 10, 2025 tarihinde https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf adresinden erişildi.
- IEMed. (2024). *Migration policies at the core of the EU's relations with its southern neighbours*. Kasım 12, 2025 tarihinde <https://www.iemed.org/publication/migration-policies-at-the-core-of-the-eus-relations-with-its-southern-neighbours/> adresinden erişildi.
- ILO. (2018). *Women and men in the informal economy: A statistical picture*. International Labour Organization.
- ILO. (2021). *World employment and social outlook: Trends 2021*. International Labour Organization.
- IRENA. (2020). *Renewable energy and jobs: Annual review 2020*. International Renewable Energy Agency.
- Johnston, M. (2014). *Corruption, contention and reform: The power of deep democratization*. Cambridge University Press.
- Joseph, S. (2000). *Gender and citizenship in the Middle East*. Syracuse University Press.
- Joppke, C. (1998). *Challenge to the nation-state: Immigration in Western Europe*. Oxford University Press.
- Joppke, C. (1999). *Immigration and the nation-state: The United States, Germany, and Great Britain*. Oxford University Press.
- Joppke, C. (2005). *Selecting by origin: Ethnic migration in the liberal state*. Harvard University Press.
- Kabbani, N., ve Kamel, N. (2020). *Youth employment in the Middle East and North Africa: Revisiting and reframing the challenge*. Brookings Institution.
- Kabeer, N. (2016). *Gender, labour, and livelihoods*. Routledge.

- Kaldor, M. (2003). *Global civil society: An answer to war*. Polity Press.
- Kalyvas, S. N. (2006). *The logic of violence in civil war*. Cambridge University Press.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274–290.
- Kapiszewski, A. (2017). *Arab migration in the global context: Migration patterns and issues*. Routledge.
- Kapur, D., ve McHale, J. (2005). *Give us your best and brightest: The global hunt for talent and its impact on the developing world*. Center for Global Development.
- Karl, T. (1997). *The paradox of plenty: Oil booms and petro-states*. University of California Press.
- Kastoryano, R. (2018). *Negotiating identities: States and immigrants in France and Germany*. Princeton University Press.
- Kaya, A. (2020). *Migration and cultural belonging in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Khalaf, S. (2019). *Arab diaspora and cultural resistance in exile*. Routledge.
- Khalidi, R. (2020). *The hundred years' war on Palestine*. Metropolitan Books.
- Khosravi, S. (2014). *Illegal traveller: An auto-ethnography of borders*. Palgrave Macmillan.
- Fromkin, D. (2009). *A peace to end all peace: The fall of the Ottoman Empire and the creation of the modern Middle East*. Holt Paperbacks.
- King, R., ve Skeldon, R. (2010). Mind the gap! Integrating approaches to internal and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619–1646.
- Klabbers, J. (2013). *International law*. Cambridge University Press.
- Knott, K., ve McLoughlin, S. (2016). *Migration and the politics of welfare*. Palgrave Macmillan.
- Koehler, J., Ohlbrecht, H., ve Schuett, L. (2019). *Education for refugees in Germany: Between policy and practice*. Springer.
- Koopmans, R. (2013). *Multiculturalism and immigration in Europe*. Routledge.
- Koser, K. (2007). *International migration: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Koser, K., ve Pinkerton, C. (2002). *The social networks of asylum seekers and the dissemination of information about countries of asylum* (Final report to the Home Office).
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press.
- Krugman, P. (1991). *Geography and trade*. MIT Press.

- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford University Press.
- Lahav, G. (2004). *Immigration and politics in the new Europe: Reinventing borders*. Cambridge University Press.
- Landau, L. B. (2010). Exorcising the demons within: Xenophobia, citizenship, and the politics of belonging in South Africa. *Africa Spectrum*, 45(3), 43–73.
- Lechner, F. J., ve Boli, J. (2008). *The globalization reader* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
- Levitt, P., ve Glick Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(3), 1002–1039.
- Lewis, A. (1954). *Economic development with unlimited supplies of labour*. The Manchester School.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press.
- Lindley, A. (2010). *The early morning phonecall: Somali refugees' remittances*. Berghahn Books.
- Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and authoritarian regimes*. Lynne Rienner Publishers.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*.
- Locke, J. (1988). *Two treatises of government*. Cambridge University Press.
- Long, K. (2013). *The point of no return: Refugees, rights, and repatriation*. Oxford University Press.
- Longuenesse, E. (2018). *Les diasporas syriennes: Entre mémoire et engagement*. CNRS Éditions.
- Lucas, R. E. B. (2015). *International migration and economic development*. Oxford University Press.
- Lund University. (2020). *Political participation and integration of refugees in Sweden: Comparative study*.
- Lustick, I. (1997). The absence of Middle Eastern great powers: Political “backwardness” in historical perspective. *International Organization*, 51(4), 653–683.
- Lust-Okar, E. (2009). *Structuring conflict in the Arab world: Incumbents, opponents, and institutions*. Cambridge University Press.

- Madianou, M. (2016). Ambient co-presence: Transnational family practices in polymedia environments. *Global Networks*, 16(2), 183–201.
- Mahdavi, P. (2014). *Migration and political participation: Comparing Europe and the Middle East*. Palgrave Macmillan.
- Mahler, S. J., ve Pessar, P. R. (2006). Gendered geographies of power: Analyzing gender across transnational spaces. *Identities*, 13(4), 335–359.
- Massey, D. S. (1990). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 56(1), 3–26.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., ve Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466.
- Matar, D. (2021). *The displacement of Syrians in the Golan Heights: Memory and identity under occupation*. Routledge.
- Mayer, T. (2001). *Europe and the challenge of globalization*. Palgrave Macmillan.
- McCarthy, J. D., ve Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton.
- Migdal, J. S. (2001). *State in society: Studying how states and societies transform and constitute one another*. Cambridge University Press.
- Mill, J. S. (1861). *Considerations on representative government*. Parker, Son, and Bourn.
- Miller, D. (2000). *Citizenship and national identity*. Polity Press.
- Moghadam, V. M. (2003). *Modernizing women: Gender and social change in the Middle East*. Lynne Rienner Publishers.
- Mol, A. P. J., ve Sonnenfeld, D. A. (2000). *Ecological modernisation around the world: Perspectives and critical debates*. Routledge.
- Morokvasic, M. (1984). Birds of passage are also women. *International Migration Review*, 18(4), 886–907.
- Morris, B. (2001). *Righteous victims: A history of the Zionist–Arab conflict, 1881–2001*. Vintage Books.
- Mourad, L. (2021). *Refugees and governance in the Middle East: Between policy and politics*. Oxford University Press.
- Nash, C. (2000). Performativity in practice: Gendered geographies of power and migration. *Gender, Place & Culture*, 7(1), 49–66.

- Newman, D., ve Paasi, A. (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: Boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography*, 22(2), 186–207.
- O'Donnell, G., ve Schmitter, P. C. (1986). *Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies*. Johns Hopkins University Press.
- Oberoi, S., ve Moffat, T. (2014). *Migration, governance and human security in the Middle East*. Routledge.
- OECD. (2020). *International migration outlook 2020*. OECD Publishing.
- OECD. (2022). *International migration outlook 2022*. OECD Publishing.
- Omata, N. (2017). The political economy of protracted refugee situations: The case of urban refugees in Nairobi. *Journal of Refugee Studies*, 30(2), 256–278.
- Ong, A. (1999). *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Duke University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *International migration outlook 2019*. OECD Publishing.
- Papademetriou, D. G., ve Terrazas, A. (2009). *Immigrants and the labor market: Bridging theory and policy* (Migration Policy Institute Report). Migration Policy Institute. Kasım 12, 2025 tarihinde https://publications.iom.int/system/files/pdf/labour_shortages_and_migration_policy.pdf adresinden erişildi.
- Parsons, T. (1964). *Social structure and social action*. Free Press.
- Pappé, I. (2006). *The ethnic cleansing of Palestine*. Oneworld Publications.
- Peck, J., ve Theodore, N. (2012). Recombinant workfare, across the Americas: Transnationalizing “flexible” labor policies. *Environment and Planning A*, 44(9), 2113–2133.
- Phillips, D., ve Skrivankova, K. (2010). *Migration and social cohesion in European cities*. Policy Press.
- Pitkin, H. (1967). *The concept of representation*. University of California Press.
- Portela, C. (2016). *European Union sanctions and foreign policy*. Routledge.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Portes, A., ve Rumbaut, R. G. (2006). *Immigrant America: A portrait* (3rd ed.). University of California Press.

- Portes, A., ve Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74–96.
- Praeger, R. (2016). *Migration, borders, and policy in the European Union*. Routledge.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241–305.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Rawls, J. (1999). *The law of peoples*. Harvard University Press.
- Reid, A. (2000). *Globalization and development*. Routledge.
- Remennick, L. (2003). Russian Jews on three continents: Identity, integration, and conflict. *Jewish Social Studies*, 9(1), 77–105.
- Richmond, A. H. (1994). *Global apartheid: Refugees, racism, and the new world order*. Oxford University Press.
- Risse, T., Ropp, S., ve Sikkink, K. (1999). *The power of human rights: International norms and domestic change*. Cambridge University Press.
- Roberts, A. (1984). What is a military occupation? *British Yearbook of International Law*, 55(1), 249–305.
- Roberts, J. T., ve Parks, B. C. (2007). *A climate of injustice: Global inequality, North–South politics, and climate policy*. MIT Press.
- Robinson, V. (2008). *Transnational conflicts: Central America, migration, and development*. Routledge.
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton.
- Rosenblum, M. R., ve Tichenor, D. J. (2012). *Immigration and immigration policy*. Congressional Quarterly Press.
- Ross, M. (2001). Does oil hinder democracy? *World Politics*, 53(3), 325–361.
- Ross, M. (2012). *The oil curse: How petroleum wealth shapes the development of nations*. Princeton University Press.
- Rotberg, R. I. (2002). The new nature of nation-state failure. *The Washington Quarterly*, 25(3), 85–96.

- Rousseau, J.-J. (1997). *The social contract* (Original work published 1762). Cambridge University Press.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The search for a new Ummah*. Columbia University Press.
- Ruhs, M., ve Vargas-Silva, C. (2015). *The labour market impact of immigration*. Oxford University Press.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Said, E. W. (2000). *Reflections on exile and other essays*. Harvard University Press.
- Said, E. W. (2004). *Oslo to Iraq and the road map*. Vintage Books.
- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: A framework for analysis*. ECPR Press.
- Sayad, A. (1999). *La double absence: Des illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*. Seuil.
- Schierup, C. U., Ålund, A., ve Neergaard, A. (2019). *Reimagineering the nation: The politics of migration and integration in Sweden*. Routledge.
- Schiller, N. G. (2019). *Transnational social fields and power in migration*. Routledge.
- Schmitter, P. C., ve Karl, T. L. (1991). What democracy is and is not. *Journal of Democracy*, 2(3), 75–88.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Seale, P. (1988). *Asad: The struggle for the Middle East*. University of California Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Shain, Y. (2002). *The frontiers of loyalty: Political and diasporic communities in the United States and Israel*. University of Michigan Press.
- Sharp, G. (1973). *The politics of nonviolent action*. Porter Sargent.
- Shlaim, A. (2014). *The iron wall: Israel and the Arab world*. Penguin Books.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review*, 133(5–6), 531–578.
- Silvey, R., ve Lawson, V. (1999). Placing the migrant. *Annals of the Association of American Geographers*, 89(1), 121–132.
- Sirkeci, I. (2012). *Transnational mobility and conflict*. Transnational Press.
- Skeldon, R. (2018). *Migration and development: A global perspective*. Routledge.
- Sklair, L. (2001). *The transnational capitalist class*. Blackwell.
- Sklair, L. (2002). *Globalization: Capitalism and its alternatives*. Oxford University Press.

- Smith, M. P., ve Guarnizo, L. E. (1998). *Transnationalism below*. Transaction Publishers.
- Sovacool, B. K. (2016). How long will it take? Conceptualizing the temporal dynamics of energy transitions. *Energy Research & Social Science*, 13, 202–215.
- Sowers, J., Vengosh, A., ve Weinthal, E. (2011). Climate change, water resources, and the politics of adaptation in the Middle East and North Africa. *Climatic Change*, 104(3–4), 599–627.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Stark, O., ve Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- Stepan, A. (1988). *Rethinking military politics: Brazil and the Southern Cone*. Princeton University Press.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton.
- Stoler, A. L. (2008). *Imperial debris: On ruins and ruination*. Duke University Press.
- Şahin, İ., ve Baran, M. (2025). The securitization of Middle Eastern migrants in Europe: The Arab Spring and its aftermath. *Yönetişim ve Avrupa Dergisi*, 23(2), 105–124.
- Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1979). *An integrative theory of intergroup conflict*. In W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (ss. 1–39). Brooks/Cole.
- Tarrow, S. (1998). *Power in movement: Social movements and contentious politics* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1994). *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. Princeton University Press.
- Taylor, J. E. (1999). The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International Migration*, 37(1), 63–88.
- Thobie, J. (2002). *L'Empire et les mandats: La France au Levant*. Fayard.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992*. Blackwell.
- Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138–148.
- Todaro, M. P., ve Smith, S. C. (2015). *Economic development*. Pearson Education.
- Toshkov, D., ve de Haan, L. (2013). The Europeanization of asylum policy. *European Union Politics*, 14(3), 315–339.

- UN General Assembly. (1967). *Resolution 2253 (ES-V): Situation in the Middle East*. United Nations. Kasım 13, 2025 tarihinde [https://docs.un.org/en/a/res/2252\(es-v\)](https://docs.un.org/en/a/res/2252(es-v)) adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1967). *Resolution 242: The situation in the Middle East*. United Nations. Kasım 16, 2025 tarihinde <https://www.palquest.org/en/highlight/164/resolution-242-22-Kasım-1967> adresinden erişildi.
- UN Security Council. (1981). *Resolution 497 on the Israeli occupation of the Golan Heights*. United Nations. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-187829/> adresinden erişildi.
- UNCTAD. (2022). *World investment report 2022: International tax reforms and sustainable investment*. United Nations.
- UNDP. (1994). *Human development report 1994: New dimensions of human security*. Oxford University Press.
- UNDP. (2019). *Human development report 2019: Beyond income, beyond averages, beyond today*. United Nations Development Programme.
- UNDP. (2020). *Human development report 2020: The next frontier—Human development and the Anthropocene*. United Nations Development Programme.
- UNHCR. (2018). *Global trends: Forced displacement in 2018*. UNHCR.
- UNHCR. (2020). *Global trends: Forced displacement in 2019*. United Nations High Commissioner for Refugees.
- United Nations. (2018). *Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories*. United Nations. Kasım 16, 2025 tarihinde <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2018/11/A.C.4.73.L.18-1.pdf> adresinden erişildi.
- UNRWA. (2020). *Report on the displacement in the Golan Heights*. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://docs.un.org/en/A/75/86> adresinden erişildi.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Polity Press.
- Veracini, L. (2010). *Settler colonialism: A theoretical overview*. Palgrave Macmillan.
- Vertovec, S. (2017a). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024–1054.
- Vertovec, S. (2017b). *Transnationalism*. Routledge.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press.

- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. University of California Press.
- Weiner, M. (1997). *Ethnic conflict and population displacement in South Asia*. Palgrave Macmillan.
- Wimmer, A., ve Glick Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334.
- World Bank. (2016). *High and dry: Climate change, water, and the economy*. World Bank Publications.
- World Bank. (2020a). *World development indicators*. World Bank. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020/brief/world-development-report-2020-data> adresinden erişildi.
- World Bank. (2020b). *World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains*. World Bank Publications.
- World Bank. (2020c). *Worldwide governance indicators 2020*. World Bank. Kasım 13, 2025 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators> adresinden erişildi.
- World Bank. (2021). *Women, business and the law 2021*. World Bank Publications.
- World Bank. (2022). *Migration and development brief 36*. World Bank. Kasım 19, 2025 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/events/2022/07/08/migration-and-development-brief-36> adresinden erişildi.
- Yiftachel, O. (2006). *Ethnocracy: Land and identity politics in Israel/Palestine*. University of Pennsylvania Press.
- Zolberg, A. R. (1981). *International migrations in political perspective*. In M. Kritz, C. Keely, ve S. Tomasi (Eds.), *Global trends in migration* (ss. 3–27). Center for Migration Studies.
- Zolberg, A. R. (1981). The making of modern migration. *International Migration Review*, 15(1–2), 3–27.
- Zolberg, A. R., Suhrke, A., ve Aguayo, S. (1989). *Escape from violence: Conflict and the refugee crisis in the developing world*. Oxford University Press.

ÖZGEÇMİŞ

Aliaa ALBERRI, İlkokul ve ortaokul eğitimini Hattin Okulu'nda tamamladı. Ardından lise eğitimini Reşid Lisesi'nde sürdürdü. Daha sonra Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü ve Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

